

Tandem

Koordinační centrum
česko-německých
výměn mládeže

Koordinierungszentrum
Deutsch-Tschechischer
Jugendaustausch

**Společnou cestou
ke vzpomínkám**

Společnou cestou ke vzpomínkám

Tiráž

Vydavatelé

Koordinierungszentrum Deutsch-Tschechischer Jugendaustausch – Tandem
Maximilianstraße 7 · 93047 Regensburg

Koordinální centrum česko-německých výměn mládeže Tandem
Západočeská univerzita v Plzni
Riegrova 17 · 306 14 Plzeň

Redakce

Bernhard Schoßig, Thomas Rudner, Jan Lontschar, Jitka Walterová

Übersetzungen

Milada Vlachová

Copyright

Tandem a autoři

Sazba

Marko Junghänel

Titelbild

Tandem/Filip Singer

Tisk

Schmidl Druck GmbH, Lappersdorf

Náklad

1. vydání, 2015, 1.000 kusů

ISBN

978-3-925628-00-9

Koordinální centra česko-německých výměn mládeže Tandem Plzeň a Regensburg podporují sbližování a rozvoj všestranných styků a přátelských vztahů mezi mladými lidmi z Česka a Německa.

Koordinální centra poskytují poradenské služby a podporují státní a nestátní instituce a organizace obou zemí při uskutečňování a zintenzivňování česko-německých výměn mládeže a mezinárodní spolupráce v oblasti práce s mládeží. Jsou celostátními odbornými pracovišti České republiky a Spolkové republiky Německo. Cílem jejich činnosti je setkávání mladých lidí.

Gefördert durch das
Bundesministerium
für Familie, Senioren,
Frauen und Jugend

Bundesministerium
für Familie, Senioren, Frauen
und Jugend

Společnou cestou
ke vzpomínkám

Obsah

Předmluva 7

Co to byl Protektorát? 9

Časová osa 1918–1945 13

Dějiny Terezína 16

Památník Lidice 27

Studijní centrum Maxe Mannheimera Dachau 34

Památník Flossenbürg 43

Památník Ravensbrück 51

Památník a muzeum Sachsenhausen 58

Dokumentační centrum areálu říšských sjezdů NSDAP v Norimberku 68

Glosář 76

Literatura 79

Členové pracovní skupiny transnacionální práce na památných místech 80

Die Beiträge zu den einzelnen Orten enthalten jeweils:

- Hinweise zur Geschichte des historischen Ortes
- Informationen zu den heutigen Gedenkstätten und Einrichtungen
- Informationen zu den pädagogischen Angeboten
- Biografien von Opfern – im Fall von Nürnberg: von Tätern –, die im Rahmen deutsch-tschechischer Erinnerungsprojekte verwendet werden können

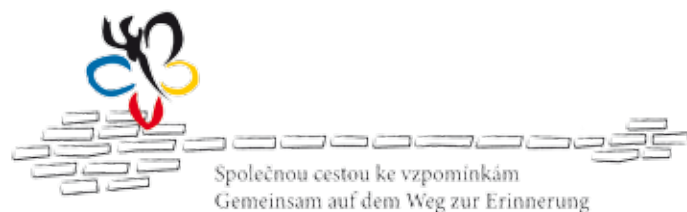
Motýl – Pavel Friedmann

Ten poslední ten zcela poslední
tak sytě hořce oslnivě žlutý
snad kdyby slunce slzou zazvonilo o bílý kámen
taková taková žluť
vznášel se lehce tak do vysoka
šel jistě jistě chtěl políbit svět svůj poslední

na sedmý týden tu žiji
ghettoisiert
mí mě tu našli
pampelišky tu na mne volají
i bílá větev v dvoře kaštanu
motýla jsem tu neviděl

ten tenkrát byl poslední
motýli tady nežijí
v ghettu.

*Pavel Friedmann byl mladý básník, který byl uvězněn v terezínském ghettu.
Nevíme o něm mnoho, když napsal tuto báseň bylo mu 17 let.
Byla objevena mezi jinými díly po konci druhé světové války.
Deportován do Osvětimi, kde zemřel 29.zář 1944.*

Předmluva

Pro česko-německou spolupráci v oblasti mládeže je důležité věnovat pozornost historické paměti a způsobům vzpomínání na minulost. Již ve společném Prohlášení ministra školství, mládeže a tělovýchovy České republiky a spolkové Spolkové republiky Německo o záměru zřídit koordinační centra pro česko-německé výměny mládeže bylo uvedeno, že koordinační centra mají „(...) podporovat rozvoj všestranných styků a přátelských vztahů mezi mladými lidmi v obou státech“. Předpokladem pro vznik přátelských vztahů je oboustranné odbourávání předsudků a stereotypů. Proto je v rámci česko-německé spolupráce zapotřebí zabývat se také historií.

Když se Tandem před sedmi lety začal věnovat tématům historicko-politického vzdělávání, jednalo se v rámci česko-německé spolupráce v oblasti mládeže o krok do neznáma. Díky podpoře České rady dětí a mládeže (ČRDM) a Německého spolkového kruhu mládeže (DBJR) se mohli zástupci organizací pracujících s dětmi a mládeží setkat s pedagogickými pracovníky památníků. Tím se v rámci výměn mládeže a žáků podařilo otevřít nové učební pole pro různé cílové skupiny.

V Lidicích, Flossenbürgu a Terezíně se uskutečnily odborné semináře, jež zástupcům mimoškolních organizací a sdružením mládeže umožnily seznámit se s prací těchto památníků. Šlo při tom nejen o to, jaký význam má práce s mládeží na památných místech pro česko-německou spolupráci, ale i o praktickou podporu česko-německých projektů v těchto lokalitách. Tato setkání měla podpořit vznik transnacionálního vzpomínání v podobě společného česko-německého uctění památky obětí nacistické perzekuce.

Tentýž cíl měly i kurzy dalšího vzdělávání pro učitele, kteří se angažují v česko-německých výměnách žáků.

Zároveň vznikla idea zrealizovat s památníky koncentračních táborů v Německu, v nichž byli vězněni Češi a Slováci, s Památníky Terezín a Lidice i dalšími organizacemi, které se věnují historicko-politickému vzdělávání, společný

projekt s cílem poskytnout informace a materiály určené pro práci na památných místech v česko-německém kontextu.

Od roku 2012 pracovali zaměstnanci Památníku Ravensbrück, Sachsenhausen a Flossenbürg, Studijního centra Maxe Mannheimera v Dachau, zařízení „DoKuPäd“ Norimberk spolu s kolegy z Terezína a z Lidic na vzniku materiálů a metodických modulů pro česko-německou spolupráci ve školské a mimoškolní oblasti, které by bylo možné využít jak při bilaterálních výměnách v rámci historicko-politického programu, tak i jako pomůcku pro skupiny při jejich návštěvě památníku či jiného historického místa v sousední zemi. Zabývali se nejen tím, jaká pojítka nabízejí německá památná místa mladým návštěvníkům z České republiky, ale i problémem srozumitelnosti výstav v Terezíně a v Lidicích pro německé skupiny. Tato publikace je důkazem toho, že se jednalo o plodnou spolupráci. Rozhodující roli při tom sehrála skutečnost, že v rámci této pracovní skupiny došlo k posílení přeshraniční odborné výměny názorů a zkušeností, k níž dříve docházelo pouze sporadicky. Kromě toho bylo možné se v přeshraničním dialogu seznámit s tradičními způsoby práce na památných místech, které do té doby fungovaly izolovaně vedle sebe.

Tyto aktivity v oblasti politicky-historického vzdělávání v kontextu česko-německých výměn mládeže podporuje příslušné rozhodnutí ze zasedání česko-německé Rady pro spolupráci a výměny mládeže z března 2015. Stěžejní téma „Zdravý životní styl“, kterému se koordinační centra prioritně věnovala v letech 2014 a 2015, a které získalo konkrétnější podobu prostřednictvím odborných fór, pracovních skupin a díky zvláštnímu programu podpory „YOLO – mach was draus!“, vystřídá téma „politického vzdělávání a výchova k demokracii a samozřejmě další spolupráce s památnými místy“. Tandem odpovídajícím způsobem přizpůsobí svůj plán činnosti pro nadcházející období. Tímto stylem bude možné propojit politicko-historická témata, jež jsou předmětem této publikace, s aktuálními otázkami z obou zemí. Tato perspektiva například umožní vytvořit spojitost mezi vzpomínkami na oběti nacistického násilí a rasistickými útoky,

k nimž v současné době bohužel opakovaně dochází jak v České republice, tak i v Německu. V souvislosti s pietními akty, které proběhly v roce 2015 u příležitosti 70. výročí osvobození od nacistické diktatury, zaznívají z oblasti politiky i z oblasti školství hlasy, jež požadují, aby se o ponaučení z historie diskutovalo v aktuálním kontextu a aby se prostřednictvím programů politického vzdělávání zlepšila kompetence mladých lidí týkající se demokracie.

V rámci bilaterální výměny názorů je možné hovořit o aktuálních výzvách, jako jsou aktivity pravicových extremistů v obou zemích namířené proti přistěhovalcům, uprchlíkům nebo menšinám (například Romům), o fenoménech jako stále větší popularita hnutí Pegida v Sasku a dalších podobných hnutí, jakož i všeobecně o nejrůznějších podobách negativních postojů vůči určité skupině lidí.

Do česko-německé práce s mládeží se tak může vnést otázka, co to znamená, když 70 let po osvobození Evropy od nacistického režimu přeživší i politici proklamují heslo „Nikdy více!“ Vztít si ponaučení z historie neznamena jen zdůrazňovat v den výročí na místech s pokud možno co největší symbolikou, že se lidé z minulosti ponaučili. Vztít si ponaučení z historie také znamená řešit v rámci politického vzdělávání aktuální výzvy na pozadí historických zkušeností. Výsledky těchto vzdělávacích procesů je třeba zajistit jakožto část společné česko-německé budoucnosti v Evropě – budoucnosti, která si dokáže poradit s nacionalistickým odporem a která to, co mají lidé v obou zemích společného, staví nad to, v čem se od sebe liší.

Že zde existuje velká poptávka, se ukázalo také na 8. česko-německém setkání mládeže s názvem „Společnou cestou ke vzpomínkám“, které se uskutečnilo od 25. do 27. dubna 2014 v Památníku Terezín. Více než 100 mladých lidí z Česka a Německa se zde setkali s pamětníky a zástupci iniciativ a projektů, které se zabývají prací na památných místech.

Tento, především pro Tandem Plzeň překvapivý zájem českých institucí, spolků, škol i jednotlivců o toto česko-německé setkání mládeže v Terezíně a o participaci na programu povzbudil Tandem Plzeň v odhodlání věnovat se tomuto záměru i nadále a poskytovat českým organizacím v této oblasti podporu a motivaci.

Doposud se česko-německá setkání mládeže jen málokdy věnují historickým tématům. Právě způsob zacházení s vlastní historií a ponaučení, které z ní plyne, představuje především pro českou stranu velkou výzvu. Společný přístup a česko-německá setkání mládeže na památných místech s odbornou podporou pracovníků památníků dodávají této práci více impulzů pro budoucnost. Jít „společnou cestou ke vzpomínkám“ je vždy lepší než jít sám. Vydejme se tedy na tuto cestu „společně“.

Pokud se Tandemu podaří přispět k tomu, že se v obou zemích bude věnovat větší pozornost politicko-historickému vzdělávání a vzroste tak zájem o práci na památných místech, bude to představovat velký krok směrem ke společné evropské budoucnosti.

Jan Lontschar/Thomas Rudner

Co to byl Protektorát?

Informační text

Protektorát Čechy a Morava (Protektorat Böhmen und Mähren) byl vazalský státní útvar sjednocující okleštěné území Čech a Moravy pod okupační vládou nacistického Německa. Existoval v letech 1939–1945. Formálně měl ve vztahu k Německu autonomní postavení, které však de facto nebylo respektováno. V čele protektorátní správy stál tzv. státní prezident, výkonnou mocí formálně disponovala protektorátní vláda. Politicky byli Češi sdruženi v jediné organizaci – Národním souručenství. Fakticky byl Protektorát řízen a kontrolován německým Úřadem říšského protektora, na jehož vrcholu stál říšský protektor. Nacisté rovněž vybudovali vlastní systém politických, správních, policejních a soudních úřadů a institucí.

Expanze nacistického Německa a Československo

Československá republika vznikla v říjnu 1918 na území rozpadnuvšího se Rakouska-Uherska. Postavená na pilířích liberální demokracie a principech Masarykova humanitního programu, představovala v době mezi dvěma světovými válkami jednu z mála opravdu svobodných zemí v Evropě. Navzdory snahám o revizi tzv. versailleského systému, jež kontinentem procházely už od ukončení pařížské konference, vyvstalo skutečné nebezpečí až s nástupem nacismu v sousedním Německu.

Protistátní aktivita velké části německé menšiny soustředěné v pohraničních oblastech, podporovaná Berlínem a posilovaná stále

pevnějším postavením Hitlerovy Německé říše, nabývala na intenzitě a vyvrcholila v roce 1938. Na nátlak nacistů i západních mocností, snažících se „utišit“ agresivního Adolfa Hitlera, Československo kapitulovalo. Představitelé Německa, Itálie, Velké Británie a Francie rozhodli na konferenci v Mnichově konané ve dnech 29. a 30. září 1938 o odtržení pohraničních oblastí ČSR a jejich předání Německu. Tak vzniklo okleštěné Česko-Slovensko, jehož existence se měla počítat na několik měsíců.

Protektorát Čechy a Morava. Základní rysy okupační politiky

S likvidací zbytku česko-slovenského státu nacisté dlouho nečekali – události nabraly spád v březnu 1939. Nejprve byla politicky vyřešena slovenská otázka, a sice formou vyhlášení samostatnosti s požehnáním Berlína. Noc ze 14. na 15. března 1939 strávil prezident Emil Hácha v budově říšského kancléřství v Berlíně, kde podlehl Hitlerovu a Göringovu nátlaku a souhlasil s okupací zbylého území Čech a Moravy. Dne 15. března v ranních hodinách překročila německá armáda prakticky bez většího odporu hranice.

O den později, 16. března, podepsal Hitler v Praze výnos, kterým na okupovaném území zřizoval tzv. Protektorát Čechy a Morava. Autonomie reprezentovaná státním prezidentem a protektorátní vládou, deklarovaná výnosem, byla čistě formální. Funkci státního prezidenta zastával po celou dobu okupace někdejší předseda Nejvyššího správního soudu dr. Emil Hácha. Protektorátní reprezentace se vystřídal celkem čtyři. Od roku 1942 byl dominantní osobností autonomní vlády ministr školství a lidové osvěty Emanuel Moravec, který se stal symbolem proněmeckého aktivismu a zrady českých národních zájmů.

Ve skutečnosti zemi řídily okupační orgány – v Protektorátu se postupně prosazovala německá legislativa na poli politickém, hospodářském, správním i soudním. Moc v rukou držel říšský protektor jmenovaný samotným Hitlerem. Stál v čele Úřadu říšského protektora, jenž sídlil v budově bývalého československého zahraničního ministerstva, v Černínském paláci v Praze. Prvního říšského protektora Konstantina von Neuratha vystřídal na podzim 1941 šéf německé bezpečnostní policie (Gestapo, kriminální policie a SD) a aktér genocidy evropských Židů Reinhard Heydrich. Poté, co v červnu 1942

» Demontrace na obranu republiky 22. září 1938 před budovou parlamentu

podlehl zraněním z atentátu, který na něm vykonali parašutisté Jozef Gabčík a Jan Kubiš, nabyla pozice říšského protektora spíše reprezentativního charakteru. Skutečnou moc v rukou soustředil státní tajemník a od léta 1943 státní ministr Karl Hermann Frank.

Okupanté sledovali v českých zemích dva základní cíle: 1. likvidaci českého národa a germanizaci českomoravského prostoru; 2. maximální využití lidských a hospodářských sil pro potřeby války. Restrukturalizace průmyslu ve prospěch odvětví důležitých pro válečné účely nebo odvody tisíců mladých lidí na pracovní nasazení do říše byly jedněmi z průvodních jevů tohoto snažení. Okupanté cílevědomě perzekvovali českou inteligenci, omezovali české školství, kde při první příležitosti sáhli k uzavření českých vysokých škol (listopad 1939), zrušili řadu škol středních a usilovali o poněmčení ostatních. V tomto úsilí sekundovali německým úřadům represivní orgány, především tajná státní policie. Gestapo preventivně zatýkalo politicky nepohodlné osoby, potíralo odbojové aktivity, odhalovalo sabotáže či trestalo úmyslnou pracovní nekázeň, provinění proti válečnému hospodářství, poslech zahraničního rozhlasu apod. Kromě toho Protektorát postihlo v plné míře nacistické protizidovské tažení. Ghetto v Terezíně, odkud vyjížděly transporty smrti do Osvětimi a jiných zařízení, se stalo jedním ze symbolů utrpení evropských Židů.

Odpor proti okupační moci

Organizovaná ohniska odporu vznikala záhy po vstupu německých okupantů do českých zemí. Z politiků a publicistů se zformovalo Politické ústředí, jehož cílem byla obnova předmnichovského Československa. Počátkem léta 1939 vzniklo jádro organizace Petiční výbor „Věrní zůstaneme“, která sjednocovala levicově orientované demokraty. Největší ilegální organizaci demokratického křídla odboje představovala v prvním roce okupace Obrana národa, kterou vybudovali exponenti bývalé československé armády. Na jaře 1940 byl založen zastřešující orgán demokratického odboje Ústřední vedení odboje domácího. Gestapo nejdříve odhalilo vedení Obrany národa, přičemž postupně rozkrývalo i síť dalších organizací. Do přelomu let 1941/1942 byla centra tzv. národního odboje z větší části rozbita; dílo zkázy dokonaly represálie po atentátu

na Reinharda Heydricha. Od druhé poloviny roku 1942 do roku 1944 probíhala obnova odbojových buněk, vznikl Přípravný revoluční národní výbor.

Druhou větev domácího odboje tvořily komunistické organizace, které řídil ilegální ústřední výbor KSČ. V důsledku zásahů Gestapa se postupně vystřídala čtyři komunistická centra. V závěru války se jako vrcholný orgán celého českého odboje vytvořila Česká národní rada, která zahrnovala zástupce komunistů i demokratů. Řídila povstání v květnu 1945.

Domácí odboj byl podporován ze zahraničí. Z Velké Británie, kde působila československá exilová vláda, bylo do Protektorátu vysláno 27 výsadků. Sovětští parašutisté plnili na okupovaném území především zpravodajské úkoly, v letech 1944–1945 organizovali partyzánské hnutí.

Prvním masovým projevem českého národního odporu se staly demonstrace 28. října 1939, v den výročí samostatného Československa. Nacisté odpověděli tvrdou represí namířenou především proti studentům, která dosáhla vrcholu po projevech odporu při pohřbu Jana Opletala. Úder gestapa ze 17. listopadu 1939 dal podnět k zavedení mezinárodního Dne boje studentů za svobodu. Devět studentských funkcionářů skončilo na popravišti, další stovky byly odeslány do koncentračního tábora.

Na vzestup intenzity odbojových akcí a nárůst počtu sabotáží ve válečné výrobě a dopravě odpověděl zastupující říšský protektor Reinhard Heydrich 27. září 1941 zavedením civilního výjimečného stavu (Civilní výjimečný stav). Do odvolání stanného práva v lednu 1942 bylo popraveno několik set lidí. Druhému stannému právu, vyhlášenému po atentátu na Heydricha 27. května 1942, padli za oběť další nevinní. Stanné soudy vynesly 1412 rozsudků smrti, odvetné akce v Lidicích a Ležákách nešetřily ženy ani děti.

Hlavní orgán represe, Gestapo, začal s preventivním zatýkáním komunistů, sociálních demokratů, německých emigrantů a nepohodlných Židů už 15. března 1939. Do roku 1945 proběhlo několik zatýkacích vln postihn timerůvých inteligenci, rodiny emigrantů, legionáře a členy Sokola či komunisty a sociální demokraty. Mnoho obětí si vyžádala

partyzánská válka na přelomu let 1944/1945. Za podporu partyzánů se nacisté mstili mimořádně nelítostně. Dokumenty zpravují o tom, že německé věznice a soudy pracovaly do posledních protektorátních dnů.

Nutno říci, že aktivního odporu proti okupantům se účastnila jen určitá část obyvatel Protektorátu.

Spolu s proněmeckým aktivismem, tj. otevřenou spoluprací s okupanty, tvořil odboj rozeznatelný pól tehdejší české společnosti. Zbylý, a tím i největší prostor, vyplňovala v zásadě navenek loajální, avšak vnitřně protiněmecky orientovaná část národa.

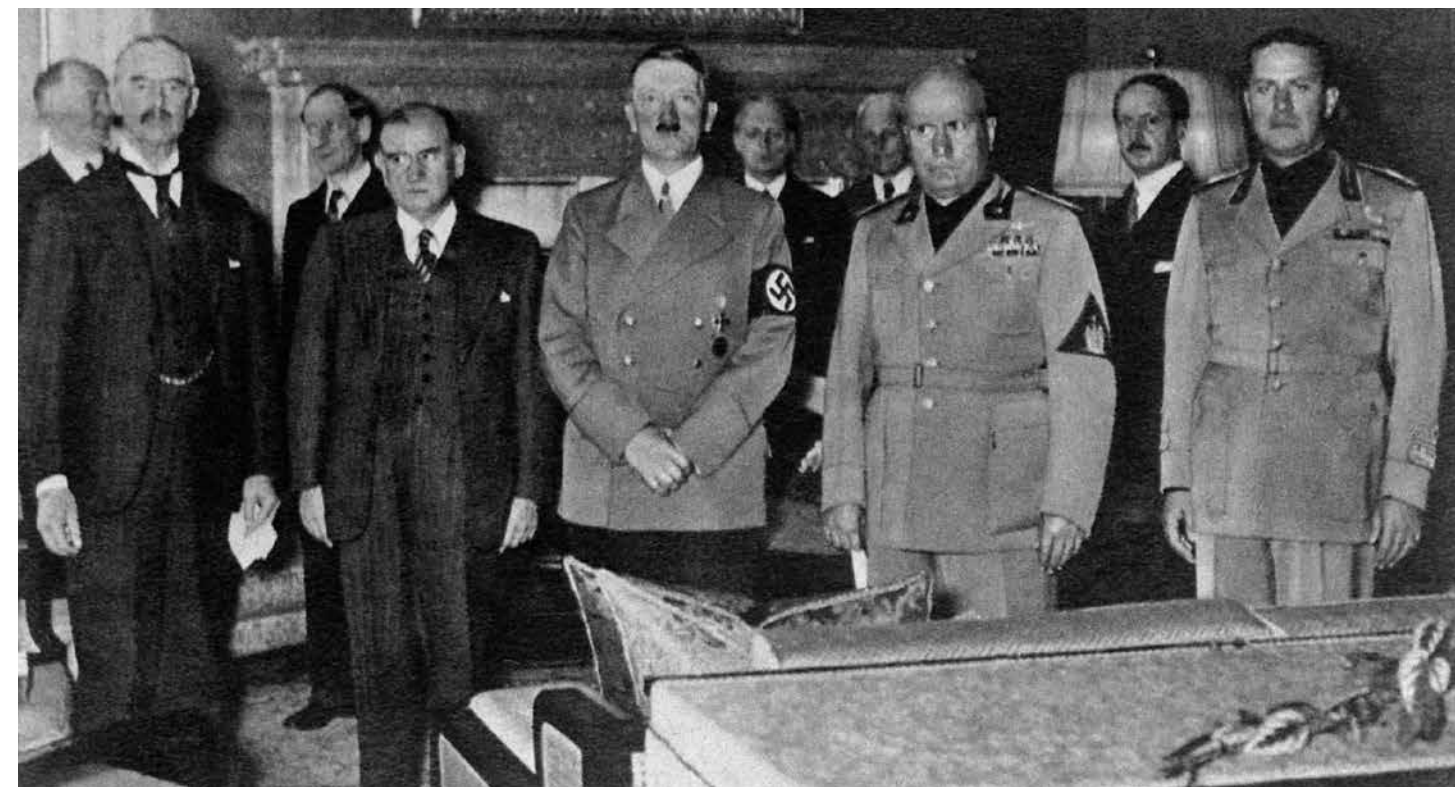
Proněmecký aktivismus

Dávno před nacistickou okupací existovala v Československu různá uskupení tvořená fašisty a antisemity, kteří se netajili svými sympatiemi k hitlerovskému Německu. Nicméně jejich nadějším na získání politické moci, které ožily po 15. březnu 1939, okupanté nevyšli vstříc. Skupiny tvořené podivnými existencemi libujícími si ve výtržnostech a hrubých, vulgárních heslech nemohly být Němcům prospěšné. Aktéři okupační politiky podporovali jiný druh prisluhovačství

reprezentovaný těmi, jež mohli přinášet hmatatelný prospěch nacistické propagandě. Jádro tohoto tzv. proněmeckého aktivismu proto tvořila společnost redaktorů a novinářů v čele s Emanuelem Moravcem, od ledna 1942 ministrem školství. Nástroje vlivu na veřejné mínění, rozhlas a tisk, se v rukou těchto Čechů staly mimořádně zručnou zbraní nacistické propagandy v Protektorátu. Vedle toho vznikaly různé oficiální instituce aktivní kolaborace, z nichž lze za nejnebezpečnější považovat Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, jež se koncentrovalo na převýchovu české mládeže k ideologii nacismu. Nutno říci, že na pomezí pasivní kolaborace a proněmeckého aktivismu se od ledna pohybovala i nová, Heydrichem sestavená protektorátní vláda. Není tedy divu, že poválečné procesy s hlavními představiteli proněmeckého aktivismu a s členy protektorátní vlády patřily u veřejnosti veřejnosti k nejvíce sledovaným.

„Šedá zóna“ české společnosti

Ostatní českou společnost, tedy všechny ty, kteří prožili období 1939–1945 mezi póly představujícími protinacistický odboj a proněmecký aktivismus (také udavačství a jiné formy kolaborace) lze

» Mnichovská dohoda, 1938, Chamberlain (Velká Británie), Daladier (Francie), Hitler (Německo), Mussolini a Ciano (Itálie),

© Česká tisková kancelář

obecně označit jako za jakousi „šedou zónu“. Tito lidé víceméně plnili to, co od nich okupační moc očekávala. Vykonávali službu u protektorátní policie podléhající německým represivním složkám, učili v nacisty reformovaných českých školách, pracovali v zemědělské i průmyslové výrobě, která sloužila potřebám válečného hospodářství. Svůj vzor vůči nenáviděným okupantům dávali najevo nejrozličnějšími formami tzv. pasivního odporu (úmyslné porušování jazykových nařízení, anekdoty apod.), intenzivní solidaritou s rodinami perzekvovaných nebo četbou nedovolené literatury. Mnoho z těchto Čechů z těchto Čechů vystoupilo proti nacismu v závěrečných dnech okupace, ať už stavěním barikád v Praze nebo udržováním pořádku, hlídáním důležitých objektů či střežením klíčových dopravních uzlů v ostatních městech a obcích osvobozovaného území Čech a Moravy.

Německé obyvatelstvo Protektorátu

Němci v Protektorátu Čechy a Morava se sami členili do tří skupin. První skupinu tvořili říšští Němci (Reichsdeutsche). Ti přicházeli po březnu 1939, aby zastávali vedoucí pozice v nacistickém okupačním a represivním aparátu. Druhá a nejpočetnější skupina pak zahrnovala v Čechách a na Moravě usídlené etnické Němce (Volksdeutsche). Kromě toho nacisté rozeznávali ještě tzv. Streudeutsche, etnické Němce žijící v česko-moravském prostoru v diaspoře, tj. jednotlivce či rodiny rozptýlené po území Protektorátu především v místech s převládající českou populací. Jednou z hlavních kontur nacistické politiky v Protektorátu bylo výrazné protěžování kmenových/etnických, tj. neříšských Němců (Volksdeutsche). Už v dubnu 1939 získali dřívější českoslovenští státní příslušníci německé národnosti privilegovaný status tím, že se stali německými státními příslušníky, aniž by pozbyli práv příslušníků Protektorátu. Ošetřena byla i případná asimilace: sňatky mezi německými a protektorátními příslušníky byly povolovány jen tehdy, zavázali-li se manželé, že budou své děti posílat do německých škol. Jejich děti koneckonců zpravidla získávaly německou státní příslušnost.

Jedním z prvních kroků politiky posilování německé národnosti v Protektorátu byla podpora německého školství. Už v srpnu 1939 byly převedeny německé vysoké školy pod správu samotné Říše, dále byla zakládána německá kulturní centra nebo divadla. Kulturní svaz Němců, instituce specializující se na německé školství

v Protektorátu, budoval desítky nových německých škol a domovů mládeže.

Vedle toho plynuly ročně miliony říšských marek na podporu osídlování českomoravského prostoru etnickými Němci. Tuto formu germanizace měl na starosti úřad pověřence říšského komisaře pro upevnění Německví a Pozemkový úřad. Po dobu existence Protektorátu ovšem osídlování nenabýlo masivních rozměrů.

Na závěr je třeba říci, že protektorátní etničtí Němci nebyli zproštěni služby ve wehrmachtu. Po návratu z bojiště jejich privilegované postavení ještě vzrůstalo, neboť německé úřady vycházely ještě ochotněji vstříc jejich požadavkům na prestižnější pracovní zařazení apod.

Obnovení Československé republiky

S postupujícím koncem války, v reakci na několikaletý útisk, vypuklo v Praze dne 5. května 1945 povstání lidu proti okupační moci. Do kapitulace Německa 7. května tak padlo za obět mnoho dalších mužů i žen. Obnovená republika chystala pro nacisty a zrádce soudní tribunály. Před Národním soudem v Praze a jednotlivými tzv. mimořádnými lidovými soudy tak stanuli zástupci okupačního aparátu, členové protektorátních vlád, aktivističtí novináři, udavači a další kolaboranté. Hlavní postava nacistické zvůle, Karl Hermann Frank, byl v Praze popraven; zato přední zástupce proněmeckého aktivismu a národní zraedy, ministr školství Emanuel Moravec, světské spravedlnosti unikl – spáchal sebevraždu 5. května 1945.

Dalibor Krčmář

Literatura

- **BRANDES, Detlef**, *Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945. Prostor, Praha 1999.*
- **ČVANČARA, Jaroslav**, *Někomu život, někomu smrt. Československý odboj a nacistická okupační moc. Laguna, Praga 2002, 2003, 2008.*
- **GEBHART, Jan; KUKLÍK, Jan**, *Dramatické i všední dny protektorátu. Themis, Praha 1996.*
- **KOKOŠKA, Stanislav**, *Praha v květnu 1945. Historie jednoho povstání. NLN, Praha 2005.*
- **MARŠÁLEK, Pavel**, *Protektorát Čechy a Morava. Státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945. Nakladatelství Karolinum, Praha 2002.*
- **PASÁK, Tomáš**, *Pod ochranou říše. Práh, Praha 1998.*

Časová osa 1918–1945

Poznámka

Pomocí různých stylů písma je označen vývoj a události, které se týkají – převážně – Československa (netučně), *Německé říše (kurzívou)* nebo **obou zemí (polotučně)**.

» **28. říjen 1918** – Vyhlášení samostatného československého státu, který zahrnoval území Čech, Moravy a Slovenska, jež byla po staletí pod nadvládou Habsburků a byla součástí Rakouska-Uherska rozpadnuvšího se na konci 1. světové války. Nový stát měl přibližně 13,6 mil. obyvatel (1921), z toho 6,85 mil. Čechů (=50,3 %), 1,91 mil. Slováků. (=14 %), 3,123 mil. Němců (=22,9 %) a také příslušníků celé řady dalších národnostních skupin, které představovaly celkem 1,73 mil. (=12,8 %).

» **Listopad 1918** – Ustanovení československé Národní shromáždění (parlament) – jako státní forma je zvolena republika založená na demokratických principech a Tomáš G. Masaryk je poprvé zvolen jejím prezidentem.

» **Listopad 1918** – V Německé říši skončila 1. světová válka tzv. Listopadovou revolucí, jež vedla k pádu monarchie a k vyhlášení republiky; v lednu 1919 se konaly volby do ústavodárného Národního shromáždění, které se sešlo v únoru ve Výmaru a v červenci 1919 schválilo Ústavu Německé říše (tzv. „Výmarská ústava“).

» **1919** – V tomto období vzniká pojem „Sudetští Němci“ (podle pohraničních oblastí označovaných jako Sudety) pro lidi německé národnosti žijící v polském, československém a německém trojmezí.

» **dvacátá a třicátá léta** – „První československá republika“ byl na tehdejší dobu moderní stát, který svým občanům umožňoval politickou participaci, určitou míru sociální jistoty a svobodnou účast na veřejném životě. Na rozdíl od sousedních států zůstala demokracie zachována až do roku 1938. Po roce 1933 Československo poskytlo útočiště mnohým emigrantům z Německa.

» **1926** – Vstup zástupců dvou československých německých aktivistických stran (Svaz zemědělců a venkovských živnostníků – Bund der Landwirte

a Německé křesťansko-sociální strany lidové – Deutsche Christlich-Soziale Volkspartei), které zastupovaly 70 % německy mluvících voličů, do vlády Československé republiky (německé aktivistické strany měly ve vládě zastoupení až do roku 1938).

» **1929/1930** – Počátek Velké hospodářské krize v Československu, která tíživě dolehla zejména na pohraniční území, kde převažoval spotřební průmysl a žili německy mluvící obyvatelé.

» **1933** – Kulminace Velké hospodářské krize v Československu.

» **30. leden 1933** – Jmenováním Adolfa Hitlera říšským kancléřem začíná v Německé říši období nacistického režimu. Během krátké doby se parlamentně demokratický vládní systém Výmarské republiky mění v totalitní diktaturu.

» **září 1933** – Zákaz a rozpuštění DNSAP (Deutsche Nationalsozialistische Arbeiterpartei) v Československu.

» **říjen 1933** – Založení Sudetoněmecké vlastenecké fronty (Sudetendeutsche Heimatsfront) v čele s Konradem Henleinem; později (1935) přejmenované na Sudetoněmeckou stranu (Sudetendeutsche Partei – SdP). Postupně se SdP stále více dostávala pod vliv Adolfa Hitlera a stala se nástrojem jeho politiky, jejímž cílem byla „likvidace Česka“.

» **květen 1935** – Parlamentní volby, ve kterých Sudetoněmecká strana získala hlasy dvou třetin německých voličů.

» **září 1935** – „Norimberské zákony“: na základě těchto zákonů byli židovští občané postupně zbaveni svých práv.

» **říjen 1935** – Zahájení stavby pohraničního opevnění pro případ války s Německem.

» **prosinec 1935** – Abdikace T. G. Masaryka během jeho čtvrtého funkčního období a volba Edvarda Beneše prezidentem.

» **12. březen 1938** – Vstup německých vojsk do Rakouska a anexe Rakouska hitlerovským Německem.

» **březen až září 1938** – Zostření agresivní německé zahraniční politiky vůči Československu doprovázené stupňujícími se požadavky SdP na československou vládu. Eskalace směrem k vojenskému konfliktu.

» **duben 1938** – Konrad Henlein představuje tzv. Karlovarský program (osmibodový program požadující autonomii pro německé obyvatelstvo v československém pohraničí/Sudetech).

» **květen 1938** – Československo vyhláší částečnou mobilizaci v souvislosti s nepokoji v pohraničí a přesuny německých jednotek k hranicím.

» **září 1938** – Sudetoněmecká strana se pokouší o ozbrojený převrat v pohraničí, který je potlačen; vyhlášení všeobecné mobilizace československých branných sil.

» **29./30. září 1938** – Uzavření Mnichovské dohody zástupci Německa, Itálie, Velké Británie a Francie – v jejím důsledku bylo k Německu po nátlaku na Československo ze strany jejích signatářů připojeno československé pohraničí s tamním převážně německy mluvícím obyvatelstvem (29 000 km² s 3,6 mil. obyvatel, z toho 719.000 příslušníků české a slovenské národnostní skupiny); Československo se však jednání přímo nezúčastnilo.

» **říjen/listopad 1938** – Obsazení postoupeného území německou armádou. Mnoho českých, slovenských, židovských, ale i opozičních německých obyvatel utíká do neobsazené části země. V okupovaných regionech dochází k honu na odpůrce připojení. Mnoho z nich je deportováno do koncentračních táborů.

» **říjen 1938** – Oficiální označení zbylého okleštěného území zní „Česko-Slovenská republika“ (období od října 1938 do března 1939 se označuje jako druhá republika).

» **říjen 1938** – Polsko získává na základě Mnichovské dohody část pohraničních území Československa (Těšínsko, část Oravy a Spiše); abdikace prezidenta Edvarda Beneše a jeho odchod do exilu.

» **listopad 1938** – Také Maďarsko získává část pohraničních území Československa (na jižním

Slovensku a Podkarpatské Rusi); prezidentem zvolen Emil Hácha.

» **9./10.listopad 1938** – Říšský pogrom (tzv. *Křišťálová noc*) proti obyvatelstvu židovského původu; bylo zabito více než sto Židů; 26 000 osob bylo zatčeno a přemístěno do koncentračních táborů; byly zničeny, respektive zdemolovány téměř všechny synagogy a přes 7000 židovských obchodů.

» **prosinec 1938** – Národním shromážděním přijat tzv. zmocňovací zákon – vláda dle něj mohla přijímat nařízení s platností zákona (likvidace parlamentní demokracie v Československu).

» **březen 1939** – Održení Slovenska od Československa a obsazení českého zbytku republiky německým vojskem – vznik Protektorátu Čechy a Morava a jmenování bývalého německého ministra zahraničí Konstantina von Neuratha říšským protektorem; obsazení Podkarpatské Rusi Maďarskem.

» **1. září 1939** – Po útoku Německa na Polsko začala 2. světová válka.

» **září 1939** – Počátek formování československé zahraniční armády v boji proti Německu (v průběhu druhé světové války byly vytvořeny československé zahraniční jednotky, které bojovaly po boku západních Spojenců, Rudé armády i jinde).

» **říjen 1939** – Masové demonstrace v protektorátu proti okupaci Československa u příležitosti výročí 28. října (vznik samostatného Československa v roce 1918).

» **listopad 1939** – Uzavření českých vysokých škol, poprava 9 funkcionářů studentských spolků a deportace cca 1200 vysokoškolských studentů do KT Sachsenhausen.

» **červenec 1940** – Uznání Prozatímní československé vlády v exilu Velkou Británií a zahájení výstavby exilových československých státních orgánů (prezidentem Edvard Beneš).

» **červenec 1941** – Velká Británie uznává československou zahraniční vládu v Londýně jako představitelku Československa; jedním z válečných

cílů protihitlerovské koalice, jejíž součástí se československá zahraniční akce stala, je osvobození a obnovení Československa.

» **září 1941** – Jmenování šéfa Hlavního úřadu říšské bezpečnosti Reinharda Heydricha zastupujícím říšským protektorem v Čechách a na Moravě, fakticky sesazení říšského protektora Neuratha z funkce; zostření opatření, jejichž cílem byl útisk českého obyvatelstva.

» **říjen 1941** – Zahájení masových deportací obyvatelstva židovského původu z území protektorátu.

» **20. leden 1942** – Konference ve Wannsee (Berlín): setkání ministerských úředníků a stranických funkcionářů pod vedením Reinharda Heydricha. Bodem jednání byla koordinace „konečného řešení židovské otázky“.

» **27. květen 1942** – Provedení atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha příslušníky československé zahraniční armády za podpory domácího odboje. Heydrich zraněním krátce nato podlehl.

» **červen 1942** – Období tzv. Heydrichiády – civilního výjimečného stavu a stanného práva po atentátu na Heydricha; vyhlazení Lidic a Ležáků v rámci teroru jako odvety za atentát.

» **srpen/září 1942** – Velká Británie a Francouzská exilová reprezentace prohlašují Mnichovskou dohodu za neplatnou.

» **srpen 1943** – Dřívější ministr vnitra Wilhelm Frick se stává místo Neuratha říšským protektorem.

» **srpen 1944** – Vypuknutí Slovenského národního povstání.

» **duben 1945** – Vyhlášení Košického vládního programu – programu československé vlády ustavené v zahraničí v roce 1945 ze zástupců Londýnského i Moskevského odbojového centra, která měla být v úřadě do prvních poválečných parlamentních voleb (proklamoval například zahraničně politickou orientaci na SSSR, odejmutí občanství těm československým Němcům a Maďarům, kteří nepůsobili prokazatelně jako antifašisté, nebyli věznění či nemuseli uprchnout za hranice; hovořil o potrestání kolaborantů a národních škůdců a o zákazu činnosti pravicových politických stran z předválečné doby, o znárodňování, konfiskacích a přerozdělování majetku).

» **květen 1945** – Vypuknutí Pražského povstání i dalších revolučních vystoupení na celém území protektorátu; dokončení osvobození území Československa a zánik protektorátu; obnovení Československa; zahájení tzv. divokého odsunu německého obyvatelstva z obnoveného Československa.

» **8. květen 1945** – Bezpodmínečná kapitulace německých vojsk; konec 2. světové války v Evropě

» **od 1946** – Organizovaný odsun německého obyvatelstva z Československa na základě usnesení Postupimské konference.

Dějiny Terezína

Dějiny Terezína

Město Terezín, pojmenované na počest císařovny Marie Terezie, bylo založeno na konci 18. století. Jeho hlavní funkce byla až do zrušení jeho pevnostního statutu v roce 1882 vojenská: jednalo se o pevnost vybudovanou na obranu severních hranic Habsburské monarchie, jejíž součástí bylo

o průchozí zařízení, z něhož pak byli vězni dále posíláni do koncentračních táborů, k soudům, či do jiných věznic. Malou pevností od června 1940 do osvobození v květnu 1945 prošlo na 32 000 mužů a žen, z nichž zde zahynulo na základě špatných životních podmínek, krutého zacházení ze strany dozorců a poprav bez soudu (Sonderbehandlung) cca 2600 osob. Ačkoliv největší počet vězňů a vězeňkyň byl českého původu, zkušenost

» Letecký pohled na Terezín - v popředí bývalá věznice gestapa v Malé pevnosti, v pozadí vpravo bývalé ghetto ve městě Terezíně,
© Památník Terezín

i území dnešní České republiky. Terezín se skládal ze dvou hlavních částí, a to Hlavní pevnosti (města) a Malé pevnosti, mezi kterými se nacházel volný, avšak opevněný prostor, jenž byl vhodný k případnému vybudování ležení polních vojsk. K nim postupem času přibýly ještě další předsunuté pevnostní objekty.

Jestliže v Hlavní pevnosti (městě) žili kromě početné vojenské posádky i civilisté, Malá pevnost plnila pouze vojenskou a vězeňskou funkci. V dobách rakouského i rakousko-uherského mocnářství sloužila jako vojenská trestnice, v které však byla internována i řada politických vězňů. Za všechny jmenujme Gavrila Principa, který provedl 28. června 1914 atentát na následníka habsburského trůnu Františka Ferdinanda d'Este. Jako vojenská trestnice a věznice sloužila Malá pevnost i v době meziválečného Československa. Svoji nejsmutnější úlohu však Terezín sehrál v době existence Protektorátu Čechy a Morava.

V červnu 1940 byla v Malé pevnosti zřízena policejní věznice pražského gestapa. Jednalo se

s ní nabyli i obyvatelé jiných území (SSSR, Polsko, Jugoslávie, Francie, Velké Británie, Itálie, Maďarsko, Rumunsko, Rakousko, Belgie, Dánsko, Nizozemsko, Norsko, Řecko, Švýcarsko, USA, Slovensko, Austrálie, Kanady, Nového Zélandu a tehdejší Palestiny).

Terezín je ovšem spjatý také s nacistickým konečným řešením židovské otázky. Přímo ve městě Terezíně bylo totiž v listopadu 1941 zřízeno ghetto pro obyvatelstvo židovského původu, které bylo shromaždištěm před jeho deportací do míst vyhlazování v okupovaných oblastech východní Evropy. Terezínským ghettem postupně prošlo na 140 000 vězňů (mužů, žen i dětí), kteří pocházeli z různých území přímo či nepřímo ovládaných nacistickým Německem (z českých zemí, Německa, Rakouska, Nizozemska, Dánska, Slovenska a Maďarska). K nim přibýlo v závěru války ještě na 15 000 vězňů, jež dorazili do Terezína s tzv. evakuačními transporty z likvidovaných koncentračních táborů. Celkově v důsledku otřesných životních podmínek zahynulo v ghettu na 35 000 osob.

V relativně krátké vzdálenosti od Terezína byla též na jaře 1944 založena na okraji města Litoměřice pobočka koncentračního tábora Flossenbürg, a to v souvislosti s budováním a provozem podzemních továren určených pro válečně důležitou výrobu v místním vápencovém dole. Tímto táborem prošlo do konce války na 18 000 vězňů. Nejpočetnější mezi nimi byli obyvatelé Polska a SSSR, zastoupeni byli také vězni z Německa, Francie, Jugoslávie, Československa, Belgie, Itálie, Nizozemska, Maďarska, Řecka a dalších předválečných států. 4500 jich zde zahynulo.

Památník Terezín

Památník Terezín, jehož posláním je uchovávat památku obětí věznice gestapa v Malé pevnosti, terezínského ghetta a koncentračního tábora v Litoměřicích a zprostředkovávat jejich odkaz veřejnosti prostřednictvím muzejní a osvětové činnosti, byl z rozhodnutí vlády Československé republiky založen v roce 1947. Tvoří jej jednotlivé objekty a pietní místa, která jsou sice rozptýlena a netvoří ucelenou lokalitu, ovšem ve svém souhrnu představují jedinečný muzejní komplex.

V současné době Památník nabízí návštěvníkům 16 stálých expozic. Vedle výstavní činnosti vyvíjí též výzkumnou, sbírkovou a vzdělávací činnost. Vzdělávání je prováděno prostřednictvím specializovaného oddělení, k jehož hlavní činnosti patří příprava a realizace studijních programů pro školy z České republiky i ze zahraničí (zejména z německy mluvících zemí), organizace školení

pro české i zahraniční pedagogy, či pořádání uměleckých soutěží pro mládež. Vedle tohoto oddělení působí pod památníkem ještě další odborná pracoviště: historické, sbírkové a dokumentační oddělení. Chod instituce z hlediska administrativního a hospodářského pak zajišťují oddělení vnějších vztahů a marketingu, ekonomické oddělení, technické oddělení a oddělení provozu ubytovacích a stravovacích zařízení. Památník disponuje ubytovnou o kapacitě 78 lůžek, která je využívána k organizaci vzdělávacích akcí, a jídelnou, v které se mohou jejich účastníci stravovat.

Časová osa – vývoj Památníku Terezín

- » **1947** – Založení Památníku národního utrpení (původní název Památníku Terezín), který spadl pod Ministerstvo vnitra, v terezínském Malé pevnosti (v letech 1940 - 1945 věznice gestapa).
- » **1948** – Ukončení existence internačního tábora pro německé obyvatelstvo v Malé pevnosti.
- » **1949** – Otevření stálé expozice Muzea útisku (původní název Muzea v Malé pevnosti) vytvořené Vojenským historickým ústavem.
- » **50. léta 20. století** – K Památníku připojen Národní hřbitov, Židovský hřbitov a krematorium, Ruský hřbitov, pietní místo u řeky Ohře; Památník převeden nejprve do správy Krajského národního výboru v Ústí nad Labem, v závěru 50. let pak pod Městský národní výbor v Terezíně.
- » **1962** – Malá pevnost a Národní hřbitov vyhlášeny národní kulturní památkou.
- » **1964** – Přejmenování Památníku národního utrpení na Památník Terezín.

» Malá pevnost: Vstup do bývalé věznice gestapa v terezínském Malé pevnosti, © Památník Terezín.

» **1965** – Památník Terezín ve správě Krajského národního výboru Severočeského kraje (až do roku 1990).

» **1967** – Rozhodnuto o zřízení historického oddělení, knihovny, archivu, fotoarchivu a osvětového oddělení (výstavní činnost, průvodcovské služby a výchovné akce/akce pro žáky – nebo organizace..., průvodcovských služeb).

» **1972** – Slavnostní otevření nově upraveného areálu Židovského hřbitova a krematoria.

» **1991** – Památník se stává přímo řízenou organizací ministerstva kultury; otevření nově zbudovaného Muzea ghetta ve městě Terezíně s provizorní expozicí.

» **1992** – Založení vzdělávacího oddělení Památníku Terezín.

» **1997** – Otevření střediska setkávání a expozice v Magdeburských kasárnách (kulturním dění v terezínském ghettu a rekonstrukce hromadné ubikace).

» **1998** – Otevření expozice o internačním táboře pro německé obyvatelstvo v Malé pevnosti.

» **2000** – Zahájení projektu seminářů pro české pedagogy o holokaustu v úzké spolupráci s Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy České republiky.

» **2001** – Otevření nové stálé expozice v Muzeu ghetta; otevření zrekonstruovaných prostor bývalého Kolumbária a ústřední márnice terezínského ghetta.

Vzdělávací nabídky Památníku Terezín

Vzdělávací servis zajišťuje od roku 1993 vzdělávací oddělení Památníku Terezín, které

se specializuje na bezprostřední práci se školní mládeží a pedagogy. Hlavní náplní činnosti jeho pracovníků je pořádání vzdělávacích seminářů, a to nejen pro mládež z České republiky, ale také zejména z německy mluvících zemí. Program v německém jazyce zajišťují dobrovolní pracovníci z Německa a Rakouska, kteří jsou do Památníku Terezín vysíláni partnerskými organizacemi ASF – Aktion Sühnezeichen Friedensdienste (SRN) a Gedenkdienst (Rakousko).

Památník Terezín
národní kulturní památka
Principova alej 304, 411 55 Terezín
Tel.: +420 416 782-225 | -442 | -131
Fax: +420 416 782-245 | -300
e-mail: pamatnik@pamatnik-terezin.cz
web: www.pamatnik-terezin.cz

Nabídka pro český a německy mluvící skupiny mládeže

Didaktické pomůcky používané při níže uvedených aktivitách jsou vytvořeny v češtině i němčině a jsou vhodné jak k práci s jazykově homogenními (českými či německými), tak i smíšenými česko-německými skupinami. Program, který je sestaven po dohodě s vedoucím skupiny (pedagogem apod.), nemusí obsahovat všechny níže uvedené aktivity.

- Úvodní seznámení s historií Terezína s přihlédnutím k jeho roli v době 2. světové války.
- Prohlídka bývalého ghetta, expozic Muzea ghetta a Magdeburských kasáren s odborným výkladem.

» Čeští a němečtí mladí lidé s Ernestem Grubem při workshopu a prohlídce Malé pevnosti v rámci setkání mládeže, 2014

© Tandem/Filip Singer

- Prohlídka Malé pevnosti (bývalé policejní věznice gestapa) s průvodcovským výkladem a individuální prohlídka expozic v Malé pevnosti.
- Návštěva krematoria pobočky koncentračního tábora Flossenbürg v Litoměřicích a okolí podzemní továrny.
- Dokumentární a hrané filmy.
- Samostudium z připravených materiálů tematicky utříděných, po němž následuje výstup ve formě prezentace.
- Individuální prohlídka expozic.
- Výtvarná tvorba žáků.
- Beseda s pamětníkem.
- Workshopy: „**Od čísla ke jménu**“ (**Von der Nummer zum Namen**) – skupinová práce, v rámci které se žáci z připravených materiálů seznámí s osudy několika osob vězněných v terezínském ghettu. Na závěr probíhá prezentace. „**Hledání stop**“ (**Spuren-suche**) – žáci se rozdělí do skupin, které podle návodu vyhledají různá místa bývalého terezínského ghetta a seznámí se z poskytnutých materiálů s jejich historií. Na závěr se skupiny po těchto místech navzájem provázejí. „**Workshop na téma současného antisemitismu a popírání holokaustu**“ – se zaměřuje na se na současný antisemitismus a popírání holokaustu na internetu, probíhá v počítačové učebně. „**Pachatelé, oběti, zachránci**“ (**Täter-Opfer-Helden**) – aktivita zaměřená na bourání předsudků, stereotypů a chyb v poznávání.

Rozšířená nabídka pro český mluvící skupiny

- Workshopy: „**Efekt přihlížejícího**“ – průběh je založen na vybraných výpovědích pamětníků z archivu Institutu Nadace Šoa (USC Shoah Foundation Institute) a týká se nebezpečí lidského pasivního postoje ve vybraných krizových životních situacích.
- „**Mládež na Malé pevnosti**“ – workshop zaměřený na téma věznění české školní mládeže ve věznici gestapa v Malé pevnosti se zasazením do kontextu celkové situace v českém protektorátním školství.
- „**Ghetto očima dětí**“ – aktivita zaměřená na poznání každodennosti ghetta prostřednictvím analýzy dobových pramenů vzniklých v souvislosti s životem dětí v Terezíně.

Přehled metodiky workshopů

„Od čísla ke jménu“

Žáci se rozdělí do skupin, z nichž každá dostane kartičku s jedním transportním číslem, které patřilo jednomu určitému vězni terezínského ghetta, a kopie transportních listin (dokumenty používané při organizaci transportů do

terezínského ghetta). V nich vyhledají přidělené číslo a zjistí jméno vězně. Poté každá skupina dostane materiály o vyhledané osobě a jejím úkolem je připravit si z nich prezentaci o ní. Na závěr workshopu prezentují skupiny svým spolužákům vybrané skutečnosti. Cílem workshopu je přivést žáky od statistik ke konkrétním lidským osudům a příběhům. Workshop je určený mládeži ve věku 13 - 20 let a je možné jej provádět s jazykově homogenními (českými či německými), či česko-německými smíšenými skupinami.

„Hledání stop“

Žáci se rozdělí do skupin. Každá dostane mapu Terezína, na které je vyznačeno jedno konkrétní místo se vztahem k existenci terezínského ghetta, a složku s materiály o něm. Úkolem skupiny je místo vyhledat a připravit si o něm krátkou prezentaci. Na závěr skupiny prezentují svým spolužákům vybrané skutečnosti, a to buď přímo v terénu, anebo v seminární místnosti. Cílem workshopu je seznámení žáků s bližšími detaily každodenního života vězňů terezínského ghetta a s jeho těžkými životními podmínkami. Workshop je určený mládeži ve věku 13 - 20 let a je možné jej provádět s jazykově homogenními (českými či německými), či česko-německými smíšenými skupinami.

„Mládež na Malé pevnosti“

Jeho obsahem je představení role věznice gestapa v terezínské Malé pevnosti v perzekuci školní mládeže se zasazením do celkových souvislostí dění v protektorátě a hlavně přístupu okupantů ke školství. Žáci v rámci workshopu pracují ve skupinách i samostatně s písemným, obrazovým i filmovým materiálem (výpověď pamětníka), prezentují své názory, hypotézy a poznatky a také poslouchají výklad lektora. Cílem workshopu je ukázat bývalou věznici gestapa očima mladých lidí, kteří v ní byli v době německé okupace umístěni. Workshop je určený mládeži ve věku 12 - 20 let. Je možné jej provádět pouze s česky mluvícími skupinami.

„Efekt přihlížejícího“

Workshop se zaměřuje na roli tzv. přihlížejících, a to nejen v průběhu holokaustu, ale i v dnešní době. Žáci pracují s textovým a obrazovým materiálem i s filmovým záznamem výpovědi pamětníků, kteří hovoří o svých prožitcích během

» Muzeum ghetta: Muzeum ghetta ve městě Terezín
© Památník Terezín.

transportu do terezínského ghetta ve vztahu k přihlížejícím, diskutují o situacích, kdy se jedinec stává přihlížejícím, a o nebezpečí tohoto postoje pro ně samotné (v budoucnu by se mohli stát sami oběťmi). Pomocí různých metod se workshop věnuje otázce významu aktu pomoci druhým. Workshop je určený mládeži ve věku 13 - 15 let. Je možné jej provádět pouze s česky mluvícími skupinami.

„Současný antisemitismus a popírání holocaustu“

Workshop se zaměřuje na popírání holocaustu a současný antisemitismus šířený prostřednictvím internetu. Žáci pod vedením lektora pracují v počítačové učebně s různými weby, které jsou přímo, anebo skrytě, antisemitské, nacionalistické, xenofobní či pravicově extremistické, neonacistické apod., s weby, které propagují popírání holocaustu. Součástí workshopu je ovšem i seznámení se s weby z hlediska problematiky holocaustu důvěryhodnými. Cílem je uvědomění si nutnosti kritického přístupu k informacím šířeným prostřednictvím internetu o holocaustu. Workshop je určený mládeži ve věku 16 - 20 let a je možné jej provádět s jazykově homogenními (českými či německými), či česko-německými smíšenými skupinami.

„Ghetto očima dětí“

Po dětských vězních terezínského ghetta zůstala v historii nesmazatelná stopa, a to díky obrázkům, deníkům, časopisům, domácím úkolům apod; které po sobě zanechali a dnes je najdeme uložené v archivech. O životě dětí vypovídají též

učební pomůcky a testy, které si pro ně v ghettu chystali jejich vychovatelé, aby i ve stísněných podmínkách Terezína zachovali pro své svěřence alespoň částečně zdání normálního života. Žáci v rámci workshopu pracují ve skupinách s materiály z archivu Památníku Terezín a Židovského muzea v Praze a formou badatelské práce se snaží vyčíst z dokumentů co největší množství informací o každodenním životě v ghettu, jak jej prožívali jejich „vrstevníci“ ve 40. letech 20. století v Terezíně. Workshop je určený mládeži ve věku 11 – 14 let. Je možné jej provádět pouze s česky mluvícími skupinami.

„Pachatelé, oběti, zachránci“

Workshop se zaměřuje na bourání stereotypů a předsudků ve vnímání lidí podle vzhledu, příslušnosti k národu či rase apod. Využívá kategorií v průběhu holocaustu zúčastněných skupin definovaných historikem Raulem Hilbergem (pachatelé, oběti, zachránci, přihlížející). Žáci mimo jiné pracují s fotografickým materiálem, samostatně i ve skupinách, pod vedením lektora diskutují o probírané problematice. Workshop je určený mládeži ve věku 14 - 17 let a je možné jej provádět s jazykově homogenními (českými či německými), či česko-německými smíšenými skupinami.

Metodický model pro přípravu česko-německého setkání

Tento metodický model mohou využít čeští i němečtí učitelé během přípravy na česko-německé setkání na památném místě spojeném s nacismem.

Věk žáků: 15–18 let

Počet žáků: do 30 osob

Časový rozsah: 45 minut

Cíle: žáci budou schopni kriticky hodnotit písemný text a obrazový materiál; žáci budou schopni pracovat individuálně i skupinově; žáci budou vedeni k účasti na korektní a věcné diskusi; žáci si uvědomí, že je chybné odhadovat příslušnost k národu jen podle vzhledu; žáci si uvědomí, že je chybné vnímat a priori všechny Němce jako pachatele válečných zločinů; žáci si uvědomí, že je nutné lidi posuzovat nikoliv dle příslušnosti k národu, ale dle jejich individuálních vlastností a činů; žáci budou znát historický vývoj v Německu ve dvacátých a na počátku třicátých let 20. století; žáci si uvědomí odpovědnost občanů - voličů v demokratickém systému.

Předpokládané důležité znalosti a dovednosti žáků: nejsou důležité předchozí znalosti problematiky dějin Německa a Československa či jiných historických vědomostí.

Didaktická technika: PC (případně notebook) s příslušným softwarem; dataprojektor; flipchart nebo tabule.

Vyučovací prostředky: pro každou skupinu 10 fotografií k aktivitě č.1 (pro každou skupinu 5 snímků českých osob a 5 snímků německých osob), pro každou skupinu 8 medailonků osob k aktivitě č. 2 (4 medailonky českých osob, 4 medailonky německých osob); pro každou skupinu kartičky s textem programu vybraných politických stran a hnutí; powerpointová prezentace s fotografiemi a texty rozdávány do skupin a přehledem vývoje v Německu ve dvacátých a na začátku třicátých let 20. století.

Příprava učitele: příprava vyučovacích prostředků.

Seznam použitých metod:

- předjímání (vytváření hypotéz)
- skupinová práce
- diskuse
- výklad

Mezioborové přesahy a vazby:

- základy společenských věd, výchova k občanství
- dějepis: 20. - 40. léta 20. století

1/ Aktivita s fotografiemi (5 minut)

- Žáci se rozdělí do skupin po 3 - 4 osobách
- Každá skupina dostane 10 fotografií českých a německých osob v civilním oblečení s otázkou, zda se jedná o Čechy, anebo o Němce (jedná se nejen o historické snímky, ale i o současné). Na fotografiích musí být historicky neznámé osoby, anebo osoby dnes již méně známé.
- Žáci ve skupinách řeší otázku, kdo je na snímcích Čech a kdo Němec. S velkou pravděpodobností žáci nedokáží přesně určit, zda se jedná o Němce, nebo Čechy.
- Lektor se ptá jednotlivých skupin, jak jednotlivé fotografie určili a co ovlivňovalo jejich rozhodování. Nakonec promítá přes dataprojektor jednotlivé fotografie a sděluje jim správné odpovědi
- Cílem této fáze je snaha o boření stereotypního vnímání lidí (příslušnost k národu) podle vnějšího vzhledu.

2/ Aktivita s biografiemi (10 minut)

- Každá skupina dostane medailonky 4 německých a 4 českých osob s otázkou, zda se jedná o Němce, anebo Čechy (v medailoncích nesmí být uvedena žádná jména, zeměpisné názvy, ani další návodné informace). Jedná se o 2 medailonky pachatelů (Němec a Čech), 2 medailonky zachránců (Němec a Čech), 2 medailonky obětí (Němec a Čech) a 2 medailonky přihlížejících (Němec a Čech) ve vztahu k zločinům páchaným v době druhé světové války (nemusí být nutně spojeny s holocaustem).
- Žáci ve skupinách řeší otázku, které medailonky popisují Čechy, a které Němce.
- Lektor se ptá jednotlivých skupin, jaké národnosti k jednotlivým medailonkům přiřadily a co ovlivňovalo jejich rozhodování. Nakonec jim sdělí správné odpovědi prostřednictvím powerpointové prezentace.
- Cílem této fáze je snaha o boření stereotypního zařazování lidí podle příslušnosti k národu do skupin definovaných Raulem Hilbergem ve vztahu k holocaustu: pachatelé, oběti, přihlížející a zachránci.

3/ Aktivita s programy a idejemi politických hnutí a stran (15 minut)

- Každá skupina dostane text politického programu NSDAP, Národní obce fašistické, Vlajky, Česko-slovenské sociálně demokratické strany dělnické a Vereinigte Sozialdemokratische Partei Deutschlands i dalších, ovšem bez uvedení jejich názvů.
- Lektor zadá úkol: Určete ve skupinách, zda se jedná o program strany československé, anebo německé.
- Lektor se ptá jednotlivých skupin, jak odpověděli na zadanou otázku a co ovlivňovalo jejich rozhodování. Nakonec jim sdělí správné odpovědi a přiřadí k charakteristikám názvy stran/hnutí prostřednictvím powerpointové prezentace.
- Cílem této fáze je seznámení se skutečností, že antisemitismus a extrémní nacionalismus nebyl jen německou záležitostí. A že levicové a demokratické tendence byly vlastní některým stranám v Německu i v Československu.

4/ Co ovlivňuje rozhodování voličů? (15 minut)

- Lektor položí otázku: Jestliže tedy antisemitismus a extrémní nacionalismus existoval v německé i česko-slovenské politice, jak se mohlo stát, že právě v Německu se stali nacisté natolik silní, že se dostali k moci?
- Lektor promítne přes dataprojektor přehled vývoje v Německu ve dvacátých letech a na počátku třicátých let 20. století. Přehled končí volbami do říšského sněmu, které v roce 1932 vyhráli nacisté, a jmenováním

Adolfa Hitlera kancléřem 30. ledna 1933. Žáci se dozví, že vědomost, že nacisté se k moci dostali demokratickou cestou.

- Lektor promítne přes dataprojektor přehled volebních výsledků ve volbách do říšského sněmu v Německu v roce 1932.
- Lektor položí otázku: Co ovlivňuje voliče v rozhodování, které straně dají hlas? Žáci hledají odpověď prostřednictvím diskuze ve skupinách.
- Odpovědi žáků zapisuje lektor na flipchart.
- Cílem této fáze je, aby si žáci uvědomili spoluzodpovědnosti voličů v demokratickém systému za další vývoj jejich země.

Biografie

Ludwig Czech

Ludwig Czech se narodil 14. února 1870 ve Lvově, který dnes leží na území Ukrajiny, ovšem tehdy byl součástí rakousko – uherské monarchie. Když mu bylo 20 let, přesídlila jeho rodina do moravské zemské metropole – do Brna. Sem se vrátil i po právnických studiích ve Vídni, která ukončil v roce 1893. Poté zahájil právníkou praxi a po složení advokátních zkoušek se stal samostatným advokátem.

Již v mládí byl politicky angažovaný, a to v sociálně demokratickém hnutí, kterému zůstal věrný po celý svůj život. Vedle toho byl přesvědčeným antimilitaristou. Svou profesi propojil se svým politickým názorem tím způsobem, že mezi jeho klienty často patřili

» Ludwig Czech, © Národní archiv ČR

dělníci a stoupenci sociální demokracie a jeho hlavním oborem bylo pracovní právo. V roce 1905 se stal předsedou moravského zemského vedení Sociálně demokratické strany Rakouska (Sozialdemokratische Partei Österreichs). Těsně před a v průběhu první světové války byl členem brněnského městského zastupitelstva.

Po vzniku Československa se podílel na vzniku Německé sociálně demokratické strany v Československu (Deutsche sozialdemokratische Arbeiterpartei in der Tschechoslowakei – DSAP) a stal se jedním z nejvýznamnějších představitelů politické reprezentace německé menšiny žijící v meziválečném Československu. V roce 1921 byl zvolen předsedou této strany. V době opozičního postoje československých německých stran vůči Československu, který trval do roku 1926, byl nejdříve poslancem Národního shromáždění, v letech 1929-1938 pak také členem vlády. Vystřídal několik vládních postů: ministr sociální péče, ministr veřejných prací, ministr veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy.

Na jaře 1938 se vzdal ministerské funkce a odešel do politického ústraní. Důvodem byla i vnitrostranická opozice vedená Wenzelem Jakschem, která se proti němu vzedmula. Německá sociálně demokratická strana totiž utrpěla po nástupu Henleinova sudetoněmeckého hnutí značné voličské ztráty.

Po okupaci českých zemí nacistickým Německem v březnu 1939 nastala nejmutednější kapitola jeho života. Vzhledem k jeho židovskému původu se na něj vztahovaly Norimberské zákony a další zaváděná diskriminační opatření. Dne 23. března 1942 je deportován transportem z Brna do terezínského ghetta, kde 22. srpna 1942 umírá na zápal plic.

Quellen: Vošáhlíková, Pavla et al., Biografický slovník českých zemí, Band C. Praha, Libri 2008, S. 489–490; Terezínská pamětní kniha, Teil 1: Židovské oběti nacistických deportací z Čech a Moravy 1941–1945. Praha, Terezínská iniciativa – Melantrich 1995, S. 408.

Friedl Dicker-Brandeisová

Friedl Dicker-Brandeisová se narodila 30. května 1898 ve Vídni. Její otec byl prodávčem v papírnictví. Když jí byly čtyři roky, zemřela jí matka, ovšem o dva roky později se její otec znovu

oženíl. Friedl v dívčím věku velice ráda pobývala v obchodě, kde prodával její otec, a malovala. Když se dostala do učednických let, nejdříve studovala na vídeňském grafickém institutu a měla se stát fotografkou.

» Friedl Dicker-Brandeisová, © Židovské muzeum v Praze

Po jeho absolvování ovšem začala navštěvovat umělecko-průmyslovou školu. Na studia si vydělávala jako rekvizitářka v divadle. V roce 1919 přechází se skupinou spolužáků vedenou jejich učitelem Johannesem Ittenem do Výmaru a vstupují na nově založený institut Staatliches Bauhaus. V roce 1923 odchází do Berlína, kde se svým přítelem Franzem Singerem otevírá dílnu, kde vyrábějí hračky, hry, ozdoby, provádějí textilní a knihvazačské práce.

O dva roky později se vrací do Vídně, kde otevírá se svou přítelkyní Marthou Döblerovou knihvazačsko-textilní ateliér a s Franzem Singerem designerský ateliér. Jejich práce jsou oceňované na přehlídkách v Berlíně i ve Vídni. Pracují též jako divadelní výtvarníci. V roce 1931 začíná vyučovat děti výtvarnou tvorbu a vede kurzy pro učitelky mateřských školek o výtvarné výchově.

Na počátku třicátých let vstupuje do rakouské komunistické strany. Její politické přesvědčení se promítá i do její tvorby, zejména plakátové. Reaguje v ní také na nástup nacismu a fašismu. Během únorového povstání v roce 1934 je uvězněna. Po propuštění odchází do emigrace,

a to do Prahy. Zde se ve své tvorbě začíná odklánět od konstruktivismu školy Bauhaus.

Navazuje kontakt se svými příbuznými žijícími v Československu a provdává se za Pavla Brandeise, čímž získává československé občanství. Jejich vztah však zůstává bezdětný. Stýká se s politickými emigranty z Rakouska a Německa.

V létě roku 1938 se manželé Brandeisovi stěhují do Hronova na severovýchodě Čech. Oba nastupují do zaměstnání u tamní firmy B. Spiegler a synové; Pavel jako hlavní účetní, Friedl jako návrhářka. Po vzniku Protektorátu Čechy a Morava v březnu 1939 je vzhledem k jejich židovskému původu postihují Norimberské zákony a diskriminační nařízení. Musí změnit práci i úroveň bydlení. Nakonec jsou 17. prosince 1942 deportováni transportem Ch z Hradce Králové do terezínského ghetta. Zde je Dicker-Brandeisová přidělena nejdříve na práci v technickém oddělení židovské samosprávy a posléze jako vychovatelka na dívčí domov označený L410. Zde se zaměřuje na vedení výtvarné výchovy. Ve vyučování viděla možnost odpoutat děti aspoň na chvíli od tíživé reality vězení. Výtvarné potřeby obstarává různě, například od přátel z technického oddělení. Dne 6. října 1944 je deportována do Auschwitz II – Birkeanu, kde je bezprostředně po příjezdu zavražděna v plynové komoře.

Ještě před odjezdem však práce svých dětských žáků s podporou přátel uložila v Terezíně na půdě domova L410, čímž je zachovala pro budoucnost.

Zdroj: Terezínská pamětní kniha, Teil 2: židovské oběti nacistických deportací z Čech a Moravy 1941–1945. Praha, Terezínská iniciativa – Melantrich 1995, S. 1078 a 1085; MAKAROVA, Elena: Friedl Dicker-Brandeisová: život pro umění a ponaučení. Český Krumlov, Egon Schiele Art Centrum 2000.

Alfred (Fredy) Hirsch

Alfred (Fredy) Hirsch se narodil 11. února 1916 v německých Čáchách do židovské rodiny. Jeho otec, který podnikal v obchodu s potravinami, zemřel v roce 1926. Fredyho vztah k matce, která se později opět vdala, nebyl zcela bezproblémový. Fredy a jeho bratr Paul byli v chlapeckém věku členy Německého židovského skautského hnutí (JPD – Jüdischer Pfandfinderbund Deutschland), které mělo i určitý sionistický rozměr.

» Alfred (Fredy) Hirsch, © Památník Terezín

Od roku 1926 navštěvoval cášskou Hindenburgskou střední školu s důrazem na přírodovědné předměty. Po uchopení moci nacisty se Fredyho matka, bratr a matčin nový manžel vystěhovali do Bolívie. Fredy však, jako přesvědčený sionista, odejít nechtěl, pokud by místem emigrace nebyla Palestina. I přesto však nakonec v druhé polovině třicátých let pod vlivem okolností, spojených i s jeho homosexuální orientací, odešel do Prahy. Zde se zapojil do židovského sionistického hnutí a působil jako vedoucí organizace Makabejská mládež (Macabi Hacair). Podílel se také na organizaci Makabiád - židovských tělovýchovných slavností vycházejících z olympijské myšlenky. Na počátku existence Protektorátu Čechy a Morava pracoval v administrativě pražské židovské náboženské obce. Dne 4. prosince 1941 byl z Prahy deportován do terezínského ghetta. Zde mimo jiné pracoval v oddělení péče o mládež v administrativě židovské samosprávy ghetta. V září 1943 byl zařazen do transportu do Auschwitz II - Birkenau, kde byl umístěn v tzv. terezínském rodinném táboře (sekce BIIb), který byl s největší pravděpodobností zřízen k propagandistickému záměru. V něm byli od určité doby umisťováni pouze vězni z Terezína, kteří navíc nebyli po příjezdu podrobeni selekci a žili zde v půlroční karanténě. Po jejím uplynutí pak byli zavražděni v plynové komoře. Fredymu Hirschovi se zde podařilo vybudovat dětský blok, v kterém se děti zdržovaly pouze přes den pod dohledem vychovatelů, v noci byly se

svými rodiči. Vězni rodinného tábora ze zářijového transportu byli zavražděni v noci z 8. na 9. března 1944 v plynové komoře.

Okolnosti smrti Fredyho Hirsche nejsou zcela jasné. Dle výpovědi některých pamětníků spáchal sebevraždu před odvozem do plynové komory, když byl skupinou vězňů požádán, aby se postavil do čela povstání. Jiná verze hovoří o tom, že byl naopak uspán či otráven vězni, kteří v povstání viděli osobní tragédii kvůli svému postavení v táboře.

Zdroj: ONDŘICHOVÁ, Lucie: Příběh Fredyho Hirsche. Praha, Nakladatelství Sefer - Institut Tereziánské iniciativy 2001.

Petr Ginz

Petr Ginz se narodil 1. února 1928 v Praze. Jeho otec Otto pocházel z česky mluvící židovské rodiny, která od počátku 20. století žila v Praze. Petrova matka Marie se narodila do české nežidovské rodiny žijící ve vesnici Čibuz u Hradce Králové.

» Petr Ginz, © Památník Terezín

Zajímavostí je, že bratrancem Petra Ginze (synem sestry jeho matky) byl pozdější významný český divadelní i filmový herec Ota Sklenčka. Otec a matka se seznámili na mezinárodním sympoziu esperantistů.

Petr začal v šesti letech navštěvovat židovskou školu v Jáchymově ulici na Starém Městě

pražském. Záhy se u něj projevuje literární nadání. Jeho školní slohové práce se vymykají průměru. Píše povídky, jejichž text obohacuje o vlastní ilustrace a pokouší se vydávat i vlastní školní časopis. Zajímá se o řadu přírodních i humanitních oborů. Kvůli mimořádnému studijnímu nadání se jeho rodiče rozhodli, že ho přihlásí na výběrovou školu v pražské čtvrti Nusle.

Po vzniku protektorátu, zavedení Norimberských zákonů v českých zemích a vydání zákazu vyučování židovských dětí na českých školách je však nucen vrátit se na židovskou školu v Jáchymově ulici, neboť je označen za židovského míšence prvního stupně.

V létě 1942 je pak vydáno také nařízení o uzavření všech dosavadních židovských škol. Na počátku nového školního roku tak tedy místo do školní lavice nastupuje do práce v opravně psacích strojů. Již v říjnu 1942 je však povolán do transportu do terezínského ghetta. Zde je umístěn v budově L417, která dříve byla školou. Světnici, v které je ubytován, vede vychovatel Valtr Eisinger, původně profesor brněnského židovského gymnázia. S kamarády - stejně starými spoluvězni na ubikaci primitivními formami vydává časopis s názvem Vedem. Exempláře každého čísla vznikaly opisováním a chlapci si je půjčovali jako oběžník.

Po dovršení 14 let je do Terezína v květnu 1944 deportována i Petrova sestra Eva. Jejich otec nebyl zatím do transportu zařazen, neboť byl před ním takzvaně chráněn nežidovským původem své manželky. Dne 28. září 1944 je Petr deportován do tábora Auschwitz II - Birkenau a ihned po příjezdu zavražděn v plynové komoře. Eva se dožila osvobození v Terezíně.

Zdroj: TICHÝ, František: Princ se žlutou hvězdou: život a podivuhodná putování Petra Ginze. Praha, Geum 2014.

František Kocourek

František Kocourek se narodil 14. září 1901 v Praze. Po studiích (na pražské Univerzitě Karlově získal v roce 1926 doktorát z filozofie, dále studoval v Paříži, Aix-en-Provence a v Berlíně) se plně věnuje žurnalistice, s kterou koketoval již jako student. V letech 1933 až 1935 a 1938 až 1940 pracuje pro československý a posléze protektorátní rozhlas (Radiojournal). V době kolem mnichovské krize ostře ve vysílání vystupuje proti německému

nátlaku. Kvůli jeho radikálnosti mu byl v říjnu 1938 odstraněn zákaz promlouvat do éteru. Protože je ale veřejností velice oblíbený, bylo mu vysílání opět povoleno.

Po okupaci českých zemí Německem a vzniku Protektorátu Čechy a Morava jej nacisté chtěli z propagandistických důvodů získat do svých služeb.

Bylo mu nabídnuto, aby komentoval přehlídku německé branné moci na Václavském náměstí 19. března 1939. Nabídku přijímá, ale se záměrem Němce zesměšnit. Předstírá špatnou znalost němčiny a do mikrofonu mluví v alegorických přirovnáních. Hovoří například o černé vráně s rozepjatými křídly, která letí nad Václavským náměstím a dívá se tomu, co se dole děje, nebo se ptá přítomného důstojníka, zda jsou tanky kovové. Toto vystoupení má odezvu doma i v zahraničí. Z propagandistických důvodů si zatím gestapo nemůže dovolit Kocourka zatknout. Ten však nepolevuje a ve svých dalších rozhlasových vystoupeních používá řadu přímých i nepřímých nesouhlasných narážek na německou okupaci. Ačkoliv je nakonec v září 1939 poprvé vyslýchán gestapem, zaručuje se za něj německý zmocněnec pražského rozhlasu Schneider, s kterým se Kocourek zná již z doby první československé republiky.

» František Kocourek, © Památník Terezín

Ke svým vystoupením v rozhlase (poslední má na podzim 1940) přidává přednáškovou činnost, kterou

si může dovolit díky své popularitě. Jeho vystoupení jsou plná jinotajů, pokouší se lidem dodávat sílu v těžké situaci okupace, leckdy se odchyluje od cenzuře nahlášených témat. V červnu 1941 je nakonec zatčen gestapem. Je mu nabídnuta spolupráce, kterou však odmítá. Je poslán do policejní věznice gestapa v terezínské Malé pevnosti a odtud v září 1941 do koncentračního tábora Osvětim, kde umírá 13. května 1942.

Zdroj: TOMÁŠEK, Dušan: Setkání s fašismem: památce reportéra Franty Kocourka. V: Terezínské listy, č. 26, 1998, str. 89–99.

Josef Müller

Josef Müller se narodil 1. září 1922 v Terezíně. V roce 1943 byl zatčen během svého totálního nasazení na práci v Německu. Dle jeho poválečné výpovědi se tak stalo z důvodu zakázaného poslechu zahraničního (pro nacisty nepřátelského) rozhlasu na ubikaci. Nejdříve byl vězněn v koncentračním táboře Buchenwald. Odtud se pak přes Drážďany a Königstein dostal na počátku roku 1945 do pobočky koncentračního tábora Flossenbürg v Litoměřicích, kde vězni pracovali na budování

podzemní továrny s krycím názvem Richard. Müller však nepracoval v podzemí, ale vykonával na povrchu zednické práce. Zde se setkal se svým předválečným známým Josefem Zemanem, který bydlel v obci České Kopisty, jež se nachází nedaleko Terezína. Zeman, který nebyl vězněm koncentračního tábora a pracoval na výstavbě výše uvedeného zařízení jako totálně nasazený dělník, pomohl na počátku dubna 1945 Müllerovi k útěku. Opatřil mu civilní oblečení, pokrývku hlavy, kolo a falešné doklady. Takto maskován za normálního dělníka oklamal Müller hlídku a opustil staveniště. Kolo společně s legitimací následně ukrýl na smluvném místě. Přepřel řeku a Labe, poté i řeku Ohři a za pomoci svého bratra našel úkryt v blízkosti terezínského ghetta: v jednom z domů za jeho hranicemi, a to v místní části zvané na Krétě. Úspěšně se skrýval až do konce války. Po válce pracoval jako dělník ve stavebnictví.

Zdroj: Památník Terezín, sbírka vzpomínek, vzpomínka Josefa Müllera z července 1967 na dobu věznění v koncentračním táboře v Litoměřicích, vzpomínka č. 209, sign. A 4001.

Jan Špringl

Památník Lidice

Dějiny

První písemnou zmínku o Lidicích lze nalézt ve Zbraslavské kronice. Díky rozvoji průmyslových podniků v Kladně začala vesnice žít v druhé polovině 19. století rušným, ale zároveň těžkým životem horníků a hutníků. Oproti roku 1848, kdy ve vesnici žilo 270 obyvatel ve 33 domech, bydlelo v Lidicích v roce 1890 již 506 obyvatel v 50 domech.

Tragickou změnu připravila Lidicím okupace Československa. Dne 28. října, kdy byl do funkce zastupujícího říšského protektora jmenován šéf bezpečnostní policie a bezpečnostní služby SS-Obergruppenführer a generál policie Reinhard Heydrich. Jeho úkolem bylo zlikvidovat sílící

poněmčít, budou dány do rodin SS v Říši; zbytek vychován jinak, 4. obec bude vypálena a srovnána se zemí.

V ranních hodinách 10. června 1942 bylo přímo v Lidicích zastřeleno 173 lidických mužů starších patnácti let, 26 lidických mužů a žen včetně dvou patnáctiletých chlapců bylo popraveno 16. června 1942 na střešnici v Praze Kobylisích. Ženy a děti byly převezeny do tělocvičny kladenského gymnázia, kde od sebe byly o tři dny později násilně odtrženy. Kromě dětí vybraných k poněmčení bylo 82 dětí zavražděno v plynových vozech ve vyhlazovacím táboře v Chełmnu. Ženy starší 16 let byly deportovány do koncentračního tábora Ravensbrück. Obec byla vyrabována a vypálena, domy, škola i kostel srovnány se zemí. Zničen byl i lidický hřbitov, místní rybník byl zasypán sutinami,

» Obec Lidice před zničením, © Památník Lidice

odbojové hnutí v Čechách a na Moravě. Během Heydrichova působení v Praze byly zatčeny tisíce vlastenců, probíhalo masové vraždění příslušníků domácího odboje. Rozhodnutí československé vlády v Londýně o likvidaci Reinharda Heydricha, který po útoku československých parašutistů Jozefa Gabčíka a Jana Kubiše 27. května 1942 zemřel, mělo pro obyvatele Lidic tragické následky.

Dne 9. června 1942 přišlo z Berlína do Prahy rozhodnutí Adolfa Hitlera, že »k usmíření za smrt« Reinharda Heydricha budou v Lidicích provedena tato opatření: 1. všichni dospělí muži budou zastřeleni, 2. všechny ženy převezeny na doživotí do koncentračního tábora, 3. děti, které je možné

stromy byly vykáceny. Příslušníci Říšské pracovní služby (RAD) ukončili terénní práce koncem roku 1943. Do konce války označovaly území Lidic jen nápisy zakazující vstup.

Po válce se z koncentračních táborů vrátilo 143 lidických žen. Po rozsáhlém pátrání bylo nalezeno pouhých 17 lidických dětí. Celkem 340 lidických občanů se stalo oběťmi nacistického vraždění.

Památník Lidice

V létě 1947 byl 300 metrů od původní vesnice položen základní kámen nových Lidic. Za velkého přispění dobrovolníků a darů z celé republiky

i zahraničí byla vybudována moderní vesnice se 150 domy, do kterých se od Vánoc 1949 postupně stěhovaly lidické ženy a děti. Zároveň došlo k úpravě pietního území včetně společného hrobu lidických mužů, byl vybudován památník a muzeum.

Památník Lidice je státní příspěvková organizace Ministerstva kultury ČR (byla zřízena ke dni 31. 12. 2000), které byla svěřena péče o uchování památky na lidickou tragédii a jejíž prioritou je obnovení péče o historické objekty a areál NKP.

» Základy Horákova statku, kde lidičtí muži čekali na popravu
© Památník Lidice

Od 1. června 2008 je posláním Památníku Lidice také péče o trvalé uchování vzpomínky na vyhlazení osady Ležáky a utrpení jejích občanů, kteří se dne 24. června 1942 stali obětí nacistického násilí za podporu odbojové činnosti, a péče o zachování jména osady Ležáky. Od 4. května 2009 je posláním Památníku Lidice i péče o uchování trvalé vzpomínky na utrpení Romů internovaných v bývalém cikánském táboře v Letech včetně péče a úpravy pietního místa Lety.

Veškerou tuto činnost zajišťuje památník zpřístupňováním, údržbou a rozvojem svěřených národních kulturních památek; pořádáním odborných procházek, přednášek, workshopů, výstav a publikační činností. Součástí areálu Památníku Lidice je muzeum, ve kterém se nachází

multimediální expozice s názvem a neviní byli vinni... V Památníku Lidice se nachází i další výstavní prostory, které jsou využívány zejména pro krátkodobé a putovní výstavy.

Součástí PL je i Růžový sad a Lidická galerie, kde je umístěna sbírka uměleckých děl věnovaných Lidicím světovými tvůrci v poválečných letech. Památník Lidice každoročně pořádá mnoho akcí, z nichž mezi nejvýznamnější jednoznačně patří Mezinárodní dětská výtvarná výstava Lidice. Součástí PL je vzdělávací středisko pro mládež a badatelna.

Památník Lidice pořádá vzdělávací pořady pro pedagogy, vědomostní soutěže pro studenty základních a středních škol, umělecké soutěže a kulturní večery pro širokou veřejnost. Památník disponuje i ubytovnou v objektu Lidické galerie.

Časová osa

- » **květen 1945** – Vznik Přípravného výboru Společnosti pro obnovu Lidic.
- » **3.6.1945** – Odhalení pomníku u hrobu lidických mužů, který postavili vojáci Rudé armády pod vedením plukovníka Pankova.
- » **1.8.1945** – Vypsání veřejné architektonické soutěže na stavbu nových Lidic.
- » **květen 1947** – Položení základního kamene nové obce.
- » **počátek 50. let** – Otevření prvního muzea.
- » **1955** – Slavnostní otevření Růžového sadu míru a přátelství.
- » **1959** – Vznik Lidické galerie.
- » **1962** – Uvedeno do provozu nové muzeum, které bylo postaveno podle projektu architekta Františka Marka.
- » **1967** – Založení Lidické sbírky na popud sira Barnetta Strosse s výzvou k umělcům celého světa, aby svými díly přispěli k vybudování sbírky.
- » **po roce 1989** – Zánik Růžového sadu.
- » **1995** – Nainstalovány první sochy pomníku lidických dětí, který vytvořila sochařka Marie Uchytilová.
- » **2000** – Ministerstvo kultury ČR zřídilo příspěvkovou organizaci Památník Lidice.
- » **2001** – Započala obnova památníku Lidice, v dražbě získána budova dnešní Lidické galerie.
- » **2002** – Odstranění nedokončené stavby nového památníku.
- » **2003** – Obnovení Růžového sadu, rekonstrukce Lidické galerie.

» **2004** – Zpřístupnění zahrady Lidické galerie a obnova Aleje sira Barnetta Strosse.

» **2006** – Otevření multimediální expozice s názvem A neviní byli vinni... v rekonstruované budově muzea.

» **2008** – V zrekonstruovaném prostoru Pod Tribunou otevřeno vzdělávací středisko pro mládež a badatelna.

» **2008** – Převedení NKP Ležáky do péče Památníku Lidice.

» **2009** – Převedení KP Lety do péče Památníku Lidice.

Programová nabídka pro české a německé skupiny

V roce 2008 bylo otevřeno vzdělávací středisko Památníku Lidice, ve kterém probíhají zejména vzdělávací programy pro školní skupiny. K dispozici je zde počítačově vybavená učebna s možností projekce a místnost pro individuální studium digitalizovaných dokumentů z historické sbírky Památníku Lidice.

„**Příběh obce Lidice**“ – mapuje na základě materiálů Historické sbírky Památníku Lidice historii obce v souvislosti s předválečným a protektorátním obdobím. V programu je také zahrnuta prohlídka muzea a pietního území.

„**Lidice – kronika jedné vesnice**“ – na základě interaktivního DVD se žáci seznámí s konkrétními osudy obyvatel obce Lidice od konce 1. světové války do jejího násilného vyhlazení. Program je doplněn originálními filmovými záběry, fotografiemi a autentickými výpověďmi obětí, historiků a jiných významných osobností.

„**Lidice žijí v obrazech**“ – tvořivými přístupy se žáci seznámí s lidickou tragédií, historií Lidické sbírky a konkrétními uměleckými díly Lidické galerie.

„**Den, kdy se mi změnil život**“ – během projektu si žáci prohloubí své znalosti historie, vytvoří si hlubší vztah a postoj k tématu. Formou dramatické výchovy a vstupu do role se žáci seznámí například s osudem lidické dívky a židovského chlapce a hlouběji pochopí příčiny a důsledky druhé světové války, které měly vliv na život rozličných národností i sociálních pozic.

„**Lidice pro 21. století**“ – Vědomostní soutěž „Lidice pro 21. století“ vyhlašuje Památník Lidice,

Ústav pro studium totalitních režimů a Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze. Je určena dětem a mládeži z celého světa ve věku 10–19 let. Jejím cílem je přispět k uchování památky občanů středočeské obce Lidice, zavražděných nacisty v roce 1942, a k prohlubování znalostí nejmladší generace o historických událostech, vztahujících se k druhé světové válce a k nacistickým totalitním režimům 20. století.

• www.lidice21.cz/default_cz.aspx

Mezinárodní dětská výtvarná výstava Lidice (MDVV Lidice) byla založena v roce 1967 k uctění památky dětských obětí z české obce Lidice, zavražděných německými nacisty, a všech dalších dětí, které zahynuly ve válečných konfliktech.

Tato původně národní výstava se stala v roce 1973 výstavou mezinárodní a během své historie se stala dobře známou nejen mezi dětmi a učiteli u nás, ale doslova po celém světě. V posledních letech přichází pravidelně více než 25 000 velice kvalitních výtvarných děl od dětí nejen z České a Slovenské republiky, ale i z dalších 60–70 států, včetně tak vzdálených zemí jako jsou Čína, Japonsko, Filipíny, Indie, Keňa, Malajsie, Srí Lanka nebo Zimbabwe.

• www.mdvv-lidice.cz

Dětská divadelní přehlídka „RÁDOHRANÍ“

Cílem je zprostředkovat 1x ročně zprostředkovat divadelně založeným dětem možnost nesoutěžního setkání, vzájemného inspirování a spolupodílení se na vytváření zajímavých výstupů během tvořivých

» Pietní území, Lidice, © Památník Lidice

dílen. Přihlásit se může dětský divadelní soubor do 15 let věku. Přehlídka se koná také za účelem připomenutí si historických souvislostí spojených s místem konání a navazuje na tradici dětského divadla v nových Lidicích.

» Školní fotografie, Lidice, 1930 – 1931, © Památník Lidice

Další nabídka pro česky i německy mluvící školní skupiny:

- Úvodní seznámení s historií Lidic, odborný výklad s historikem.
- Prohlídka pietního území s výkladem, expozice muzea.
- Prohlídka Lidické galerie a sbírky umění s výkladem a doprovodným programem.
- Promítání dokumentárních i hraných filmů.
- Výtvarná tvorba žáků.
- Beseda s pamětníkem.
- Workshopy.
- Aktivní účast v mezinárodních soutěžích: Lidice pro 21. století a Mezinárodní dětská výtvarná výstava.
- Účast na doprovodných programech.

Kontakt

MgA. Kateřina Oplatková Rezková
vedoucí vzdělávání
Tel.: +420 312 253 702, Fax: +420 312 253 063
e-mail: rezkova@lidice-memorial.cz
web: www.lidice-memorial.cz

Biografie

Marie Šupíková

Marie Šupíková se narodila 22. 8. 1932 v Lidicích. Tatínek Josef Doležal pocházel z Bělok a rodina

maminky, Alžběty Doležalové, byla místní, lidická. Její otec Karel Kácl patřil k předválečným komunistům, působil jako starosta Lidic, zemřel za války ještě před vypálením obce.

Josef Doležal a Alžběta Káclová se brali 17. listopadu 1924. Mariin otec pracoval v kladenských železárnách, matka pomáhala v hospodářství u sousedů. Měli spolu dvě děti, staršího Josefa a mladší Marii. V domě, který otec v Lidicích postavil, žila s rodinou i babička Káclová, která se starala o děti a o hospodářství.

V noci z 9. na 10. června byla rodina rozdělena. Otec byl zastřelen u Horákova statku, babička a matka s dětmi odvezeny do kladenského reálného gymnázia. Bratr Josef překročil o dva měsíce hranici 15 let, takže spadl mezi muže. Byl popraven 16. června v Praze-Kobylisích. Marie byla oddělena od své matky jako všechny lidické děti.

Ženy i děti se zdráhaly, jeden gestapák situaci vyřešil výstřelem do stropu. V nastalém úleku se zatčení přestali bránit a gestapáci děti násilím odvedli. Ve vedlejší třídě pořizovali popis každého dítěte a vybavili je papírovými štítky. Pak je odvezli na nádraží, naložili do vlaku a následovala cesta do Polska, která trvala celou noc a následující dopoledne.

Paní Marie vzpomíná: „Do Puščíkuvka jsme se dostaly s dalšími dětmi, kde nás převychovaly na Němce. Po příjezdu jsme se musely svléknout do naha a čekaly jsme na dřevěných palandách, co bude dál. Chtělo se nám na záchod. Styděly jsme se. Potom nás odváděovali. Od štěnic z Lodže jsme byly celé bolavé. Na chodbě nás posadili na židli, něco nám nalili na hlavu a potom nám z krepového toaletního papíru udělali takovou kuklu. Po dvou dnech ji sundali, umyli nám hlavu, vyčesali vší, vykoukali nás a dali nám oblečení. Všechny věci byly šedivé. Byly jsme malé děti, hlavní pro nás tenkrát bylo teplo, jídlo a také to, že jsme se mohly vykoupat.“

V Puščíkuvku je od všivili a začala železná disciplína. Té se musely děti určené k poněmčení zcela podrobit. Beze zpráv, co se stalo s jejich blízkými, zato s fackami za česká slůvka. Po roce výcviku tak Marie hovořila skvěle německy a češtinu nepoužívala. V Puščíkuvku byla Marie Doležalová do července roku 1943.

» Marie Šupíková, roz. Doležalová, © Památník Lidice

„Jednou mě zavolali do kanceláře. Stáli tam starší manželé. Byli to Schillerovi z Poznaně. Chodila jsem sem a tam po místnosti a oni se dívali, jestli nemám křivé nohy. Potom mě poslali ven. Manželé se na mě přijeli podívat třikrát nebo čtyřikrát. Při druhé návštěvě mi přinesli malé obložené žemle. Paní se mě na procházce po zahradě vyptávala, co tady dělám, jak tady žiju apod. Schillerovi si mě potom vzali k sobě do Hindenburgstrasse. Tam jsem měla připravené dvojce šaty. Vázaly se na mašli. Hned mě převlékli. Vyměnili mi i náušnice. A dostala jsem jméno Ingeborg. Když mě vzeli v červenci 1946 do Berlína, dala mně paní Schillerová moje původní náušnice a dala mi vzala. Snad aby mě maminka poznala.“

V lednu 1945 rodina Schillerova uprchla z Poznaně před postupující frontou do přístavního městečka Boizenburg an der Elbe. Zde Maruška pobývala do července 1946. V té době Schillerovi zareagovali na výzvu v novinách a odvezli Marušku do Berlína do sídla „Opfer des Faschismus“. Díky činnosti této organizace a díky repatriční komisi se Marie mohla v srpnu 1946 vrátit domů. Její matka byla po návratu z Ravensbrücku těžce nemocná a v prosinci 1946 zemřela.

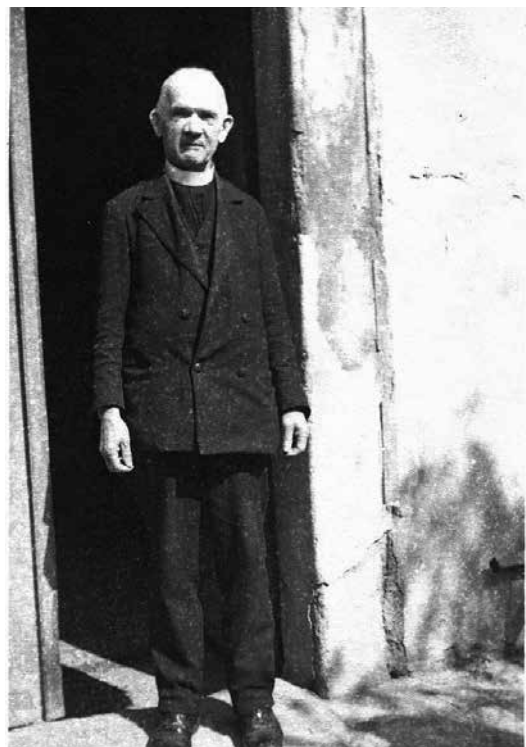
Marie pak žila u tety. Dokončila si střední vzdělání a odbornou zdravotnickou přípravu. Od roku 1951

pracovala, nejprve v oboru zdravotní práce, který vystudovala, později jako administrativní pracovníce v dopravním podniku. Odstěhovala se do Ost-ravy, kde se vdala, a v roce 1955 se jí narodila dcera Ivana. V červnu téhož roku se s rodinou odstěhovala do nově vystavěných Lidic, kde jí byl přidělen dům. Pracovala v Památníku Lidice, později na lidickém národním výboru. Od prosince 1970 do června 1986 byla tajemnicí národního výboru. Je aktivní v Českém svazu bojovníků za svobodu.

Páter Josef Štemberka

Páter Josef Štemberka se narodil v roce 1869. Byl bratrem právníka, spisovatele, vlasteneckého politika (působil mj. jako poslanec českého zemského sněmu) a propagátora Orlických hor Jindřicha Štemberky (1867–1926), který se hlásil k idejím T. G. Masaryka. Po absolvování gymnázia v Jičíně studoval J. Štemberka v letech 1890–94 teologii v biskupském semináři v Hradci Králové. Po kněžském svěcení v červenci 1894 působil na několika farách (v Čestíně, Staršově, Svárově, Kolči) a od roku 1909 až do své smrti ve středočeských Lidicích.

Podle sčítání lidu z roku 1930 žilo v Lidicích 446 obyvatel, z nichž bylo 351 římských katolíků, 44 bez vyznání a 43 československého vyznání (Československá církev husitská). Duchovní život se zde však příliš nerozvíjel. Přes problémy, které z postupující sekularizace této oblasti vyplývaly, těšil se Páter Štemberka podle dobových i poválečných svědectví ve vesnici poměrně velké autoritě. Aktivně se účastnil místního kulturního i veřejného života. Oblibu si získal také svým přísným, až asketickým způsobem života, osobní hlubokou zbožností a svědomitým plněním svých povinností. Do osudu vesnice i faráře Josefa Štemberky tragicky zasáhl sled událostí po úspěšném atentátu na zastupujícího říšského protektora R. Heydricha na přelomu května a června 1942. K prvním prohlídkám v Lidicích došlo na základě udání továrníka Pály ze Slaného ještě několik dní před vlastní tragédií. Dne 4. června byla v Lidicích zatčena rodina Josefa Horáka a Josefa Stříbrného a proběhla prohlídka fary. Po těchto razích nastalo v obci určité uklidnění. Přestože Páter Štemberka jistě po těchto zkušenostech tušil určité nebezpečí, odmítl z vesnice odjet. V noci z 9. na 10. června byla obec neprodyšně obklíčena a obyvatelé vyhnáni

» Pater Josef Štemberka, © Památník Lidice

ze svých domovů, ženy a děti odděleny od všech dospělých mužů. Tehdy proběhl také přepad lidické fary. Nacisté přitom odcizili bohoslužebné předměty (monstrance, dva kalichy a kostelní zlato ad.). Při prohlídkách fary byly ukradeny také matriky. Farář Štemberka byl zároveň brutálně napaden a zkopán přítomnými členy nacistických represivních složek, především příslušníkem kladenského gestapa Maxem Rostockem (1912–86). Rostock jej také osobně odvedl do Horákova statku. Přítomní členové gestapa ho zde soustavně zesměšňovali. Muži byli brzy ráno nahnáni do sklepa Horákova statku.

Od brzkých ranních hodin byli po deseti vyváděni ven, kde byli zastřeleni popravčí četou. Řada svědectví, včetně po válce zatčených a vyslýchaných příslušníků gestapa i SD, se shoduje na tom, že P. Štemberka zůstal do poslední chvíle se svými farníky, dodával jim odvahu, modlil se s nimi a morálně je povzbuzoval v této lidské chvíli. Muži proto odcházeli na popravu klidně a důstojně, „zpřímá s hlavami vzhůru a dívali se upřeně do namířených hlavní pušek, aniž by někdo z nich pronesl slova“. Očitý svědek z řad zaměstnanců gestapa po válce tvrdil, že „to farář udělal dobře a díky jeho modlitbám a požehnáním šli muži jako ovce na porážku“, přičemž byla opět duchovní služba faráře Štemberky nacisty zesměšňována.

Na zahradě Horákova statku bylo ráno a dopoledne 10. 6. 1942 popraveno 173 lidických mužů, mezi nimi také P. Štemberka, který byl před popravčí četou odveden mezi posledními. Po skončení vraždění byla obec srovnána se zemí a zničen také barokní kostel sv. Martina společně a byl zničen také s farou.

P. Josef Štemberka byl však rozhodně prototypem věrného Božího služebníka, který plnil svědomitě své kněžské poslání v nelehké době. Patřil ke svědkům víry, kteří vydávali svými postoji mimořádné svědectví o životě z evangelia a v tomto duchu povzbuzovali i své okolí. Do poslední chvíle posiloval modlitbou a Božím slovem své farníky a to samo svědčí o jeho velké důvěře v Boha a odvaze sdílet tragický osud se svými spoluobčany. Svou připraveností k osobní oběti byl odstranit příkladem i pro další odsouzené. Nelze přehlédnout, že právě tento jeho postoj přispěl k vnitřní vyrovnanosti všech popravovaných lidických mužů. Jeho smrt je dokladem nacistického pronásledování katolické církve v době druhé světové války a novopohanského charakteru německého nacionálně socialistického režimu. P. Štemberka je současně příkladem vlastence, který hrdinně obětoval život za svůj národ a za svou vlast. Případ P. Štemberky je nesporně ojedinělou kněžskou zkušeností v evropském měřítku, kterou je možné přirovnat například k osudu polského kléru za druhé světové války, jehož příslušníci byli hromadně popravováni bez konkrétního důvodu společně s dalšími civilními rukojmími.

Jaroslava Skleničková

Jaroslava Skleničková (rozená Suchánková) se narodila 27. března 1926 ve středočeské vesnici Lidice. Dětství strávila díky povolání svého otce šéfkuchaře střídavě v rodných Lidicích, Luhačovicích, tatranském Novém Smokovci, Hradci Králové a Praze. Dne 10. června 1942, necelé tři měsíce po jejích šestnáctých narozeninách, byl v rámci vyhlazení Lidic její otec zastřelen.

Spolu s matkou a o tři roky starší sestrou Miloslavou byla deportována do koncentračního tábora Ravensbrück. Všechny tři ženy utrpení koncentračního tábora přežily a vrátily se do rodné země. Po osvobození v roce 1945 dokončila svoje vzdělání a začala pracovat jako úřednice ve

» Jaroslava Skleničková (roz. Suchánková), © Památník Lidice

Všeobecném penzijním ústavu v Praze. V té době se seznámila se svým pozdějším manželem, za něhož se v roce 1951 provdala. Ze zaměstnání odešla po pěti letech, aby se kromě svých dvou dětí mohla starat o těžce nemocnou matku a postupně i o dvě děti své sestry. Po smrti matky nastoupila v roce 1971 do Telexportu Československé televize jako referentka. Po odchodu do důchodu se rozhodla přestěhovat do Lidic, kde také dosud žije.

Kateřina Oplatková Rezková

Studijní centrum Maxe Mannheimera Dachau

Studijní centrum Maxe Mannheimera nabízí historicko-politické vzdělávání a umožňuje mladým lidem zabývat se koncentračním táborem Dachau v kontextu dějinných událostí a (dějin) působení nacismu. Součástí pedagogické nabídky jsou jednodenní a vícedenní studijní programy pro školní kolektivy, skupiny mládeže, studenty a multiplikátory, jakož i mezinárodní setkání a tematicky zaměřené odborné akce.

Účastníci se přímo na místě seznamují s historií bývalého koncentračního tábora Dachau, s historií památníku i s různými aspekty období nacismu a s jejich následky až do současnosti. Program vždy vychází z přání a předpokladů jednotlivých skupin.

Jakožto mimoškolní místo vzdělávání umožňuje Studijní centrum Maxe Mannheimera, aby učení probíhalo v uvolněné atmosféře a aby se účastníci necítili pod tlakem. Pedagogický koncept vychází především ze zájmu účastníků a z principu co největší dobrovolnosti. Program vzniká v úzké spolupráci s příslušnými zodpovědnými osobami a při jeho realizaci se pedagogové zaměřují na potřeby účastníků a volí procesově orientovaný přístup.

Studijní centrum bylo pojmenováno po Maxu Mannheimerovi, který přežil koncentrační tábory

» Pohled ze zahrady na ubytovnu mládeže Dachau, © MMSZ Dachau

Osvětim a Dachau. Zřizovatelem instituce je nadace Jugendgästehaus Dachau (Ubytovna mládeže Dachau), kterou provozují Svobodný stát Bavorsko, město Dachau a okres Dachau. Za hospodaření zodpovídá Bavorský zemský svaz Asociace německých ubytoven pro mládež.

Kontakt

Max Mannheimer Studienzentrum
(Studijní centrum Maxe Mannheimera)
Rosswachtstraße 15, 85221 Dachau
Tel.: +49 (0)81 31.61 77-0
Fax: +49 (0)81 31.61 77-19
e-mail: bildung@mmsz-dachau.de
web: www.mmsz-dachau.de
<http://de-de.facebook.com/mmsz.dachau>

Internationales Jugendgästehaus Dachau
(Mezinárodní ubytovna mládeže Dachau)
Rosswachtstraße 15, 85221 Dachau
Tel.: +49 (0)81 31.32 29 50
e-mail: jghdachau@djh-bayern.de
web: www.dachau.jugendherberge.de

KZ-Gedenkstätte Dachau
(Památník Dachau)
Alte Römerstraße 75, 85221 Dachau
Tel.: +49 (0)81 31.66 99 70
e-mail: info@kz-gedenkstaette-dachau.de
web: www.kz-gedenkstaette-dachau.de
Denně od 9:00 do 17:00 (kromě 24.12.).

» Oslava pojmenování studijního centra po Maxu Mannheimerovi v roce 2010, © MMSZ Dachau

Vzdělávací oddělení Památníku Dachau nabízí prohlídky s průvodcem a tematicky zaměřené půldenní a celodenní semináře pro skupiny. Bližší informace obdržíte na emailové adrese: bildung@kz-gedenkstaette-dachau.de.

Čeští vězni v koncentračním táboře Dachau

Od 22. března 1933 začal poblíž Dachau fungovat koncentrační tábor, který sloužil jako modelové zařízení pro všechny pozdější tábory. Byl to jediný koncentrační tábor, který existoval celých 12 let nacistické vlády. Zpočátku tvořili převážnou část vězňů političtí odpůrci nacistického režimu, později také Židé a další skupiny obyvatelstva, které byly vyloučeny ze společnosti. Po vypuknutí války vzrostl počet vězňů z celé Evropy a na podporu zbrojního průmyslu vzniklo velké množství pobočných táborů. Dne 29. dubna 1945 tábor osvobodily americké jednotky. Koncentračním táborem Dachau prošlo přes 200 000 vězňů, více než 41 500 jich zde zahynulo.

Ojediněle byli v koncentračním táboře Dachau uvězněni Češi, kteří žili nebo pracovali v Německé říši a byli zatčeni zejména z politických důvodů, již v roce 1933. Po mnichovské dohodě z 29. / 30. září 1938 byli v pohraničních oblastech zabraných nacistickým Německem, v takzvaných Sudetech, zatčeni a deportováni do německých

koncentračních táborů odpůrci tohoto přičlenění. Jednalo se převážně o sudetské Němce, ale byl mezi nimi i menší počet Češek a Čechů. S přibližně 2500 sudetoněmeckými vězni, kteří v období 1938 až 1945 prošli koncentračním táborem Dachau, se však zacházelo podobně jako s říšskými Němci, a tudíž jinak než s českými vězni.

Po okupaci zbylého území české části Československa dne 15. března 1939 a zřízení Protektorátu Čechy a Morava dorazil do koncentračního tábora Dachau 16. června 1939 první větší transport s českými vězni. Bylo v něm 109 představitelů veřejného života z Kladna, kteří byli zadrženi jako rukojmí poté, co byl ve městě zastřelen německý policista. Další skupina českých vězňů byla přivezena do tábora 10. září 1939, jen několik dní po vypuknutí války.

Celkem bylo v koncentračním táboře Dachau v letech 1933 až 1945 vězněno 5500 Čechů. Většinou se jednalo o politické vězně. Nejméně 1346 z nich zde přišlo o život.¹

Biografie

Max Mannheimer

„Nejste zodpovědní za to, co se stalo. Ale za to, aby se to nestalo znovu, ano.“ (Max Mannheimer při jedné z diskuzí se studenty.)

¹srov.: Mosnáková, Zuzana, *Tschechische Häftlinge im Konzentrationslager Dachau*, [online], dostupné z: <http://www.hagalil.com/czech/dachau>, [cit. 16.4.2015]

» Max Mannheimer, © Elija Boßler

Po Maxu Mannheimerovi bylo pojmenováno studijní centrum. Narodil se 6. února 1920 v Novém Jičíně (německy Neutitschen) a strávil tam své dětství a mládí. Necelé čtyři měsíce po obsazení Sudet německou armádou v roce 1938 se rodina přestěhovala do Uherského Brodu, matčina rodiště. Poté, co Němci obsadili i zbytek země, musel Max Mannheimer vykonávat nucené práce na stavbě silnic.

Dne 27. ledna 1943 byl Max Mannheimer společně s rodinou deportován přes Terezín do Osvětimi-Březinky. Jeho žena Eva Bock, kterou si vzal v roce 1942, jeho rodiče a jeho tři sourozenci tam byli zavražděni.

Do koncentračního tábora Dachau dorazil Max Mannheimer a jeho nejmladší bratr Edgar v srpnu 1944 z varšavského ghetta. Zpočátku museli pracovat v otřesných podmínkách v pobočném táboře v Karlsfeldu a pak v Mühldorfu. Když se blížila spojenecká fronta, měl být tábor 28. dubna 1945 „evakuován“. SS donutila vězně nastoupit do vlaku, jenž mířil neznámo kam. Vyhublý na kost a k smrti vyčerpaný se Max Mannheimer a jeho bratr dočkali dne 30. dubna 1945 poblíž Tutzingu osvobození americkou armádou.

Po válce se Max Mannheimer vrátil do svého rodného města, kde se zamiloval do německé dívky Elfriede Eiselt a oženil se s ní. V roce 1946 se s manželkou a s dcerou Evou přestěhovali do

Mnichova, kde od té doby žije. Po manželčině smrti si vzal za ženu Američanku Grace Franzen a narodil se jim syn. Max Mannheimer pracoval pro různé židovské organizace. Od roku 1988 působí jako předseda Lagergemeinschaft Dachau e.V. („Sdružení tábora Dachau z.s.“) a jako pamětník vypráví mladým lidem i dospělým o svých zážitcích z období nacismu.

V roce 2000 vydal Max Mannheimer své vzpomínky s názvem „Spätes Tagebuch“ (Pozdní deník). Pod uměleckým jménem ben jakov působí od 50. let také jako malíř. Své obrazy představil na celé řadě výstav. V únoru 2015 oslavil Max Mannheimer 95. narozeniny.

Vladimír Feierabend

Feierabendovi patřili ke stovkám českých občanů, kteří byli zatčeni a deportováni do německých koncentračních táborů v reakci na ozbrojený útok na SS-Obergruppenführera a zastupujícího říšského protektora v Čechách a na Moravě Reinharda Heydricha dne 27. května 1942 na základě ustanovení takzvané „Sippenhaft“ (postihování rodinných příslušníků).

Důvodem zatčení byl příbuzenský vztah s českým politikem Ladislavem Feierabendem, který již v roce 1940 utekl do Anglie a v Londýně se připojil k československé exilové vládě pod vedením Edvarda Beneše.² Ladislav Feierabend byl Vladimírovým strýcem. Děda byl profesorem na univerzitě, otec

pracoval na ředitelství státních drah, Vladimír a jeho bratr ještě studovali. Tehdy osmnáctiletý Vladimír vzpomíná na okamžik zatčení:

„Děda mi přišel oznámit, že přišli dva pánové a že si chtějí s tátou někde promluvit. A odvezli ho. To bylo nějak v poledne. Pak přišli další dva pánové, abych si vzal věci na tři dny, a ptali se po mém. Já jsem odpověděl: „Ona je u své matky, momentálně tady není.“ [...] Jeli jsme rovnou do Pečkárny [bývalá hlavní úřadovna gestapa v Praze – pozn. aut.]. Po cestě jsme vzali bráchu přímo ze třídy. [...] Když jsme přijeli do Pečkárny, tak už tam byl táta, děda, teď jsme tam přijeli my dva a asi za hodinu tam přijela i teta. Moje máma, když se šla za tři dny ptát na gestapo, co s námi je, tak si ji tam hned nechali.“³

Celá rodina byla deportována do terezínského ghetta. Tam se jejich cesty rozdělily. Mužská část putovala v září 1942 do koncentračního tábora Dachau, matka Marie a teta Hana, žena Ladislava Feierabenda, byly deportovány do ženského koncentračního tábora Ravensbrück. Děda Karel, táta Karel a synové Karel a Vladimír dorazili do koncentračního tábora Dachau 11. září 1942. Dědovi bylo 81 let, a patřil k nejstarším vězňům v táboře.

Každodenní život v koncentračním táboře

Po příjezdu do Dachau pracoval Vladimír Feierabend postupně v různých speciálních jednotkách. Nejdříve musel sbírat brambory, pak byl zařazen na výstavbu nového bloku „Baulager II“ a na práci ve skladu oblečení pro SS.

„Tam už člověk věděl – byli jsme tam skoro tři měsíce – že když vytáhne z balíčku po deseti fuseklích jedny, že se to nepozná. Fusekle si vezme sám, a když si jich vezme víc, tak je může zase za něco vyměnit. Ať už za jídlo, za cigarety nebo za něco takového.“

Na konci roku 1942 byl jako pisár přeřazen na politické oddělení. Musel popisovat obálky určené pro zakládání a archivaci dokumentů. Bylo to místo, jež mu díky svým příznivým pracovním podmínkám mohlo zachránit život.

» Vladimír Feierabend 1995, © Elija Boßler

„Musím říct, že se mi ta práce docela líbila, protože pro mě v mých osmnácti letech nebyla náročná. Ty obálky jsem popisoval pomalu a byl jsem pod střechou a v teple.“

Vladimír Feierabend musel plnit různé úkoly i při příjezdu vězeňských transportů. Přestože to bylo nebezpečné, mohl tu nově příchozím vězňům pomoci.

„Když přijel Čech, dali jsme to vědět na našem českém bloku a zeptali jsme se, jestli ho někdo nezná, abychom mu pomohli. [...] Jednoho dne dorazil spolužák mého bratra. Byl to žid a my jsme z něj okamžitě udělali křesťana, aby to tu měl o něco lepší.“

Nejohroženější skupinou v táboře byli staří a nemocní lidé, kteří již nebyli „práceschopní“. Většina z nich byla deportována v takzvaných „transportech invalidů“ na nechvalně proslulý hornorakouský zámek Hartheim, kde byli usmrceni

²zdroje a literatura: nahrávky z audioprůvodce Památníku Dachau o Vladimíru Feierabendovi, dokumenty z archivu Památníku Dachau, magisterská práce Zuzany Mosnákové o českých vězňích v Dachau zveřejněná online na www.hagalil.com/czech/dachau/dachau-2.htm: datum přístupu 18. března 2014, jakož i monografie o koncentračním táboře Dachau bývalého vězně Stanislava Zámečnicka, *To bylo Dachau*. Praha 2003.

³Citáty Vladimíra Feierabenda jsou převzaty z rozhovoru v rámci projektu Paměť národa, www.pametnaroda.cz/story/feierabend-vladimir-1924-1986, datum přístupu 8. dubna 2014, přeložila Vendula Bubnová. Paměť národa je internetová platforma, která v současné době obsahuje více než 3000 příběhů pamětníků 20. století. Tento digitální archiv založily v roce 2008 tři instituce: sdružení Post Bellum, Český rozhlas a Ústav pro studium totalitních režimů.

v plynové komoře. Tomuto nebezpečí musel čelit především děda Karel Feierabend, kterému již v tu dobu bylo přes 80. Zpočátku pracoval v jednotce na štipování ponožek, ale brzy skončil kvůli zápalu plic na nemocničním oddělení.

Během prvních let války tvořilo nemocniční oddělení šest budov, z nichž však pouze ve dvou bylo moderní vybavení, neboť sloužily k předváděcím účelům. Nemocniční oddělení představovalo pro táborové vězně naději na lékařské ošetření a zmírnění bolesti, především díky tomu, že tu od roku 1942 směli pracovat také lékaři z řad vězňů. Zároveň to však bylo i místo strachu a hrůz, protože tu nacističtí lékaři prováděli otřesné lékařské pokusy, při nichž byli lidé mučeni a brutálně vražděni. V takzvaných „transportech invalidů“ končili převážně vězni z nemocničního oddělení. Zpravidla k tomu docházelo bez předchozího varování, takže jen díky prozíravé a rychlé pomoci svých spoluvězňů mohl být děda Karel Feierabend vždy včas ukryt nebo nakrátko propuštěn a později opět přijat. Pro mnoho vězňů bylo nemocniční oddělení často poslední „zastávkou“ před smrtí, protože byli při příjmu většinou tak zesláblí, že už neměli šanci na uzdravení.

» Skupinová prohlídka Památníku Dachau, © MMSZ Dachau

Na konci roku 1942 byly podmínky v táboře čím dál tím nesnesitelnější. V důsledku přeplnění tábora se zhoršily hygienické podmínky, což

vedlo začátkem roku 1943 k vypuknutí epidemie břišního tyfu, jímž onemocnělo asi tisíc lidí. Jedním z nich byl Vladimír Feierabend, který musel strávit měsíc v nemocnici a strchoval se o svůj život.

Jak vyplývá z příběhu Vladimíra Feierabenda a jeho rodiny, šance na přežití v koncentračním táboře závisely na různých faktorech. Přeživší vězni často zmiňovali, že důležitou roli hrála vzájemná pomoc, soudržnost a solidarita. Pro Feierabendovi bylo výhodou, že se mohli navzájem podporovat. Přesto si dělali starosti o ženskou část rodiny, o níž věděli, že v jiném koncentračním táboře musí snášet ten samý nebo dokonce i horší úděl.

Koncentrační tábor Ravensbrück byl největší ženský koncentrační tábor na německém území. Vznikl v roce 1939 a byl osvobozen 30. dubna 1945, krátce před koncem války. Jediný kontakt mezi vězni z různých táborů, ale i s okolním světem jako takovým, byl v omezené míře možný prostřednictvím dopisů. Dopisy se musely psát v němčině, což bylo pro mnoho vězňů velkou překážkou. Kromě toho je politické oddělení tábora cenzurovalo. Veškeré „nevyhovující“ výrazy a věty byly začerněny tak, aby je nebylo možné přečíst. I přes tato omezení byly dopisy vězňů důležitým důkazem o tom, že jsou jejich odesílatelé stále ještě naživu, a dodávaly jim samotným sílu a naději. Karel Feierabend také psal své ženě:

„Milá Marie! Pokaždé jsem rád, když za mnou přijde Karel s tvým dopisem, díky němuž víme, že jsi zdravá a v rámci možností spokojená.“

Dochoval se též dopis s datem 30. dubna 1944, který byl odeslán z Dachau do Ravensbrücku. Všechny tři generace mužů rodiny Feierabendových v něm napsaly část textu. Synové gratulovali mamince k blížícímu se Dni matek a doufali v brzké shledání. Stejně přání zopakoval i děda a otec. Zatímco děda zcela věcně informoval o počasí, otec byl velmi osobní:

„Moc mi v mé samotě chybíš, i když mám kolem sebe děti.“

Po přežití

Jako zázrakem všichni členové rodiny Feierabendových pobyt v německých koncentračních

táborech přežili. Několik týdnů po osvobození koncentračního tábora Dachau dne 29. dubna 1945 se Vladimír Feierabend společně s bratrem, otcem a dědou vrátili do Prahy. Jen o pár dní později zemřel děda Karel Feierabend ve věku 83 let. Krátce nato se z koncentračního tábora Ravensbrück vrátila také matka Marie a teta Hana, a rodina tak byla opět pohromadě. Vladimír Feierabend dokončil gymnázium a chtěl jít na medicínu. Komunistický režim však po válce rodinu Feierabendových dále diskriminoval kvůli věznění v německých koncentračních táborech i kvůli působení člena rodiny v Benešově vládě. Povolení ke studiu na pražské lékařské fakultě získal Vladimír Feierabend jen díky tomu, že v komisi seděla Židovka přeživší Osvětim a bývalý vězeň z Dachau, které osobně znal. Poté, co po převzetí moci komunisty v roce 1948, byl rodině zabaven majetek, byli nuceně vystěhováni z Prahy. Vladimír Feierabend dokončil studium medicíny, musel pak ale pracovat na dole v Kladně. Teprve v polovině 60. let se rodina směla vrátit do Prahy, kde Vladimír Feierabend žije dodnes. Jako pamětník pravidelně doprovází české školní kolektivy do Dachau a vypráví o období svého věznění. Od roku 1990 je členem výboru Comité International de Dachau a zastupuje v této funkci bývalé české vězně koncentračního tábora Dachau.

Workshop „biografická práce“

Tento workshop zahrnuje sbírku historických pramenů v podobě fotografií, citátů a biografických informací o Vladimíru Feierabendovi, textů a map pro přiblížení historie Protektorátu Čechy a Morava, informací o skupině českých vězňů v koncentračním táboře Dachau, jakož i kopie administrativních dokumentů a rodinné korespondence z doby věznění. Práci s těmito dokumenty si mohou účastníci workshopu prohloubit návštěvou muzea Památníku Dachau, především poslechem rozhovorů s Vladimírem Feierabendem, které vznikly pro účely audioprůvodce. Úkoly, jež jsou přizpůsobené znalostem a věku cílové skupiny, umožňují lepší orientaci během individuálního

» Vladimír Feierabend (vpravo) se svou matkou a svým bratrem Karlem, datum neznámý, © soukromý archiv

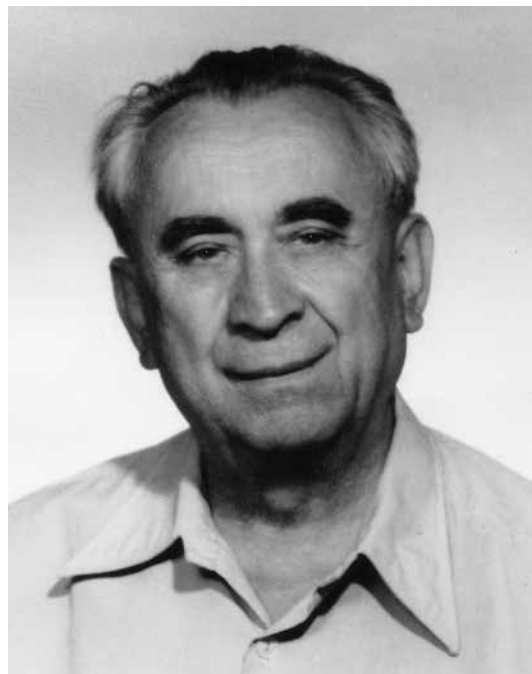
zpracování zadání. Výsledky, které většinou vznikají v menších skupinách, je možné prezentovat různými způsoby a představit je v plénu.

- Zpracuj tři důležité etapy v životě Vladimíra Feierabenda a zdůvodni svůj výběr.
- Diskutuj o tom, jakou roli hrála v každodenním životě vězňů koncentračního tábora práce a proč bylo místo v písárně pro Vladimíra Feierabenda velmi důležité.
- Ukaž na příběhu Feierabendových možné formy solidarity mezi vězni v koncentračním táboře.
- Jak Feierabendovi žili po osvobození? Můžeš z toho vyvodit závěry o tom, jak se v tehdejším Česko-slovensku zacházelo s bývalými vězni koncentračních táborů?
- Na co by ses Vladimíra Feierabenda rád(a) osobně zeptal(a)? (Příprava na rozhovor s pamětníkem)

Karel Kašák

Příběh Karla Kašáka je neobvyklý a nelze ho srovnávat se zkušenostmi, kterými prošla většina vězňů koncentračního tábora Dachau. Přesto je však možné na jeho příkladu a díky deníkovým zápiskům, které si Karel Kašák tajně psal od září 1940 do května 1945, vysvětlit mnoho detailů o místech a situacích v každodenním životě vězňů, o jejich vzájemné pomoci a solidaritě i o vztazích mezi koncentračním táborem a jeho okolím.⁴

⁴Prameny a literatura: Zámečník, Stanislav: Die Aufzeichnungen von Karel Kašák. Sesbíral, okomentoval a poznámkami opatřil Stanislav Zámečník. In: Distel/Benz (Hrsg.): Orte der Erinnerung 1945 bis 1995 (= Dachauer Hefte 11). Dachau 1995, Distel/Hammermann/Comité International de Dachau/KZ-Gedenkstätte Dachau/Haus der Bayerischen Geschichte (Hrsg.): Konzentrationslager Dachau 1933 bis 1945. Text- u. Bilddokumente zur Ausstellung mit CD. Dachau 2005, Riedel, Dirk: Einleitung in: Hammermann, Gabriele, Riedel, Dirk (Hrsg.): Sanierung – Rekonstruktion – Neugestaltung. Zum Umgang mit historischen Bauten in Gedenkstätten, Göttingen 2014, Steinbacher, Sybille: Dachau. Die Stadt und das Konzentrationslager in der NS-Zeit. Die Untersuchung einer Nachbarschaft. Frankfurt am Main 1993, Stadt Dachau / Krafft, Sybille: Dachau Preis für Zivilcourage 2005. Dachau 2005.

» Karel Kašák 1983, © Památník Dachau

Karel Kašák se narodil 15. prosince 1906 v Rokycanech. Před válkou žil se svou ženou a dvěma dětmi v Kladně a pracoval jako novinář. Když byl 9. června 1939 ve městě zavražděn německý policista, zatkli nacističtí okupanti 109 českých občanů jako „akt pomsty“. Přes policejní věznici gestapa v Brně byla skupina nejprve převezena do rakouského koncentračního tábora Mauthausen a 16. června 1939 do koncentračního tábora Dachau. Když byl koncentrační tábor Dachau na konci téhož roku na přechodnou dobu vyklizen kvůli výcviku nově vzniklé divize SS Totenkopf, byla skupina českých vězňů přeložena do koncentračního tábora Buchenwald. Někteří z vězňů tamější útrapy nepřežili. Karel Kašák nezůstal v Buchenwaldu dlouho – v polovině prosince 1939 byl povolán zpátky do Dachau, kde se měl zapojit do projektu SS. Říšský vůdce SS Heinrich Himmler se chystal vydat velký herbář léčivých rostlin, který měl Kašák, jelikož uměl hezky kreslit, ilustrovat.

Práce na plantáži

Stejně jako v ostatních koncentračních táborech, mohlo i v Dachau zařazení do určité pracovní jednotky rozhodovat o životě a smrti. Nucené práce vězňů sloužily esesmanům jako zdroj příjmů, ale především byly nástrojem teroru a šikany. Větší šanci na přežití měli vězni, kteří pracovali například v zámečnické, krejčovské nebo zbrojařské dílně, protože práce zde nepřekračovala hranice

lidských možností a vězni nebyli bezohledně vystaveni všem povětrnostním podmínkám. Mnohem horší pracovní podmínky panovaly v obávaných oddílech jako například ve šterkovně, na stavbě garáží a při dalších stavebních a zemních pracích, jakož i při práci na „plantáži“ sloužící k pěstování léčivých bylin. Mnoho z těchto pracovních oddílů bylo známých jako „komanda smrti“.

„Plantáž“ se nacházela na východní straně koncentračního tábora Dachau. Od května 1938 tu museli vězni vykopat kilometry odvodňovacích příkopů a na močalovitou půdu navrstvit humusovitou zem, což bylo velmi vysilující. Do roku 1942 se plocha rozšířila na 148 hektarů. Kromě plantáže pro pěstování různých léčivých bylin a koření a rozsáhlých pozemků byly součástí areálu i hospodářské a administrativní budovy, skleníky, stodola, výzkumné laboratoře, mlýn na koření a včelín. SS založila v lednu 1939 společnost „Deutsche Versuchsanstalt für Ernährung und

» Vnější komando „Plantáže“, nedatováno, © United States Holocaust Memorial Museum, courtesy of Maria Seidenberger

Verpflegung GmbH“ (DVA), jež převzala správu plantáže. Společnost vycházela z ideje německého lidového a přírodního léčitelství, experimentovala s tuzemským kořením a usilovala o nezávislost na importu koření (např. pepře) a léků ze zahraničí.

Úkoly a s nimi i šance na život a na přežití pro průměrně 1000 vězňů, kteří byli každý den přiděleni k pracovnímu komandu „Plantáže“, byly velmi rozdílné. Otřesné pracovní podmínky panovaly při zakládání a rozšiřování pěstebních ploch. Při těchto pracích zemřelo krutou smrtí mnoho vězňů, převážně židovských.

„V devět hodin ráno na pozemku Freiland II. zase zastřelili dva Židy. Vyčerpané je hodili do vody a tiskli je tak dlouho, než téměř omdleli, zcela určitě však přišli o rozum a kápo Sammetinger je tloukl násadou od rýče, dokud je nedonutil překročit hranici tábora, načež byli okamžitě zastřeleni.“⁵

U pěstování léčivých bylin a při práci uvnitř budov byly podmínky lepší. Karel Kašák patřil ke komandu „botanických malířů“, jejichž úkolem bylo vytvořit kresby jednotlivých léčivých bylin do herbáře a také na blahopřání a přání k uzdravení, jež příslušníci SS rádi rozesílali. Jelikož bylo vydání herbáře pro SS prestižní záležitostí, měli vězni v tomto komandu různá privilegia. Dostávali například stejné porce jídla jako esesmani, nemuseli mít vyholenou hlavu a byli ubytováni odděleně od ostatních vězňů. Kromě toho jim byl „k ruce“ přidělen vězeň, nemuseli se zúčastnit každodenních nástupů v táboře a mohli se v areálu volně pohybovat. To jim do určité míry umožňovalo kontakt s ostatními vězni a příslušníky SS, ale i s civilním obyvatelstvem, které mělo přístup na plantáž. Díky těmto vzácným privilegiím mohl Karel Kašák podle situace pomáhat spoluvězňům a vést si tajný deník. Své zážitky si zapisoval v češtině na přibližně 1700 papírových kartiček po dobu téměř pěti let. Zachytil tak každodenní život v táboře a vylíčil různé příhody svých českých spoluvězňů. Zpočátku zápisky ukrýval přímo v areálu, krátce před koncem války v úlehu Marie Seidenberger, mladé ženy z Dachau.

Maria Seidenberger

V poválečném období se neustále zdůrazňovalo, že mezi městem Dachau a koncentračním táborem neexistoval žádný kontakt, takže obyvatelé Dachau nemohli vědět, jaké utrpení museli snášet vězni koncentračního tábora. Opak byl pravdou. Zejména v počáteční fázi, od března 1933, pomáhali zdejší řemeslníci při výstavbě tábora a sedláci z okolí dodávali vězňům a hlídkám SS potraviny. Poté, co byl tábor v následujících letech kompletně dokončen a stal se hospodářsky nezávislým, kontaktů výrazně ubylo. Město však vězně nejruznějším způsobem využívalo a nutilo je pomáhat například při výstavbě městské infrastruktury nebo kanalizace. Jako pracovní sílu využívaly vězně i místní podniky.

Podle místa pracovního nasazení a podle pozice ve vězeňské hierarchii, mohli vězni navázat kontakt s místním civilním obyvatelstvem. Jedním z příkladů je také vztah Karla Kašáka a Marie Seidenberger.

Marie Seidenberger bydlela v nedaleké obci Hebertshausen. Když se s ní Karel Kašák v květnu 1944 seznámil, nebylo jí ještě ani 17 let a pracovala jako fotolaborantka v Mnichově. V té době už Karel Kašák nebyl oficiálně vězněm koncentračního tábora. V srpnu 1943 byl z tábora „propuštěn“ pod podmínkou, že bude v Dachau i nadále působit jako kreslíř a malíř. Bydlel pak jako „civilní zaměstnanec“ na „plantáži“, mohl rozhodovat o svém oblečení a dostával hodinovou mzdu ve výši 0,50 říšských marek. V okolí Dachau se směl pohybovat neomezeně, neměl však přístup do vězeňského tábora. Ještě před svým propuštěním dostal k dispozici fotoaparát určený k dokumentaci rozmanitých rostlin a bylin. Karel Kašák jím však nelegálně fotil také spoluvězně a mnohé situace v táboře. Tyto snímky chtěl nechat vyvolat a poslat do Čech.

„Hledal jsem důvěryhodný a spolehlivý způsob, jak bych mohl své fotografie plantáží a fotografie vězeňského života nechat vyvolat a pořídit kopie. Zdejší zahradník Siegert mi doporučil dceru svého souseda v obci Hebertshausen, majitele včelína Seidenbergera.“

Pomoc Marie Seidenberger byla nezištná a nebezpečná, v případě odhalení nebo vyzrazení jí hrozil přísný trest. Přesto se rozhodla pomáhat nejen s vyvoláváním a odesíláním fotek, ale posílala i nelegální dopisy českých vězňů určené jejich rodinám, které jí předával Karel Kašák. Během posledních pár měsíců války, kdy už Maria Seidenberger nepracovala ve fotolaboratoři, ale musela nastoupit k Říšské pracovní službě, se mezi ní a Karlem Kašákem vyvinul milostný vztah.

Po osvobození

Dne 29. dubna 1945 byl koncentrační tábor Dachau osvobozen americkými jednotkami. Karel Kašák byl mezi těmi, kteří přežili. Po osvobození se vrátil do tehdejšího Československa. Maria Seidenberger ho následovala do Prahy, jejich vztah však brzo skončil. Kvůli kvůli „železně oponě“ se

⁵Citáty Karla Kašáka jsou převzaty z: Zámečník, Stanislav: Aufzeichnungen von Karel Kašák. Dachau 1995

Maria Seidenberger mohla vrátit do vlasti až v roce 1959. Město Dachau jí v roce 2005 ve spolupráci s Památníkem Dachau udělilo „Dachauskou cenu za občanskou statečnost“ za její odvahu v období nacismu. Zemřela 25. září 2011.

Karel Kašák pracoval v prvních letech po skončení války v tiskovém oddělení československého Ministerstva informací. Po převzetí moci Komunistickou stranou Československa v únoru 1948 byl propuštěn a pracoval pak jako novinář v deníku „Lidová demokracie“. V roce 1953 se znovu oženil. Později jako pamětník vyprávěl o svých zážitcích z koncentračního tábora Dachau a byl vyznamenán za své zásluhy v boji proti fašismu. Zemřel 4. července 1991 v Praze.

» Čeští vězni v koncentračním táboře Dachau tajně vyfotografováni Karlem Kašákem, nedatováno © Památník Dachau

Workshop „biografická práce“

Základem tohoto workshopu je rozsáhlá sbírka historických pramenů v podobě deníkových zápisků Karla Kašáka, propagandistických fotografií SS a ilegálních snímků Karla Kašáka z „plantáže“, biografických informací o Karlu Kašákovi a Marii Seidenberger, zpráv a dokumentů o vztahu mezi městem Dachau a koncentračním táborem, jakož i dalších materiálů. Po prohlídce historického areálu rešeršují účastníci příběh Karla Kašáka s použitím sbírky materiálů. Úkoly mohou usnadnit orientaci při práci s historickými prameny. Otázky i výběr pramenů se mohou lišit podle znalostí a věku účastníků. Výsledky heuristického učení jsou vizualizovány pomocí plakátů nebo prostřednictvím mediálních výstupů formou prezentace či krátkých filmů.

- Karel Kašák byl jedním z českých vězňů v koncentračním táboře Dachau. Zpracuj důležité etapy v jeho životě.
- Jakou funkci měla „práce“ v koncentračním táboře a co víme o každodenním životě vězňů?
- Popiš pracovní komando „Plantáže“.
- Uveď příklady kontaktů mezi městem Dachau a koncentračním táborem, respektive mezi vězni a obyvateli Dachau.
- Jakým způsobem mohlo civilní obyvatelstvo pomoci vězňům v koncentračním táboře a jaká nebezpečí s tím byla spojená? Diskutuj o tom na příkladu Marie Seidenberger.

Vendula Bubulová, Nina Ritz

Památník Flossenbürg

V koncentračním táboře Flossenbürg a jeho pobočných táborech bylo internováno více než 100 000 vězňů z 35 zemí. První transport sem dorazil 3. května 1938. Do roku 1939 vzrostl počet vězňů z původních 400 na 2500. Na konci války se na malém prostoru těsnalo 15 000 osob. Jednalo se o takzvané „kriminálníky“ a „asociály“, ale také o politické odpůrce režimu, homosexuály, Sinty a Romy („cikány“), válečné zajatce a Židy. Většina vězňů nepocházela z Německa, ale z Polska a ze Sovětského svazu, z Maďarska, z Česka a z jiných zemí Evropy. Minimálně 30 000 z nich zde přišlo o život.

Po roce 1945 byla velká část bývalého koncentračního tábora cíleně nadále cíleně využívána, zničena nebo zastavěna. V malém areálu se od roku 1946 nachází jeden z nejstarších památníků koncentračního tábora v Evropě. Na konci 50. let se areál rozrostl o hřbitovní prostranství a v roce 1985 přibyla malá výstava. Před několika lety se součástí památníku opět stal také bývalý „apelplac“, který přes padesát let sloužil jako průmyslový areál. Stálá výstava „Koncentrační tábor Flossenbürg 1938–1945“, umístěná v přízemí bývalé prádelny, mapuje od roku 2007 prostřednictvím celé řady působivých předmětů, fotografií, filmů, uměleckých děl, dokumentů, textů a multimediálních stanovišť

» Práce v malých skupinách během projektových dnů, 2014, © Památník Flossenbürg

Vedení SS zřídilo tento koncentrační tábor proto, aby vězni na nucených pracích v místním kamenolomu těžili zásoby žuly. Od roku 1943 pak pracovali ve výrobě letadel firmy Messerschmitt, která sem přemístila část své výroby. Z Flossenbürgu byl spravován systém asi 90 pobočných táborů v severním Bavorsku, v Čechách a v Sasku. V některých pobočkách byly vězněny také ženy. Při osvobození hlavního tábora 23. dubna 1945 zde vojáci americké armády našli pouze 1500 těžce nemocných vězňů. Všechny ostatní vězně vyhnala SS na pochody smrti směrem na jih.

mapuje historii tábora. V suterénu se nachází bývalá vězeňská koupelna, v níž byli všichni nově příchozí vězni vystaveni nelidskému zacházení a degradováni na pouhé číslo. Výstava je – jakožto kontrast – věnována životním příběhům bývalých vězňů.

V roce 2010 byla v budově někdejší vězeňské kuchyně otevřena druhá stálá výstava „Co zůstává – následky koncentračního tábora Flossenbürg“. Tato výstava ukazuje, jak se společnost vypořádala s dědictvím nacismu a přibližuje různorodé

následky koncentračního tábora na pozadí německých dějin od konce druhé světové války až po současnost. Je koncipována tak, že strukturuje historii v prostoru, a vyznačuje se inovativním využitím médií. Výstava si klade otázku, nakolik je historie stále aktuální.

Otevřením vzdělávacího centra určeného pro pořádání seminářů, konferencí či dalších akcí, ke kterému došlo v dubnu 2015, a také díky nové podobě areálu pokračoval památník v realizaci nové koncepce tohoto historického místa. Díky pestré nabídce studijních dnů, ale především díky zdejším mezinárodním programům setkávání je Památník koncentračního tábora Flossenbürg i daleko za hranicemi regionu známý jako místo učení zaměřené na období nacismu a na kulturu vzpomínání.

Kontakt

KZ-Gedenkstätte Flossenbürg
Bildungsabteilung (Vzdělávací oddělení)
Gedächtnisallee 5-7, 92696 Flossenbürg
Tel.: +49 (0)96 03.903 90-10 nebo -20
Fax: +49 (0)96 03.903 90-99
web: www.gedenkstaette-flossenbuerg.de

Otevírací doba
Březen – listopad: denně 9.00 – 17.00 Uhr
Prosinec – únor: denně 9.00 – 16.00 Uhr
Vstup do památníku a na výstavy je zdarma.

Vzdělávací nabídky (i vícedenní) jsou pro žáky, učně, studenty, multiplikátory, osoby s postižením a také pro bývalé vězně a jejich rodinné příslušníky zdarma.

Rezervace
buchung@gedenkstaette-flossenbuerg.de
Poradenství
bildung@gedenkstaette-flossenbuerg.de

Popis cesty
Veřejnými dopravními prostředky (vlakem a autobusem) na autobusovou zastávku „Flossenbürg-Gedenkstätte“.
Cesta osobním autem trvá:

z Regensburgu cca 1 hodinu
z Hofu cca 1 hodinu
z Plzně cca 1 hodinu 10 minut
z Norimberku cca 1 hodinu 20 minut

Ubytování
Pro vícedenní programy existují v okolí různé nabídky ubytování.

Altglashütte (vzdálenost: 7 km)
Jugendgästehaus Altglashütte (Ubytovna mládeže Altglashütte), zřizovatel: Evangelische Jugend Weiden (Evangelická mládež Weiden), vybavení: vlastní stravování, možnost závozu jídla a pití na objednávku, 9 pokojů s 35 lůžky, samostatná umývárna, kuchyně a seminární, společenské místnosti k dispozici; cena: 8 až 10 eur za osobu a noc.

www.ej-weiden.de

Windischeschenbach (vzdálenost: 24 km)
Jugendtagungshaus Stützelvilla (Ubytovna pro setkání mládeže Stützelvilla), zřizovatel: Okresní kruh mládeže Neustadt a.d. Waldnaab; vybavení: 25 pokojů s 69 lůžky, všechny pokoje mají sprchu a WC, dům je bezbariérový, seminární a společenské místnosti jsou k dispozici; cena: 23 až 40 eur za osobu a noc.

www.stuetzelvilla.de, www.kjr-neustadt.de

Falkenberg (vzdálenost: 27 km)
Jugendherberge Falkenberg-Tannenlohe (Ubytovna pro mládež Falkenberg-Tannenlohe), zřizovatel: DJH/IYH; vybavení: 36 pokojů se 173 lůžky, část z nich má vlastní sprchu a WC, seminární a společenské místnosti jsou k dispozici; cena: 17,50 až 27,70 eur za osobu a noc.

www.falkenberg.jugendherberge.de

Waldsassen (vzdálenost: 42 km)
Gästehaus St. Joseph, Zisterzienserinnen Abtei Waldsassen (Dům pro hosty St. Joseph, Cisterciácké opatství Waldsassen); vybavení: pokoje vyšší kategorie, jedno- a dvoulůžkové pokoje, seminární místnosti k dispozici; cena: 50 až 110 eur za noc.

www.abtei-waldsassen.de

Nabídky vzdělávání
Památník koncentračního tábora Flossenbürg umožňuje díky svým pedagogickým nabídkám zabývat se přímo na historickém místě dějinami nacismu a jeho následky.

Po předchozí rezervaci jsou možné prohlídky areálu a výstav s průvodcem. Kromě toho jsou nabízeny tematické prohlídky věnované specifickým aspektům historie tohoto místa.

Praktický příklad programu česko-německých projektových dnů

	Pondělí	Úterý	Středa	Čtvrtek	Pátek
	seznámení	prohlídka areálu úvod	projektová práce	kultura vzpomínání	reflexe
dopoledne		cvičení „vidět místa“, online úvod do tématu Flossenbürg	práce v malých skupinách na zvolené téma táborové historie	prezentace projektové práce	výměna názorů – jak se nás to dnes týká?
odpoledne	přivítání, program partnerských interview	prohlídka historického areálu, film „My jsme přežili ... ostatní zůstali“		Prohlídka „Údolí smrti“ + kultura vzpomínání přímo na místě	vyhodnocení a závěr
večer	Z jakých obcí/regionů/zemí pocházíme?	volný čas, sport, grilování	svědectví, dokumenty, vzpomínky: kresby vězňů	podoby uctění památky	

Projektové dny a jiné akce pro mládež i dospělé pořádané ve spolupráci se školami, subjekty z oblasti mimoškolního vzdělávání a dalšími partnery dovolují hlubší seznámení.

Kurzy dalšího vzdělávání pro učitele a multiplikátory ze všech oblastí společenského života informují především o pedagogických nabídkách památníku. Po předchozí domluvě je možné nabídnout další témata historicko-politického vzdělávání zabývající se nacismem a kulturní pamětí.

Základní nabídka

Prohlídky areálu a výstav s průvodcem (po předchozí rezervaci, k dispozici v němčině, angličtině, češtině a francouzštině):

- prohlídka areálu věnovaná historii koncentračního tábora Flossenbürg (2 hodiny)
- rozšířená prohlídka areálu spojená s návštěvou kamenolomu, v němž byly tisíce vězňů nasazeny na nucené práce (3 hodiny)
- tematické prohlídky věnované specifickým aspektům zdejší historie, například kulturní paměti místa nebo Dietrichovi Bonhoefferovi, jenž byl ve Flossenbürgu v roce 1945 popraven (2 hodiny)
- prohlídka ve srozumitelném jazyce, práce ve skupinkách (2 až 3 hodiny).

Doplňkové vzdělávací moduly

- aktivní prohlídka historického areálu s následnou diskuzí, určena pro školní třídy a učně; po přípravě v malých skupinách k jednotlivým tématům se v doprovodu pedagogického pracovníka koná prohlídka stanovišť, při níž se žáci provádějí navzájem (3 hodiny)
- práce v malých skupinách v prostorách výstav a následná prezentace, doporučena k vybraným tématům pro žáky a mládež (3 až 4 hodiny)
- pracovní list k filmu v rámci výstavy „Koncentrační tábor Flossenbürg 1938–1945“ a film „My jsme přežili ... ostatní zůstali“; bývalí vězni vzpomínají: Jaký je postoj bývalých vězňů ke koncentračnímu táboru Flossenbürg více než 60 let po osvobození? Sedm pamětníků ve filmu odpovídá na tyto otázky, výstava přináší bližší informace o jejich osobách (2 hodiny, k dispozici také v angličtině a češtině)
- kurzy dalšího vzdělávání pro učitele a multiplikátory ze všech oblastí společenského života: nabídka památníku k vybraným tématům souvisejícím s nacismem a kulturní pamětí

Jednodenní nebo několikadenní projektové dny s různým tematickým zaměřením po předchozí domluvě. Jednotlivé nabídky je možné kombinovat podle zájmu a časových možností skupiny.

» Obyvatelé obklopují vlak na roztockém nádraží, snímek tajně pořídil Vladimír Fyman, 30. duben 1945

© Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy

Projektové dny

Projektové se skládají podle zájmu účastníků z různých tematických a metodických modulů, jež památník nabízí. Pozornost je věnována nejen historickému místu, ale především zážitkům lidí, kteří byli vězněni v koncentračním táboře Flossenbürg nebo v některém z jeho pobočných táborů. Zároveň se pomocí biografických přístupů tematizuje nejen nacistická ideologie, táborový systém a válečný vývoj, ale i důvody zatčení, průběh deportací, způsoby sebeprosazování a odporu v táboře, nucené práce a pochody smrti. Dalším stěžejním tématem jsou následky koncentračního tábora od osvobození až po současnost a s nimi spojené otázky týkající se vzpomínek, jakožto dynamického, aktivního společenského procesu. Při mezinárodní výměně jsou patrné různé perspektivy vnímání historie, což zároveň vyžaduje reflexi vlastního úhlu pohledu a kritický přístup ke stávajícím představám.

Kromě toho je s česko-německými skupinami možné realizovat následující moduly:

Příklad 1: Film „My jsme přežili ... ostatní zůstali“

Jakým vzpomínkám, pocitům a myšlenkám čelí bývalí vězni vůči koncentračnímu táboru Flossenbürg více než 60 let po osvobození? Po

prohlídce areálu přináší film odpovědi na tyto otázky. Poté si účastníci prohloubí své znalosti pomocí pracovního listu v prostorách výstavy „Koncentrační tábor Flossenbürg 1938–1945“.

Příklad 2: Poslední zastávka: Roztoky

Tématem tohoto studijního dne je pozoruhodný příběh, ke kterému došlo na konci války: koncem dubna bylo ze zcela přeplněného pobočného tábora Litoměřice převáženo v 77 otevřených nákladních vagoncích více než 4000 vězňů do koncentračního tábora Mauthausen, který se nacházel nedaleko Lince v Horním Rakousku. Byl to jeden z mála transportů na konci války, který projížděl protektorem. V Roztokách u Prahy se místním obyvatelům podařilo transport zastavit a přinést vězňům potraviny. Po vyjednávání s příslušníky SS mohli být těžce nemocní vězni ošetřeni. Více než 300 vězňům se během zastavení vlaku podařilo utéct. Prostřednictvím historických pramenů mohou účastníci tohoto studijního dne zpracovat historický kontext pochodů smrti v posledních týdnech před koncem války a zároveň se zamyslet nad tím, jakou měli místní lidé motivaci a nakolik mohli vězňům pomoci. K dispozici jsou různá média, jako např. fotografie, textové dokumenty, filmové záznamy a audionahrávky.

Příklad 3: Připomeňme si památná místa!

Několikadenní česko-německý projekt, který probíhá ve dvou fázích na dvou historických místech. Účastníci se zabývají dvěma místy vzpomínek na nacistické zločiny: Památníkem koncentračního tábora Flossenbürg a Památníkem Lety. Nedaleko obce Lety u Písku se nacházel sběrný a později cikánský tábor. Setkání se zaměřuje nejen na Sinty a Romy vězněné v obou táborech a na jejich pronásledování v období nacismu, ale také na způsoby uctění památky, které je na těchto místech možné vidět. Skupina navštíví bavorský Památník Flossenbürg, jenž před časem získal novou podobu, i český Památník Lety. Při tomto setkání jde o zamyšlení se nad různými způsoby uctění památky, o společenské debaty v souvislosti s těmito místy a také o dnešní podobu vzpomínání.

Vazby k České republice v koncentračním táboře Flossenbürg

Čeští vězni

Čeští vězni v koncentračním táboře Flossenbürg

V březnu 1939 obsadila německá armáda českou část tehdejšího Československa. Na tomto území byl následně vyhlášen říšský Protektorát Čechy a Morava. Odpor místního obyvatelstva se okupanti pokoušeli zlomit všemi prostředky. Po atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha v květnu 1942 Němci teror ještě zesílili. Desetitisíce Čechů skončily v koncentračních táborech.

V koncentračním táboře Flossenbürg, který byl založen v roce 1938, byli Češi vězněni od ledna roku 1940. Byli to první vězni ze zahraničí. Do roku 1945 jich zde bylo evidováno více než 3800, 700 z nich bylo židovského původu, z toho 400 žen. Pětina českých vězňů ve Flossenbürgu zahynula.

První vězni

1940: Čeští rukojmí

V lednu 1940 dorazili do koncentračního tábora Flossenbürg první neněmečtí vězni. Byli sem převezeni z koncentračního tábora Sachsenhausen. Jednalo se o české studenty, kteří se v Praze a v Brně zúčastnili protestů proti německým okupantům. Jen o pár týdnů později počet českých vězňů opět vzrostl. Během pátrání po účastníkovi protinacistického odboje Janu Smudkovi zatkl gestapo v Domažlicích 150 mladých mužů. SS si je vzala jako rukojmí

» Jan Belaček, identifikační fotografie pořízená politickým

» oddělením v koncentračním táboře Flossenbürg, 1940

© 1.1.8.3/10822364/ ITS Digital Archive, Bad Arolsen

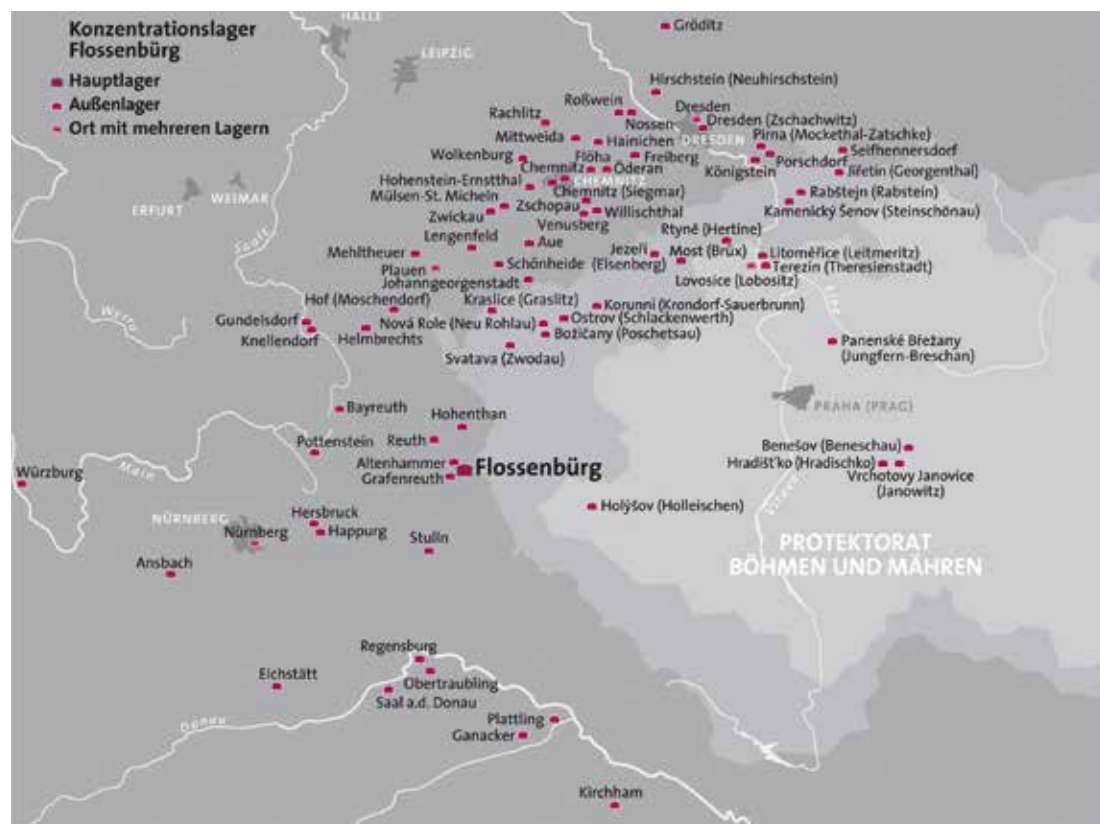
a snažila se tak zlomit odpor v Protektorátu Čechy a Morava. Byli to první vězni, kteří putovali přímo do koncentračního tábora Flossenbürg, aniž by předtím prošli jiným koncentračním táborem.

Jan Belaček byl jedním z prvních zahraničních vězňů v koncentračním táboře Flossenbürg. Spolu s deseti dalšími českými studenty sem by převezen 18. ledna 1940 z koncentračního tábora Sachsenhausen. V rámci amnestie vyhlášené při příležitosti výročí zřízení Protektorátu Čechy a Morava byl 31. května 1940 z vazby propuštěn.

Himmler cíleně využíval postupné propouštění českých rukojmí k zastrašení obyvatel v Protektorátu Čechy a Morava.

Pobočné tábory

Hornofalcká obec Flossenbürg leží pouze několik kilometrů od česko-německé hranice. Z celkem 90 pobočných táborů koncentračního tábora Flossenbürg se 18 nacházelo na území dnešní České republiky.

» Pobočné tábory koncentračního tábora Flossenbürg, © Památník Flossenbürg

Biografie

Radomír Faltýnek, narozen 24. dubna 1926

Zvláštní přátelství

Radomír Faltýnek vyrůstal v obci Ochoz nedaleko Olomouce. V březnu 1939 tuto oblast obsadili Němci a stala se součástí říšského Protektorátu Čechy a Morava. Celá rodina se zapojila do protinacistického odboje. Faltýnkovi na svém statku ukrývali příslušníka ilegálního odbojového hnutí, který se vydával za čeledína. Gestapo je odhalilo a v roce 1942 zatklo nejdříve otce a na jaře 1944 také matku, Radomíra a jeho sestru.

Přes několik vězení gestapa se sedmnáctiletý Radomír dostal nejprve do koncentračního tábora Dachau. Odtud byl v srpnu 1944 převezen do pobočného do tábora Flossenbürg v severočeském Rabštejně. Vězni tu museli pracovat v podzemní továrně německé zbrojní firmy Weserflug. Po práci na stavbě tunelu a baráků, jež byla životu nebezpečná, se Radomír Faltýnek přihlásil jako mechanik do továrny na výrobu letadel. V táboře ho trápil hlad, zima a nemoci. Jedinou pozitivní vzpomínkou pro Radomíra Faltýnka zůstává solidarita mezi vězni, která z této nouze vznikla: „Všechny nás spojovalo zvláštní přátelství.“ V květnu 1945 hlídky SS vyklidily tábor a hnaly

vězně směrem na západ. Vzhledem k neustálým spojeneckým náletům však pochod nedošel daleko. Když se hlídky SS dozvěděly o konci války, uprchly. Vězni byli volní.

Radomíru Faltýnkovi se podařilo dostat do Prahy. Cestou domů se dozvěděl, že jeho rodiče byli krátce před koncem války ve vězení popraveni. Radomíru Faltýnkovi a jeho sestře Ludmile zbyly jen dva dopisy na rozloučenou. Devatenáctiletý Radomír převzal rodinné hospodářství, oženil se a stal se otcem. Stejně jako ostatní soukromí zemědělci v socialistickém Československu byl Radomír nucen čelit tvrdým represím. V roce 1960 se musel svých polí vzdát a vstoupit do JZD. Po pádu komunismu v roce 1989 získala rodina pozemky zpět.

Ota Matoušek, narozen 3. prosince 1890

Malování jako cesta k přežití

Ota Matoušek se narodil v Plzni a studoval na pražské Akademii výtvarných umění. Angažoval se na místní umělecké scéně a byl spoluzakladatelem Sdružení jihočeských výtvarníků. Obdržel celou řadu ocenění a podnikl několik studijních cest, díky nimž se dostal do Sovětského svazu a do Japonska.

» Radomír Faltýnek, portrét, © Památník Flossenbürg

Po německé okupaci na jaře 1939 se zapojil do českého odboje. Začátkem března 1943 ho zatklo gestapo. Po devíti měsících ve vazbě v Terezíně a v Kladně byl Ota Matoušek na konci roku 1943 převezen do koncentračního tábora Flossenbürg. Zde musel pracovat nejprve v komandu „chov králíků“, které vyrábělo podšívky pro letecké bundy. O Matouškovi se vědělo, že je umělec. Pro SS a ostatní vězně dělal kresby, což mu pomáhalo přežít. Na malinkých útržcích papíru však tento padesátitřiletý umělec tajně dokumentoval také brutalitu každodenních táborových hrůz. Při vyklizení koncentračního tábora Flossenbürg vyhnala SS na pochod smrti i Otou Matouška, který tento pochod přežil.

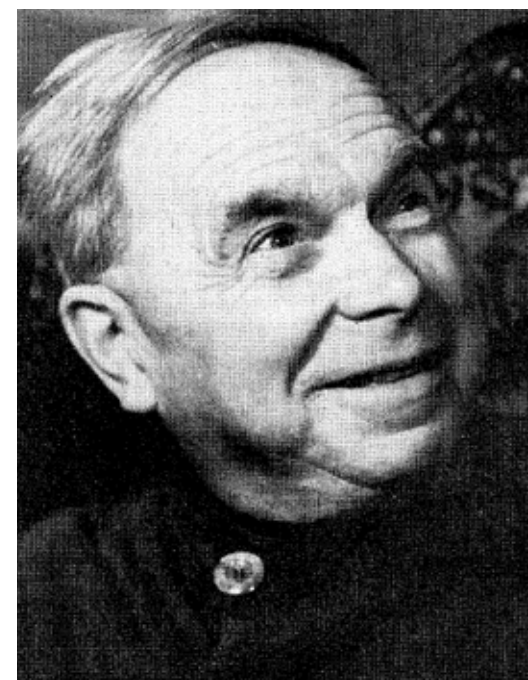
Krátce po osvobození začal na základě svých skic pracovat na obrazovém cyklu věnovanému koncentračnímu táboru Flossenbürg. Ota Matoušek zemřel v roce 1977 v Českých Budějovicích.

Hana Malka, narozena 21. února 1923

„V Evropě zůstat nechci“

Hana Fialová žila se svou rodinou ve Strakonici, než i tam začalo pronásledování Židů. „Byla jsem úplně normální česká holka, jen prostě s židovským vyznáním.“

V listopadu 1942 přijela spolu se svou rodinou transportem z Klatov do Terezína. Po dvou letech v ghettu byla zařazena do transportu do

» Ota Matoušek, portrét, © Památník Flossenbürg

Osvětimi, kde ji SS označila za praceschopnou a poslala ji do pobočného tábora Oederan nedaleko Chemnitz, který spadl pod koncentrační tábor Flossenbürg. Hana Fialová zpočátku uklízela pro dozorkyně a zašívala punčochy. Když však vrchní dozorkyně došla k názoru, že se Hana má až moc dobře, musela začít pracovat pro společnost Deutsche Kühl- und Kraftmaschinen GmbH a vyrábět nábojnice. Tato práce byla náročná hlavně na noční směně; z únavy a vyčerpání snadno docházelo ke zraněním. Na jaře 1945 si Hana Fialová všimla červeného světla na obloze – Spojenci bombardovali německá města, což dvaadvacetileté Haně dodalo novou naději. Její osvobození se ale protahovalo. Na konci dubna 1945 převezla SS vězně v dobytých vagonech směrem do Čech. Aby mohly dozorkyně před spojenci včas uprchnout, poslaly vězeňkyně poslední část cesty do nedalekého Terezína samotné.

Dne 8. května osvobodila Rudá armáda Terezín. Sovětské vojáky vzali Hanu Fialovou na jeden z tanků a zamířili do Prahy. V hlavním městě Československa začala Hana později studovat sociologii, v Evropě však zůstat nechtěla. Uzavřela proto účelový sňatek s vojákem Imrichem Lichtenfeldem, který žil již před válkou žil v Palestině. Pak mohla z Československa odejít a emigrovat do Palestiny. Po rozvodu se na konci 40. let provdala za Meira Malku, s nímž založila rodinu. Hana Malka hodně cestuje, angažuje se ve své obci a vyučuje Feldenkraisovu metodu.

» Hana Malka, portrét, © soukromý archiv

Leo Hirschberg, narozen 12. dubna 1894

Nejprve pronásledovaný, pak odsunutý

Leo Hirschberg se narodil v roce 1894 ve východočeském Cukmantlu (dnes: Zlaté Hory), který byl v té době součástí Rakouska-Uherska. Vyučil se údržbářem strojů. Během 1. světové války sloužil jako voják v rakouské armádě. Po válce se oženil a manželka mu porodila syna a dceru. Jeho žena brzy zemřela a Leo Hirschberg se v roce 1932 podruhé oženil.

Jakožto angažovaný člen odborů se výrazně podílel na přípravách velkého setkání odborářů v Ústí nad Labem. Byl sociálním demokratem a vystoupil proti požadavkům Sudetoněmecké strany, která usilovala o odtržení Sudet od zbytku Československa. Po vstupu německých vojsk byl Leo Hirschberg zatčen gestapem a v červenci 1939 byl vydán příkaz k ochranné vazbě. Z vězení v Ústí nad Labem byl Leo Hirschberg o měsíc později přemístěn do koncentračního tábora Dachau. Když SS na začátku války tento koncentrační tábor dočasně vyklidila, byl Leo Hirschberg na půl roku přeložen do Flossenbürgu. V kamenolomu museli vězni pracovat v nesnesitelných podmínkách a trpěli strašnou zimou. V červenci 1941 byl Leo Hirschberg z Flossenbürgu propuštěn a vrátil se s těžkým onemocněním plic zpátky do Ústí nad Labem. Nesměl se politicky angažovat a každý týden se musel hlásit na gestapu.

» Leo Hirschberg, kolem roku 1932, © soukromý archiv

Po skončení války byli všichni Němci nuceni opustit Československo. Ani Hirschbergovi nezůstali odsunu ušetřeni. Jakožto odpůrce nacismu si s sebou Leo Hirschberg ale mohl vzít aspoň nábytek a vybavení domácnosti. Přes tranzitní tábor nedaleko Frankfurtu nad Mohanem se rodina v lednu 1947 dostala do městečka Wasserburg am Inn. Tam žil společně se svou druhou ženou a oběma syny z tohoto manželství.

Hirschbergova dcera Luzie z prvního manželství si vzala za muže kameníka z Flossenbürgu. Leo Hirschberg se nemohl smířit s tím, že tento pár od roku 1945 dokonce žil v jedné z budov v kamenolomu bývalého koncentračního tábora, a tak kontakt se svou dcerou přerušil. I přes své zdravotní problémy se Leo Hirschberg angažoval v denacifikačním soudu (Spruchkammer) v Moosburgu. Leo Hirschberg zemřel 18. prosince 1952.

Christa Schikorra

Památník Ravensbrück

V obci Ravensbrück, nedaleko klimatických lázní Fürstenberg, nechalo vedení SS v roce 1939 zřídit největší ženský koncentrační tábor na německém území. V roce 1941 přibyl tábor pro muže. V roce 1942 vznikl v bezprostřední blízkosti takzvaný „ochranný tábor pro mládež Uckermark“, který byl určený pro mladé ženy a dívky. Až do roku 1945 se tábor neustále rozšiřoval, stavěly se nové a nové vězeňské budovy. Uvnitř tábora vznikl „průmyslový dvůr“. Od roku 1942 museli vězni vykonávat nucené práce ve výrobních halách firmy Siemens. Postupně vzniklo na území nacistického Německa více než 40 pobočných táborů, v nichž byli vězni z Ravensbrücku nuceně nasazeni.

8, jímž v letech 1942 až 1944 prošlo mnoho českých vězeňkyň, pravidelně probíhaly tajné kulturní večery. Některé Češky pro své spoluvězenkyně zpívaly a tancovaly, dokonce se tu konala i malá divadelní představení. Do této budovy byly umístěny i ženy z Lidic. V táboře tvořily vlastní skupinu: nejmladší z nich bylo 16 let, nejstarší 88. Celkem bylo v Ravensbrücku vězněno více než 2000 Češek.

Krátce před koncem války evakuoval Mezinárodní, Švédský a Dánský červený kříž přibližně 7500 vězňů do Švédska, Švýcarska a Francie. Přes 20 000 vězňů bylo hnáno pěšky směrem na severozápad. Dne 30. dubna 1945 koncentrační tábor Ravensbrück spolu se zbytkem přibližně

» Uctění památky u jezera Schwedtsee, © Matthias Heyl, MGR

V letech 1939 až 1945 prošlo táborem přibližně 132 000 žen a dětí, 20 000 mužů a 1000 mladých dívek. Desetitisíce z nich zde byly zavražděny, zemřely hladu či v důsledku nemoci nebo lékařských pokusů.

Mnoho žen z „Protektorátu Čechy a Morava“ bylo zatčeno pro svou účast v protinacistickém odboji. Tiskly a distribuovaly letáky, předávaly zprávy jako kurýrky nebo ukrývaly pronásledované osoby. Jiné ženy sloužily jako rukojmí za hledané rodinné příslušníky. Více než 200 Češek vězněných v Ravensbrücku muselo nosit černý trojúhelník, který je označoval za „asociální“; pravděpodobně se jednalo převážně o Romky. V bloku číslo

2000 nemocných a pochodu neschopných vězňů osvobodila Rudá armáda.

Památník Ravensbrück

Památník Ravensbrück byl otevřen v roce 1959. Na území NDR se jednalo o jeden ze tří národních památníků bývalých koncentračních táborů. Kromě pietního areálu na břehu jezera Schwedtsee byly prostory tábora využívány v letech 1945 až 1994 Sovětskou armádou, respektive vojsky Společenství nezávislých států. V roce 1959 vzniklo v bývalém trestním bloku (tzv. Zellenbau) první muzeum. Památeční předměty, kresby a dokumenty darovali muzeu přeživší vězni.

V roce 1993 se Památník Ravensbrück stal součástí veřejnoprávní Nadace památníků v Braniborsku (Stiftung Brandenburgische Gedenkstätten), kterou společně financují Spolková republika Německo a spolková země Braniborsko.

Již od roku 1984 sídlí v budově bývalého velitelství „SS“ hlavní muzeum památníku. Od roku 2013 je zde k vidění rozsáhlá stálá expozice „Ženský koncentrační tábor Ravensbrück – historie

» Příjezd československých přeživších z KT Ravensbrück do Lidic, 1945, © Karel Hájek, Praha

a vzpomínka“. Hlavní expozici doplňuje celá řada menších stálých výstav o věznicích („Ravensbrück. Trestní blok“), o dozorkyních („Ve službách SS: dozorkyně v ženském koncentračním táboře Ravensbrück“), o mužském personálu SS („Dům táborového velitele. Všední den a zločiny důstojníků SS v Ravensbrücku“) a výstava „Nucené práce v ženském koncentračním táboře Ravensbrück. Výroba textilu pro hospodářství SS“. Správa památníku, prostory se sbírkami a konferenční místnost se nacházejí v garážích za bývalým velitelstvím.

Prvním místem, na které se mohou hosté obrátit, je návštěvnické centrum. Dozví se tu bližší informace o orientačním systému, který je bude doprovázet po rozlehlém areálu památníku. Od roku 2014 je možné využít také audio-průvodce.

Památník funguje jako „otevřené místo vzdělávání“. Pedagogické oddělení nabízí skupinám návštěvníků pestrou paletu tematických jednodenních a vícedenních programů věnovaných

historii koncentračního tábora Ravensbrück. Během projektů zaměřených na „heuristické učení“ lze využít také prostory sbírek. Mládežnická ubytovna Ravensbrück | Mezinárodní centrum setkávání mládeže má k dispozici moderní seminární místnosti a mediatéku, nabízí také různé volnočasové aktivity. Může se zde ubytovat přibližně 100 hostů.

Kontakt

Mahn- und Gedenkstätte Ravensbrück
Stiftung Brandenburgische Gedenkstätten
Straße der Nationen, 16798 Fürstenberg/Havel
Tel.: +49 (0)330 93.608-0
web: www.ravensbrueck.de
Přihlášení skupin: Tel +49 (0)330 93.603-85
e-mail: paedagogik@ravensbrueck.de

Praktické příklady programu s metodickými pokyny

Pedagogické oddělení památníku Ravensbrück nabízí celou řadu rozmanitých metodických a obsahových přístupů k přiblížení historie táborového komplexu. K dispozici jsou tři různé „formáty“ prohlídek:

1. prohlídky areálu s průvodcem, které se snažíme obsahově, jazykově i metodicky přizpůsobit potřebám skupiny;
2. tematické prohlídky zaměřené na předem domluvené oblasti dle zájmu skupiny;
3. aktivizující prohlídky, při nichž vycházíme z otázek především mladých návštěvníků.

Dva „aktivizující formáty“ bychom rádi představili blíže.

U předem domluvené a zarezervované „individuální prohlídky“ skupinu nejprve přivítáme a poté účastníky požádáme, aby – buď každý sám, nebo v malých skupinkách – „na vlastní pěst“ hodinu prozkoumávali rozlehlý areál tábora a porozhlédli se v něm. Hranice představují jen ploty a cedule upozorňující na vstup do „nebezpečných míst“. O hodinu později se sejdeme u návštěvnického centra, abychom se vydali na „následnou společnou prohlídku“. Účastníci nás při ní zavedou na místa, k nimž mají dotazy. Tím pádem dochází k výměně rolí: místo abychom odpovídali na otázky, na které se nás (skoro) nikdy nikdo neptá, zodpovídáme jen dotazy účastníků. Informace, na které se člověk sám ptá, si také lépe zapamatuje. „Co to bylo za budovu?“ – „Dezinfekce.“ – „Co to znamená?“ – a v ideálním případě si již začínáme povídat

o Ravensbrücku. Pracovník pedagogického oddělení se pak musí postarat o to, aby z náhodných, situačních postřehů vzniklo nosné vyprávění, odhalily se mezery a vytvořil se prostor pro další otázky. Skupina nás vede k místům, která je zaujala, ať už díky stopám, které jsou tam k vidění a vzbuzují určité otázky, nebo díky informačním tabulím, jež naznačují, že se jedná o důležité místo. Zároveň je také třeba dohodnout se – „Kam nyní?“ – což vyvolává další debaty. Průvodce musí být schopný zhodnotit situaci, vnímat zájmy skupiny i jednotlivců a vhodným způsobem na ně reagovat.

Obdobou „individuální prohlídky“ je tzv. „fotoprocházka“, při níž si účastníci sami nebo v menších skupinkách projdou areál a vyfotí si místa, budovy nebo předměty, na které se chtějí zeptat nebo které na ně udělaly dojem. Po hodině samostatného průzkumu si v seminární místnosti pomocí dataprojektoru promítneme jednotlivé snímky na zeď a mluvíme o nich. Pracovníci pedagogického oddělení památníku se tímto způsobem neustále zprostředkovně seznamují s představami, s nimiž návštěvníci do památníku přijíždějí. Často se ve vlastních fotografiích odráží to, co se lidé na tomto místě snaží najít. Zároveň se dozvídáme, s jakými pohledy památník opouští. Často se jedná o „ikony“ – „pozůstatky“ a relikty z dob tábora, jako je ostatný drát v koruně zdíva, který býval nabitý elektrickým proudem, budova bývalého „bunkru“ nebo krematorium s pecemi, ale také artefakty a předměty svědčící o teroru a utrpení či o solidaritě mezi tehdejšími vězni. Někdy snímky zobrazují jakousi „přitažlivost hrůzy“ nebo se snaží zachytit něco z vlastních prožitých emocí. Kdysi jsem jedné třídě „omylem“ promítl místo jejich vlastních fotek snímky jiné skupiny, která Ravensbrück navštívila o půl roku dříve, když ještě ležel sníh. Až po sedmi minutách sebrala třída odvahu mi říct, že to nejsou jejich fotky. Před cestou jim totiž bylo řečeno, že návštěva památníku je něco neobvyklého a že se tam mají chovat „odpovídajícím způsobem“. Nebylo pro ně tudíž snadné rozhodnout se, zda to, že mě na mou „chybu“ upozorní, představuje již porušení tohoto pravidla. Když jsem jim pak ukázal jejich vlastní fotky, překvapilo je, že se většinou jednalo o stejné

motivy, a začali přemýšlet o stereotypním pohledu na toto místo.

Tyto aktivizující metody průzkumu areálu posilují nejen povědomí návštěvníků, ale i pracovníků pedagogického oddělení památníku. Zároveň si díky nim lépe uvědomujeme, jakým místům či stavbám je zapotřebí věnovat pozornost při našich běžných prohlídkách. Setkávám-li se během „fotoprocházek“ opakovaně s fotografiemi budov s komíny, které účastníci považují za krematoria, vím, že musím během prohlídky vysvětlit, že ne každý komín patřil ke krematoriu ...

Matthias Heyl

Biografie¹

Milena Jesenská

„Budeme vskutku jednou žít vedle sebe, aniž bychom si ubližovali?“

- narozena 10. srpna 1896 v Praze
- 1919 začíná působit jako novinářka
- 1928 narození dcery Jany
- 11. listopadu 1939 zatčení gestapem
- říjen 1940 deportace do ženského koncentračního tábora Ravensbrück
- 17. května 1944 zemřela v Ravensbrücku

Milena Jesenská si ve 20. letech vybudovala jméno díky svým sociálně kritickým reportážím. Později psala pro renomovaný týdeník „Přítomnost“. Mezi její přátele patřil spisovatel Franz Kafka, díky jehož „Dopisům Mileně“ se později proslavila po celém světě.

Ve 30. letech byla členkou Komunistické strany Československa, z níž však v roce 1936 kvůli svému kritickému postoji vůči Sovětskému svazu vystoupila. Během německé okupace ukrývala Milena Jesenská ve svém bytě pronásledované osoby a pomáhala jim při útěku do zahraničí. V roce 1939 odhalilo gestapo její práci pro ilegální odbojový časopis. Přestože ji soud zprostil obžaloby, putovala do „ochranné vazby“ a byla převezena do Ravensbrücku.

Zpočátku pracovala Milena Jesenská jako pletařka. Dostala vězeňské číslo 4714, podle známé kolínské vody Eau de Cologne jí však žertovně

¹Následující texty o Mileně Jesenské byly převzaty z výstavy „Milena Jesenská: retrospektiva. Praha – Vídeň – Drážďany – Ravensbrück“ (2014), jejímiž autorkami jsou Dr. Insa Eschebach a Amélie zu Eulenburg. Texty do češtiny přeložily Pavla Plachá a Věra Zemanová.

říkali „4711“. Česká komunistka Ilse Machová jí obstarala práci v nemocničním oddělení, kde vedla kartotéku pohlavně nemocných. Spřátelila se s Margarete Buber-Neumann, která měla – stejně jako Jesenská – velmi kritický postoj ke stalinismu. Po osvobození spolu chtěly napsat knížku o „století koncentračních táborů“.

» Milena Jesenská na fotografii z roku 1929, Fotograf neznámý
© soukromý archiv Marie Jiráskové, Praha

Každodenní život více než 2000 českých vězňů ovlivňovaly také politické kontroverze: Má se naděje na osvobození obracet směrem ke Stalinovi a Sovětské unii? Nebo od komunistické budoucnosti nelze očekávat nic dobrého? Jesenská, o jejichž kritických názorech české komunistky věděly, byla i přes své „odlišné“ názory zpočátku akceptována, později mnohými označována jako „trockistka“.

Pracovala v písárně v nemocničním oddělení. Nemocná a zesláblá zemřela v táboře ve věku 47 let. V roce 1994 jí izraelský památník Jad vašem udělil titul „Spravedlivý mezi národy“.

V písárně nemocničního oddělení

Milena Jesenská byla nasazena do písárny nemocničního oddělení, kde vedla kartotéku

pohlavně nemocných: „Růžová pro kapavku a žlutá pro syfilis“, vzpomíná Hana Housková. „Vypadala spokojeně. Nikdo ji tu neobtěžoval. [...] Na kapavku vydává tablety, na syfilis jsou injekce.“

Bývalé spoluvězenkyně o Mileně Jesenské

Anna Kvapilová: „Stála jsem ve skupině nově přichozích Čechů venku před nemocničním oddělením. Přivedli nás tam k přijímacímu výslechu. Strašné úvodní dojmy z tábora nás sklíčily a vyděsily [...]. V tom vyšla ze dveří Milena [...], usmála se na nás a mávnutím nás pozvala dovnitř: ›Vítám vás, děvčata!‹ Bylo to tak srdečné, jako by každou z nás zvala k sobě coby paní domu, která vítá své přátele. Nemohla jsem to vůbec pochopit.“²

Margarete Buber-Neumann: „Milena se nikdy nenaučila správně pochodovat v pětistupech, nestála předpisově při sčítacím „apelu“, nespěchala, když to někdo nařídil, neobležovala vězenkyni přikázanou do nemocničního oddělení. Každé slovo, které z Mileniných úst zaznělo, bylo vzdálené „lágrového“ světa.“³

Věra Picková: „Šla jsem s Milenou chodbou nemocniční budovy a v tom k nám přichází lékařka. A Milena zjistila, jak je to s těmi dětmi a řekla: ›Paní doktorko, tady se zabíjejí děti. Co proti tomu uděláte?‹ Nedostalo se jí odpovědi. Ta lékařka se otočila a odešla pryč.“⁴

Nina Jirsíková: „Přicházela ke mně, se sluncem v zádech, její jemné, vlnité vlasy byly už spíš šedé než zlaté [...]. Její bezprostřednost nás strhávala tak, že jsme mohly zapomenout na naši situaci [...]. Z toho, co mi vyprávěla, jsem věděla, že dříve nebyla dost silná, aby dokázala odolávat radostem života. Mluvila poměrně dost o sobě a o Kafkovi ... ale svého muže Krejcara ještě pořád milovala i nenáviděla.“⁵

Kontroverze

Hana Housková: „Na svobodu jsme čekaly všechny stejně toužebně. Jenže – ony ji čekaly od Američanů a my od Sovětského svazu. [...] A tehdy Pela řekla: Pro nás lepší Hitler nežli Stalin.“

Polsko vstane z hrůz a popela. [...] Ozvaly jsme se všechny. Jak to může říct [...] Křičíme na sebe. Já pění. Milena vstává a rozhání nás: ›Tak už toho bylo dost, přestaňte, říká. ›Uslyší vás vrchní sestra nebo doktoři a bude zle.‹ – ›Mileno, jak jen můžeš! Copak o to teď jde?‹ – ›Tady a teď jde o tohle, řekne Milena suše.“⁶

Zdena Nedvědová: „Milena nevěřila [...] v socialistickou politiku SSSR. [...] Já si však tehdy své stanovisko uchovala. [...] My jsme nesměly ztratit víru v SSSR, jinak bychom propadly beznaději a zahynuly. Proto jsem se taky snažila proti Mileniným „trockistickým“ názorům uchránit své spoluvězenkyně. Dodnes jsem přesvědčena, že právě víra v osvobození Sovětským svazem zachránila život mnoha lidem vězněným v poslední válce.“⁷

Hana Housková: „Existovala slova, kterých jsme se bály [...] : trockista. Tehdy to bylo strašné slovo. [...] Byla to zrada strany a Lenina. [...] Každý trockista byl zrádce. Měl být tedy zavržen a odstraněn. Slávka nám vysvětlila, že Milena je trockistka. Byla prý vyloučena ze strany. [...] Ovšem – co si s tím počít na společné cele? Jak jsme ji měly zavrhnout a odstranit? Nikdo se k tomu nedonutil. – Milena patřila k nám, žila s námi, pomáhala nám a všim, co udělala a řekla, si získávala respekt. Bylo nemožné ji nerespektovat, bylo nemožné ji nemít rád.“⁸

Milena Jesenská: Z jejích dopisů napsaných v Ravensbrücku⁹

Vypadám dobře, zhubla jsem a jsem čilá, mám dlouhé, skoro bílé vlasy a jsem opálená od slunce. Je tady nádherný vzduch, kolem jsou lesy, šumí a voní. Myslím, že jestli budu jednou zase svobodná, ani to štěstí neunesu. Všechny vás mnohokrát pozdravuji, Milena

srpen 1941

Ty balíky jsou zkrátka zázračné a my na ně horečně čekáme. Je něco jiného mít hlad a hladovět čtyři roky. Musím se přiznat, že jídlo pro mne hraje takovou roli jako nikdy.

13. září 1943

» Poslední fotografie rodiny Suchánků v Lidicích, duben 1942,
© soukromý archiv Miloslavy Kalibové – Miloslava Suchánková
(vlevo) se svou mladší sestrou Jaroslavou a s rodiči. Jedná se o poslední rodinný snímek předtím, než byl otec Jaroslav v Lidicích zastřelen a sestry s matkou Annou převezeny do KT Ravensbrück.

Neděláte nikdy pajšl (fašírku) nebo karbanátky? Dala bych život za kus masa [...] Můžeš poslat trochu masa s vařenou rýží nebo nudlemi nebo něčím? Jenom se to nikdy nesmí dát do té krabičky teplé, vždy úplně studené.

13. září 1943

Viš, ty si nedovedeš představit, co ty balíky znamenají, není to jenom jídlo, je to ta péče, něha a laskavost, která z každého toho balíku mluví, to má takovou hodnotu jako jmění.

13. září 1943

Mám těžké revma v rukou a nohou. [...] K tomu mám těžký zánět močového měchýře spojený v poslední době s velkými bolestmi v ledvinách. Potřebuji teplo, teplo, teplo a je mi zima, zima, zima, třesu se jako mladý pes.

13. září 1943

„Otec poslal tři pohledy Prahy za sebou, romantické obrázky malíře Morstadta z období biedermeieru. Milena se podívá na ty staré rytiny a už blízko smrti mě provází její Prahou, pečlivě přitom ukazuje na pohlednice: „Tady přes ten

²Anna Kvapilová, citováno podle: Margarete Buberová-Neumannová: *Kafkova přítelkyně Milena*. Praha 1992, s. 163.

³Margarete Buber-Neumann: *Als Gefangene bei Stalin und Hitler. Eine Welt im Dunkel*. Frankfurt am Main u.a. 1993, s. 271.

⁴Věra Picková, interview 22./23.8.2000. Týposkript, s. 13, MGR/SBG MC01/22.

⁵Nina Jirsíková (1973), citováno podle: Wilma A. Iggers: *Frauenleben in Prag. Ethnische Vielfalt und kultureller Wandel seit dem 18. Jahrhundert*, Wien u.a. 2000, s. 323f.

⁶Hana Housková, citováno podle: Marie Jirásková: *Stručná zpráva o trojí volbě. Milena Jesenská, Joachim von Zedwitz a Jaroslav Nachtman v roce 1939 a v čase následujícím*, Praha 1996, s. 82n

⁷Zdena Nedvědová, *Vzpomínka* (25. května 1972). NL97/1-2 MGR/SBG.

⁸Hana Housková: *Na jedné cele s Milenou Jesenskou. Nezveřejněný manuskript*, MGR/SBG.

⁹Zdena Nedvědová, *Erinnerungsbericht* (25. Mai 1972). NL 97/1-2 MGR/SBG

⁹Archiv bezpečnostních složek, Fond kontrarozvědného rozpracování, a. c. KR-579271 MV.

most jsem chodila často s Fredy Meyerem, mým přítelem. [...] Tam na tom hrazení stojí svatý Nepomuk.“¹⁰

Konec

Hana Housková, bývalá ošetrovatelka ve vězeňské nemocnici: „Milena umírá. [...] Víčka padají těžce na spodní řasy. Tep už skoro není cítit. Běžím za Zdenou. Utíkáme, jako bychom tím mohly něco zastavit. Zdena mi pomůže Milenu otočit. [...] Chtěla bych ji lépe podepřít, ale hlava padá dopředu. Zdena kontroluje tep. Už není patrný. Stojíme u ní a mlčíme. Díváme se na ni a nemůžeme plakat. Přinesu jí čistou noční košili. A Zdena říká: Tak ji přines.“¹¹

Margarete Buber-Neumann profesorovi Janu Jesenskému, Ravensbrück, 29. května 1944: „Smím s Vámi mluvit o Mileně, o Mileně, již děkuji za čtyři nejkrásnější a zároveň nejsmutnější léta mého života. Tak intenzivně žila, tak silně cítila, ale také tolik trpěla jako nikdo jiný. Milena si byla vědoma tragédie naší generace, protože dovedla myslet. Chtěla o tom napsat, chtěla varovat před tím, co přijde, tušila už několik let, že svobodu již neuvidí.“¹²

» Lidické ženy při svém návratu domů, výměna kola, 1945

© Památník Lidice

Margarete Buber-Neumann [1901–1989]

Po dvouletém věznění v Sovětském svazu byla Margarete Buber-Neumann na základě paktu Hitlera se Stalinem v srpnu 1940 deportována do Ravensbrücku, kde byla nasazena do kanceláře vrchní dozorkyně. Po osvobození se věnovala publicistice. Je autorkou biografie a několika článků o Mileně Jesenské.

Hana Housková [1911–1995]

Pražská komunistka, deportovaná do Ravensbrücku v roce 1942. V táboře byla nasazena jako zdravotní sestra. V roce 1945 patřila mezi zakladatelky českého ravenbrückého výboru, pracovala jako novinářka, porodila syna. V roce 1968 se postavila proti vstupu vojsk Varšavské smlouvy a o rok později ze strany vystoupila.

Antonie Kleinerová [1901–1982]

Antonie Kleinerová byla činná v Křesťanském sdružení mladých žen. V roce 1941 byla zatčena společně se svým mužem kvůli práci v odboji. V koncentračním táboře pracovala Antonie Kleinerová, oblíbená především díky svému humoru, jako metařka. Po osvobození byla v roce 1950 odsouzena v politickém procesu k 25 letům vězení a v roce 1960 byla amnestována.

» Před nemocničním oddělením po osvobození: Hanka

Housková, Zdena Nedvědová, Jan Buris, Marie Tálavasková

© MGR/SBG Fo-Nr. 1725

Ilse Machová [1907–1964]

Ilse Machová, dcera Karla Kraibicha, spoluzakladatele KSČ, byla zatčena v roce 1939 a následujícího roku deportována do Ravensbrücku. Pracovala v nemocničním oddělení, poté v tkalcovně. Patřila ke skupině přesvědčených komunistek. Po válce se provdala za komunistického funkcionáře a ministra Julia Dolanského a pracovala jako knihovnice v ústředním výboru KSČ.

Miloslava Kalibová, roz. Suchánková

„Nás všechny Lidické držela naděje, že se jednou setkáme se svými rodinami.“

- narozena 29. prosince 1922 v Lidicích
- 10. června 1942 zatčena při německém aktu pomsty v Lidicích
- 13. června 1942 příjezd do koncentračního tábora Ravensbrück
- v dubnu 1945 osvobozena na pochodu smrti
- v roce 1952 se vdala
- od roku 2003 aktivní jako pamětnice

Miloslava Suchánková odmaturovala v roce 1941. Chtěla studovat medicínu, ale němečtí okupanti zavřeli vysoké školy. Jako zaměstnankyně nemocenské pojišťovny dojížděla 19letá Miloslava denně z Lidic do Kladna. Uprostřed noci 10. června 1942 byla její rodina drsně probuzena jednotkami SS a německou policií, které vtrhly do vsi jako odvěta za atentát na Reinharda Heydricha. Miloslavu Suchánkovou spolu s matkou, sestrou a ostatními obyvateli Lidic převezli do koncentračního tábora Ravensbrück. Zde byla umístěna odděleně od svých rodinných příslušníků a musela pracovat v krejčovské dílně. Až po svém osvobození se dozvěděla, že její otec byl – stejně jako všichni muži z vesnice – zastřelen a že Lidice byly vyhlazeny a srovnány se zemí.

Bezprostředně po svém návratu začala znovu pracovat v Kladně. Později přešla na Ministerstvo zdravotnictví do Prahy. V penzi se přestěhovala zpět do nově vybudovaných Lidic.

¹⁰Margarete Buber-Neumann: „Sterben allein ist zu wenig“. Milena Jesenská, München 2001, s. 293n

¹¹Vzpomínka (1992), s. 69, MGR/SBG.

¹²Archiv bezpečnostních složek, Fond kontrarozvědného rozpracování, a. c. KR-579271 MV.

Památník a muzeum Sachsenhausen

Dějiny a historický význam místa

1936–1945 koncentrační tábor Sachsenhausen

V létě 1936, když se v Berlíně konaly olympijské hry, museli vězni z ostatních koncentračních táborů na příkaz SS vybudovat v bezprostřední blízkosti Berlína, hlavního města říše, koncentrační tábor Sachsenhausen. Tento „moderní novodobý koncentrační tábor“ (Heinrich Himmler) sloužil jako vzorový, výcvikový a ukázkový tábor.

» Památník a muzeum Sachsenhausen, © Uwe Hlisch, creative commons

V architektuře komplexu se spojila funkcionalita a architektonická symbolizace teroru a kontroly nad vězni. V roce 1938 byla z Berlína do Oranienburgu, do bezprostřední blízkosti koncentračního tábora Sachsenhausen, přeložena Inspekce koncentračních táborů, tj. správní centrála veškerých koncentračních táborů v Německu a později i na okupovaných územích.

V letech 1936 až 1945 prošlo koncentračním táborem Sachsenhausen a jeho pobočnými tábory více než 200 000 osob ze 40 zemí. Zpočátku se jednalo o politické a ideologické odpůrce nacistického režimu, později také o příslušníky skupin, jež nacisté označili za rasově či biologicky méněcenné, a od roku 1939 stále častěji i o obyvatele okupovaných zemí Evropy.

V rámci okupace Československa dne 15. 3. 1939 tam nacisté zatkli emigranty a politické odpůrce, u nichž se očekávalo, že se zapojí do odboje. Po

vině protestů proti německé okupaci, které v Praze vyvrcholily 17. listopadu 1939, bylo v koncentračním táboře Sachsenhausen internováno 1140 českých studentů. Židovští Češi a Slováci byli nasazeni na nucené práce a v rámci evakuace táborů na východě odvezeni do pobočných táborů koncentračního tábora Sachsenhausen.

Většina vězňů koncentračního tábora Sachsenhausen zde v důsledku hladu, nemocí, nucených prací a týrání zemřela nebo se stala obětí

systematických vyhlazovacích akcí, jako například zavraždění více než 10 000 sovětských válečných zajatců v roce 1941. Od roku 1942/43 museli vězni, mezi nimiž bylo i mnoho žen, stále častěji vykonávat nucené práce v pobočných táborech. V rámci vyklizení tábora přišlo o život dalších několik tisíc vězňů na pochodu smrti směrem na sever. Asi 3000 zbylých vězňů – většinou se jednalo o nemocné a o několik vězeňských lékařů a ošetřovatelů – osvobodila 22. a 23. dubna 1945 sovětská a polská armáda.

1945–1950 sovětský speciální tábor

Tři měsíce po skončení války, v srpnu 1945, přeložila sovětská tajná služba NKVD speciální tábor č. 7. z Werneuchenu do centrální části bývalého koncentračního tábora Sachsenhausen. Byli tu vězněni hlavně nižší a střední nacističtí funkcionáři, němečtí váleční zločinci a bývalí příslušníci wehrmachtu. Kromě toho byli mezi vězni také občané Sovětského svazu, ruští

emigranti, vojáci Rudé armády, političtí odpůrci, svévolně zatčené osoby, jakož i lidé odsouzení sovětskými vojenskými tribunály. Od roku 1948 byl Sachsenhausen jakožto speciální tábor č. 1 největším ze tří speciálních táborů v sovětské okupační zóně. V období 1945 – 1950 zemřelo v důsledku katastrofálních podmínek – duševním či fyzickým vysílením – 12 000 z více než 60 000 zde uvězněných.

Památník Sachsenhausen

» Mezinárodní centrum setkávání mládeže / mládežnická ubytovna „Haus Szczypiorski“: seminární dům památníku v bezprostřední blízkosti historického místa
© Památník a muzeum Sachsenhausen

Do konce 50. let využívala části areálu Sovětská armáda, německá Kasernovaná lidová policie a do roku 1989 Národní lidová armáda NDR. V roce 1961 byl v centrální části areálu otevřen „Národní památník Sachsenhausen“. V současné době je Památník a muzeum Sachsenhausen součástí Nadace Braniborských památníků (Stiftung Brandenburgische Gedenkstätten). Nové uspořádání památníku po roce 1990 vychází z decentrálního výstavního konceptu. Celá řada muzeí a výstav, které se nacházejí většinou v původních budovách bývalého koncentračního tábora, poskytuje návštěvníkům možnost poznat historii na autentických místech.

Pedagogická nabídka Památníku a muzea Sachsenhausen

Prostřednictvím obsahově a metodicky pestrých pedagogických nabídek umožňuje Památník Sachsenhausen učení na historickém místě. V současné době je v památníku k vidění 12 tematických výstav, které jsou koncipovány dvojazyčně: německy a anglicky. Programy jsou nabízeny v mnoha jazycích, mimo jiné v němčině, češtině a angličtině. Podle zájmu účastníků se

program může skládat z více „modulů“. Rádi vám poskytneme informace, poradíme a pomůžeme i při přípravě a realizaci česko-německých setkání.

Prohlídky památníku a výstav poskytují přehled o historii tohoto místa. Je možné objednat si také prohlídky zaměřené na určité téma.

Při úvodních nebo tematických *studijních dnech* jsou výchozím bodem heuristického učení individuální zájmy účastníků. Určitý předmět, fotografie nebo kresba vězně vzbuzují otázky, které se účastníci na historickém místě snaží pomocí dalších historických pramenů zodpovědět. Rešerše vycházející z konkrétního pramene vede k různým úhlům pohledu na historii koncentračního tábora Sachsenhausen a umožňuje diskutovat i o obecnějších historických otázkách. Studijní dny mohou sloužit také jako příprava na návštěvu památníku v České republice.

Ideální rámec pro česko-německá setkání nabízí *několikadenní semináře nebo projekty* v Památníku Sachsenhausen a v Mezinárodním centru setkávání mládeže – mládežnické ubytovně památníku Sachsenhausen „Haus Szczypiorski“. Při těchto seminářích a projektech dochází jak k setkání a výměně názorů, tak i k historickému učení. Rozmanité metody zahrnují samostatné rešerše v prostorách výstav, ve sbírkách, v knihovně a v archivu památníku a také diskuze, filmy nebo výlety do okolí a do Berlína. Umělecko-kreativní a mediálně pedagogické formy podporují učební proces a umožňují zvláštní formy vyjádření a projektové dokumentace. Účastníci pracují většinou ve smíšených malých skupinkách tak, aby stěžejní částí semináře bylo vzájemné seznámení a výměna názorů.

Kontakt

Martin Schellenberg
vedoucí pedagogického oddělení
Památník a muzeum Sachsenhausen
(Gedenkstätte und Museum Sachsenhausen)
Straße der Nationen 22, 16515 Oranienburg
schellenberg@gedenkstaette-sachsenhausen.de

Návštěvnícké informační centrum
Tel.: +49 (0)33 01.200-0 (Út – Pá)
Fax: +49 (0)33 01.200-201
e-mail: besucherdienst@gedenkstaette-sachsenhausen.de

» Bývalá krematoria na „stanici Z“, © Uwe Hixsch, creative commons

Ubytování

Pro několikadenní setkání mládeže doporučujeme ubytování v Mezinárodním centru setkávání mládeže / v Mládežnické ubytovně památníku Sachsenhausen „Haus Szczypiorski“. Tato ubytovna vznikla přestavbou bývalé služební vily „inspektora koncentračních táborů“ Theodora Eickeho. Památník je odtud sice vzdálen jen několik minut pěší chůze, je to však dost daleko na to, aby zde bylo možné získat odstup a odpočinout si. V domě s 32 lůžky jsou k dispozici seminární a mediální místnosti a také sportovní hřiště a rozlehlá zahrada. Mohou se zde ubytovat i skupiny, které mají zájem o vlastní stravování. K výletům do okolí a do Berlína toto místo přímo vybízí.

Mezinárodní centrum setkávání mládeže / Mládežnická ubytovna památníku Sachsenhausen „Haus Szczypiorski“ (Internationale Jugendbegegnungsstätte / Jugendherberge Sachsenhausen „Haus Szczypiorski“) Bernauer Straße 162, 16515 Oranienburg
Tel.: +49 (0)33 01.20 33 96
Fax: +49 (0)33 01.20 37 32
e-mail: jh-sachsenhausen@jugendherberge.de
web: www.jh-sachsenhausen.de
www.haus-szczypiorski.de
(stránky ve výstavbě)

Následující studijní dny a semináře je možné objednat jednotlivě nebo je lze zkombinovat.

Studijní dny

Kresby jako historický pramen – vlastní svědectví vězňů koncentračního tábora jako důkaz a jako prostředek k přežití

Někteří vězni během svého pobytu tajně kreslili scény ze života v táboře. Kresby zachycují osobní zkušenosti vězňů, které většinou nebyly fotograficky dochovány. Tématy těchto kreseb jsou nucené práce, násilí, hlad, ale i přátelství a vzájemná podpora. Během semináře slouží tyto kresby účastníkům jako výchozí bod pro samostatné bližší seznámení s historií tohoto místa a s příběhem autora. Co motivovalo autory kreseb k tomu, aby kvůli nim tolik riskovali? Jak se mohly kresby dochovat? Co je na nich zobrazeno a co se dozvídáme o situaci v táboře? Práce s obrazovými materiály umožňuje zejména mezinárodním skupinám nízkoprahový přístup k tématu. Součástí tohoto studijního dne je také prohlídka areálu.

Jednodenní nebo vícedenní seminář

„Heuristické učení“

Čeští studenti v koncentračním táboře Sachsenhausen

Dne 28. října 1939, při příležitosti jednadvacátého výročí založení první Československé republiky, proběhly v Praze masové demonstrace, kterých se zúčastnil velký počet studentů. 15. listopadu 1939, v den pohřbu Jana Opletala – studenta, který byl při těchto demonstracích smrtelně postřelen – došlo k násilným střetům. Gestapo poté nechalo popravit devět osob a zavřelo české vysoké školy. V noci z 18. na 19. listopadu bylo do koncentračního tábora Sachsenhausen deportováno 1140 zatčených studentů. V rámci semináře se účastníci na příkladu českých studentů v koncentračním táboře Sachsenhausen snaží sledovat historické výzkumné procesy. Vždy vycházejí z určitého exponátu, fotografie nebo dokumentu a na jejich základě zpracovávají širší historické souvislosti. Sami si kladou otázky, na něž se pomocí rešerší snaží nalézt odpovědi v Památníku a muzeu Sachsenhausen. V jakých podmínkách žili čeští vysokoškolští studenti v koncentračním táboře Sachsenhausen? Jaké práce museli vykonávat? Kdo byli tzv. „Sing-Sing-Boys“? Na závěr semináře mohou účastníci „výsledky svého výzkumu“ k určitému dílčímu aspektu tohoto příběhu českých vysokoškolských studentů v koncentračním táboře Sachsenhausen představit ostatním.

Jednodenní nebo vícedenní kulturně pedagogický seminář

Běžný život vězňů v koncentračním táboře Sachsenhausen

Významnou roli při poznávání historie během návštěvy památníku hrají také emoce, smyslové vjemy a osobní otázky. Tyto otázky se často jen velmi těžko vyjadřují, zvláště když se při česko-německých setkáních mládeže nemluví jen mateřštinou. Spojení kulturně pedagogických přístupů s metodami historicko-politického vzdělávání umožňuje účastníkům umělecko-kreativní přístup k tématu nacismu. Ve smíšených skupinách se účastníci zabývají různými vzpomínkami bývalých vězňů, v nichž popisují životní podmínky, nucené práce, násilí ze strany SS a hierarchii v táboře, ale i snahu vězňů o to, zachovat si prostřednictvím kulturních

» Rešerše v prostorách výstav, © Památník a muzeum Sachsenhausen

a uměleckých aktivit svou lidskou důstojnost. Příběhy a dojmy, které se účastníci dozvědí, pak například společně výtvarně zpracují. Neverbální forma projevu umožňuje snazší vzájemnou výměnu názorů a lepší porozumění. Navíc mohou účastníci v kresbách vyjádřit svůj osobní pohled na historii koncentračního tábora. Tato metoda spolu s dalšími (literární dílna, dírková komora, atd.), nabízí prostor pro další reflexi.

Vícedenní mediálně pedagogický seminář

„history maps online“

Životní cesty vězňů koncentračního tábora Sachsenhausen

V rámci tohoto semináře sledují účastníci sledují životní cesty známých i neznámých vězňů koncentračního tábora, kteří sem byli deportováni

z mnoha evropských zemí. Jak žili před svým zatčením? Proč byli pronásledováni? Co zažívali v táboře? Jak na toto období později vzpomínali? Různé geografické cesty vězňů vyvolávají celou řadu otázek, týkajících se například evropské dimenze nacistického pronásledování, různých důvodů vazby nebo toho, jaká nacistická ideologie byla základem této perzekuce. Biografie umožňují tematizovat také individuální přístup k historii a ke kulturní paměti v různých společnostech. Jednotlivé životní etapy pronásledovaných se zanesou do digitální mapy. Výsledky se prezentují na internetovém blogu, takže jsou přístupné i po skončení semináře a účastníci je mohou ukázat doma. Seminář přispívá k prohloubení historických znalostí a rozvoji mediální kompetence a umožňuje – i nad rámec semináře – výměnu názorů souvisejících s tímto tématem. Tuto metodu je možné zařadit i do jiných projektů a tematických okruhů.

Doplňkové moduly

„... a když nic necítím?“

Truchlení, vzpomínání a uctívání památky v současnosti

Modul, který může být součástí vícedenního semináře, tematizuje památník jako pamětní místo a vede účastníky k tomu, aby zaujali svůj vlastní postoj: Jsou emoce na památném místě důležité? Je uctívání památky stanoviskem, pocitem, činností...? Proč vlastně uctíváme památku? Co se skrývá pod pojmem „kultura vzpomínání“ a jakou má v České republice a v Německu podobu? Účastníci se seznámí s příklady uctění památky z různých kulturních kontextů a zamyslí se nad tím, kde a proč by pro ně samotné mohlo být důležité připomenout si minulost. Tento seminární modul propojuje dnešní svět a historii, respektive koncentrační tábor Sachsenhausen. Modul může sloužit také jako příprava na uctění památky v takové podobě, pro niž se čeští a němečtí účastníci rozhodnou.

Uvedené příklady představují jen část pedagogické nabídky Památníku Sachsenhausen. Seminární materiály v češtině a v němčině umožňují společné zpracování témat v binacionálních skupinách. Program semináře pro setkání mládeže zohledňuje zájmy a potřeby skupiny. Koncept vzniká na základě individuální dohody a poradenství. Program česko-německého setkání mládeže by mohl vypadat například takto:

	Pondělí	Úterý	Středa	Čtvrtek	Pátek
	seznámení	prohlídka památníku, úvod	projektová práce	Berlín	uctění památky
Dopoledne	příjezd	studijní den Kresby jako historický pramen	seminář „Heuristické učení“ Čeští studenti v koncentračním táboře Sachsenhausen	prohlídka památek v Berlíně nebo návštěva některého z berlínských památníků	workshop k uctění památky „... a když nic necítím?“
Odpoledne	přivítání, seznámení (partnerské interview)			prohlídka Berlína	vyhodnocení a ukončení setkání
Večer	seznamovací hry	jízda na kánoí nebo návštěva sportovně-relaxačního centra TURM ErlebnisCity	táborový oheň a grilování	program v Berlíně	odjezd

Biografie

Padělatelská dílna v koncentračním táboře Sachsenhausen. Devízy pro německé válečné účely

Na podzim roku 1942 nechala SS v koncentračním táboře Sachsenhausen v blocích 18 a 19 v „Malém táboře“ zřídit tajnou tiskárnu. Pro práci v „padělatelském komandu“ bylo vybráno asi 140 židovských vězňů z různých koncentračních táborů. Většina z nich, podobně jako knihtiskař **Adolf Burger**, byla do Sachsenhausenu převezena z Osvětimi. V přísně střežených separátních blocích museli vyrábět falešné britské libry, pasy a poštovní známky. Díky svému zvláštnímu úkolu měli vězni, kteří v této dílně pracovali, oproti ostatním vězňům privilegované postavení. Přesto neustále žili ve strachu, že budou dříve či později odstraněni jako nepohodlní svědci. Podle odhadů

vězňů byly v koncentračním táboře Sachsenhausen padělané bankovky v celkové hodnotě více než 134 milionů liber, přičemž zhruba 10 milionů bylo dost kvalitních na to, aby se mohly předat Hlavnímu úřadu říšské bezpečnosti (RSHA). Za padělané peníze nakoupila RSHA v zahraničí devízy a zlato a zaplatila agenty. Masová výroba falešných amerických dolarů, zahájená v roce 1944, však byla pro nacisty neúspěšná.

Adolf Burger

- » **12. srpna 1917** – narozen ve Velké Lomnici, okres Kežmarok, Rakousko-Uhersko
- » člen sionistické levicově orientované mládežnické organizace Hašomer Hacair, vyučil se knihtiskařem v Popradě
- » **1939** – po založení Slovenské republiky byl jakožto Žid propuštěn z armády a poslán na půl roku do pracovního tábora v Levoči; vstup do tajné odbojové skupiny mladých komunistů; práce v bratislavské firmě Horvath a spol., kde tajně tiskl falešné křestní listy pro slovenské Židy
- » **srpen 1942** – zatčení a převoz do Žiliny, následně deportace do Osvětimi
- » **duben 1944** – deportace do koncentračního tábora Sachsenhausen, práce v padělatelské dílně
- » **březen – květen 1945** – deportace přes koncentrační tábor Mauthausen a pobočný tábor Redl-Zipf do koncentračního tábora Ebensee
- » **1945** – návrat do Československa, aktivní člen v Mezinárodním výboru Sachsenhausen a Mezinárodním osvětimském výboru, pamětník

» Adolf Burger v roce 2005 v Památníku Sachsenhausen, © Památník a muzeum Sachsenhausen

» Porovnání historického místa a kreseb bývalých vězňů v rámci mediálně pedagogického semináře, © Památník a muzeum Sachsenhausen

Snaha o zachování lidské důstojnosti prostřednictvím kultury, hudby, kreseb a básní v koncentračním táboře Sachsenhausen

Vězni koncentračního tábora se nejrůznějšími způsoby snažili zachovat si i přes katastrofální podmínky, které tu panovaly, svou lidskou důstojnost. Již na konci roku 1936 uspořádali komunističtí vězni – jakožto určitý akt vzdoru vůči SS – tzv. „schallerabend“: večer, při němž zpívali, až se „zdi otřásaly“. Čeští vězni později založili sbor. Někteří vězni si tajně psali deník, aby neztratili pojem o čase a aby zaznamenali události v táboře. Z nejrůznějších materiálů vznikly navíc malé dárky pro spoluvězně. Celá řada vězňů zpracovala své zážitky z koncentračního tábora v podobě kreseb. V táboře nebylo možné fotografovat, přesto se vězni snažili zločiny SS obrazově zdokumentovat. Malíř **Josef Čapek** musel v koncentračním táboře Sachsenhausen v malířské dílně vyrábět na zakázku obrazy pro příslušníky SS. Svůj přístup k barvám a papíru využil k tomu, aby zachytil i vlastní motivy. Kromě toho psal básně, které sloužily jako skici pro pozdější obrazy. Překládal také básně norských spoluvězňů. Mnoho kreseb a básní Josefa Čapka se podařilo z tábora propašovat.

Josef Čapek

- » **23. března 1887** – narozen v Hronově (Rakousko-Uhersko)
- » **1906 – 1910** – studium na Uměleckoprůmyslové škole v Praze, později studijní pobyty ve Francii, Španělsku, Německu
- » **od roku 1914** – redaktor předních uměleckých časopisů, spoluúčast na řadě významných výstav

» Malíř Josef Čapek v roce 1934, © rodina Dostálova, Praha

- » **1931** – Státní cena za literaturu
- » **30. léta** – Čapek zveřejňoval politické karikatury proti nacismu
- » **1. září 1939** – zatčen jako politický nepřítel – vězení Pankrác, koncentrační tábor Dachau a koncentrační tábor Buchenwald
- » **26. června 1942** – transport do koncentračního tábora Sachsenhausen
- » **25. února 1945** – transport do koncentračního tábora Bergen-Belsen, kde v dubnu zemřel

Josef Čapek

PÍSEŇ

Ta píseň chtěla by tvrdě znět,
však vzpomínka přichází měkce,
ztracená myšlenka na domov,
ta tvrdě a hořce znět nechce.

Laskavě, měkce by zpívala
v srdci ta vzpomínka něžná,
tu přítomnost do ní zarycí,
že milosti pražádné nezná.

Ach, nikdy ta píseň nedozní,
vzdech touhy a vzkřiknutí děsu:
své nebe a hrůzu pekla s ním
navždy už v sobě teď nesu.

» Z: Josef Čapek. OHEŇ A TOUHA. Praha. 1980.

Učení zakázáno. Pražští studenti ze „zvláštní akce 17. listopadu 1939“ v koncentračním táboře Sachsenhausen

Dne 28. října 1939, v den výročí založení první Československé republiky, proběhly v Praze demonstrace proti německé okupaci. Zúčastnil

se jich velký počet studentů. Jeden z nich – Jan Opletal – při nich byl smrtelně postřelen. Po jeho pohřbu, dne 15. listopadu 1939, při kterém opět došlo k násilným střetům s Němci, nechalo gestapo popravit devět osob a zavřít české vysoké školy. Mezi 1140 studenty, kteří byli zatčeni a v noci z 18. na 19. listopadu deportováni do koncentračního tábora Sachsenhausen, byl také Vladimír Matějka. Stejně jako mnoho z jeho spolužáků musel vykonávat těžkou fyzickou práci v cihelně Klinkerwerk a v závodě na zpracování kamene (tzv. „Speerkommando“). Později pracoval s dalšími českými studenty v keramické dílně. Ve skicáři zachytil Matějka scény z běžného života v táboře. Po propuštění své skici dokončil a jako vzpomínku na koncentrační tábor zhotovil také celou řadu nových kreseb, které – na rozdíl od fotografií pořízených nacisty – dokumentují zkušenosti z pohledu vězňů.

Vladimír Matějka

- » **12. března 1919** – narozen v Oborách (Československo)
- » **1937** – začátek studia na ČVUT v Praze
- » **17. listopadu 1939** – zatčení a deportace do koncentračního tábora Sachsenhausen
- » **srpen 1942** – transport do koncentračního tábora Dachau
- » **1943-1945** – po propuštění z koncentračního tábora práce ve strojírně v Příbrami

» Vladimír Matějka, srpen 1934,

© Památník a muzeum Sachsenhausen

» **1945-1946** – dokončení studia na Univerzitě Karlově v Praze

» **po roce 1946** – učitel v Teplicích, okresní školní inspektor a zástupce ředitele na gymnáziu v Příbrami, věnoval se výtvarnému umění, grafice, řezbářství a celou řadu let působil v pražském učitelském sboru

» **1. února 1994** – zemřel v Příbrami

„Žádné pracovní volno.“ Lékaři z řad vězňů v nemocničním oddělení koncentračního tábora Sachsenhausen

Zpočátku poskytovali vězňům v nemocničním oddělení koncentračního tábora Sachsenhausen pouze minimální ošetření jiní vězni, kteří neměli žádné lékařské vzdělání museli plnit příkazy lékařů SS. Lékaři SS nemocné šikanovali a často svévolně rozhodovali o tom, kdo bude přijat a kdo propuštěn. Když v koncentračním táboře Sachsenhausen na podzim roku 1941 vypukla epidemie skvrnitého tyfu, začala SS k ošetření nemocných využívat i vězně s odbornou kvalifikací. Od roku 1942 pověřovala SS lékaře a studenty medicíny z řad vězňů, aby zajistili, že nemocní vězni budou opět schopni vykonávat nucené práce ve zbrojním průmyslu. Patřil k nim také ruský lékař **Nikolaj Šeklakov**, který byl do Sachsenhausenu deportován v roce 1944. Vězně, u nichž lékaři SS nepředpokládali rychlý návrat do práce, esesmani zavraždili. V únoru 1945 musel Šeklakov doprovodit transport nemocných a praceneschopných vězňů do Bergen-Belsenu, což pro mnoho z nich znamenalo smrt.

Nikolaj Šeklakov

» **10. března 1918** – narozen v Aleksinu, Tulská oblast (Sovětský svaz)

» **od roku 1935** – maturita a studium medicíny na vojenské fakultě na univerzitě v Moskvě

» **únor 1942** – ve válečné službě jako vojenský lékař, o několik měsíců později německé zajetí v zajateckých táborech v Jelnii, Smolensku, Kalvariji a ve Stalagu 3B ve Fürstenbergu an der Oder

» **leden 1944** – po pokusu o útěk deportace do koncentračního tábora Sachsenhausen

» **1945** – osvobození v koncentračním táboře Bergen-Belsen

» **po roce 1945** – lékař, později profesor a vedoucí oddělení na jednom z výzkumných institutů Ministerstva zdravotnictví SSSR v Moskvě

» **13. června 1990** – zemřel v Moskvě

» Nikolaj Šeklakov (uprostřed) při vyučování v Moskvě v roce 1937, © Památník a muzeum Sachsenhausen

Balíčky s potravinami. Zásilky zvenčí nutné pro přežití

Po vypuknutí války v roce 1939 SS vězňům koncentračního tábora Sachsenhausen výrazně snížila přiděly potravin. Kromě toho vedla špatná kvalita stravy také k tomu, že mnoho vězňů zemřelo na podvýživu. Když se mělo v roce 1942 zvýšit pracovní vykořisťování vězňů a posílit tak válečné hospodářství, dovolil Heinrich Himmler nejprve rodinným příslušníkům, aby uvězněným posílali balíčky s potravinami. Později byly povoleny také balíčky od Červeného kříže. Měly zlepšit kvalitu stravování v táborech, aniž by se řiši zvýšily náklady. Červený kříž poslal do Sachsenhausenu od léta 1944 přes 86 000 balíčků, jež kromě potravin obsahovaly také cigarety a léky. Velkou část balíčků však příslušníci SS jejich adresátům nepředali. Některé skupiny vězňů nesměly balíčky přijímat vůbec. Když se **Per Svor** na konci roku 1944 dozvěděl o plánované evakuaci tábora, nechal si od svého bratra Rasmuse do tábora poslat uzavírací dřevěnou bednu, která se přesně vešla do skříně na vězeňském bloku. Uchovával v ní potraviny a oblečení, které mu posílala jeho rodina. Jako poděkování za to, že se o obsah svých balíčků dělil s ostatními, mu spoluvězni k Vánocům 1944 věnovali vlastnoručně kreslený „diplom bratrství“, na kterém je vyobrazen spolu se svou bednou.

Per Svor

» **8. říjen 1915** – narozen v Hornindalu, Norsko

» **1940** – bojoval jako voják proti německé invazi

» a po okupaci Norska vstoupil do policejních služeb v Oslu

» Per Svor na policejních fotografiích po svém zatčení dne 15.3.1942, © rodina Svorova, Oslo

» **15. leden 1942** – zatčen kvůli distribuci protiněmeckých letáků a odmítnutí vstupu do fašistické strany „Nasjonal Samling“, pobyt ve vězení, naposledy v táboře Grini

» **2. června 1943** – transport do koncentračního tábora Sachsenhausen, pracoval na stavbě silnic, při mýcení stromů, jako tahač kamenů u jezera Grabowsee a v oddíle „Baubüro“

» **15. března 1945** – osvobozen díky záchranné akci Švédského a Dánského červeného kříže „Bílé autobusy“

» **po roce 1945** – policista v Oslu

» **4. února 1985** – zemřel v Oslu

Z Osvětimi do Sachsenhausenu. Pozdní vzpomínky

V roce 1990 umístili členové německé Unie Romů a Sintů (RCU) na bývalé patologii koncentračního tábora Sachsenhausen pamětní desku. Teprve tato deska připomněla nejméně 1000 mužů diskriminačně označených za „cikány“, kteří byli do roku 1945 vězněni v koncentračním táboře Sachsenhausen. První Romové a Sinti sem byli deportováni z „cikánského tábora“ Marzahn. V rámci zatýkání v červnu 1938 byli do koncentračního tábora Sachsenhausen odvezeni další Sinti a Romové. Následujících 200 mužů bylo do koncentračního tábora Sachsenhausen deportováno v březnu 1945 přes koncentrační tábor Ravensbrück. S nimi dorazil z „cikánského tábora“ v Osvětimi, předtím než ho SS v srpnu 1944 rozpustila a poslední obyvatele objektu zavraždila v plynových komorách, také **Walter Winter**. Přestože trpěl hladem, musel v lesním komandu kácet stromy. Na protest proti diskriminaci, která pokračovala i po válce, se v 80. letech začali Romové a Sinti v Německu sdružovat a požadovali, aby byla genocidě Romů a Sintů v době druhé světové války věnována větší pozornost. Toto hnutí za občanská práva motivovalo také Waltera

Wintera k tomu, aby začal hovořit o svém pronásledování a o zavraždění členů rodiny.

Walter Stanoski Winter

» *Walter Winter 1945, © rodina Winterova*

- » **19. června 1919** – narozen ve Wittmundu v severním Německu
- » **1934** – provozovatel střelnice na trzích a slavnostech
- » **1938** – práce v Říšské pracovní službě (RAD) v Neuenkirchenu / oblast Emsland
- » **1940** – vojenská služba u námořnictva ve Wilhelmshafenu, po 2 letech propuštěn pro neárijský původ
- » **11. března 1943** – zatčení a deportace do „cikánského tábora“ v Osvětimi
- » **červenec 1944** – transport do koncentračního tábora Ravensbrück
- » **březen 1945** – transport do koncentračního tábora Sachsenhausen
- » **duben 1945** – nucený nábor do speciální bojové jednotky SS „Dirlewanger“, nasazení na frontě, zranění, útěk
- » **po roce 1945** – ředitel kočovné živnosti a zábavních podniků; snaha o znovuzískání německého státního občanství, odškodnění za věznění a reparace
- » **1999** – zveřejnění biografie „WinterZeit. Erinnerungen eines deutschen Sinto“ „Zima. Vzpomínky německého Sinti“).
- » **19. listopadu 2012** – zemřel v Hamburku

Prohlídka koncentračního tábora jakožto

ukázkového tábora

Říšský vůdce SS Heinrich Himmler v roce 1936 plánoval, že se koncentrační tábor Sachsenhausen stane „zcela novým, kdykoliv rozšiřitelným, moderním a novodobým koncentračním táborem“. Tento vzorový tábor si mohli prohlédnout prominentní představitelé německého státu, členové národněsocialistické strany a také účastníci kurzů určených pro administrativní pracovníky, příslušníky wehrmachtu a policie. Vězni jim byli prezentováni jako nepřátelé tzv. „národního společenství“ (Volksgemeinschaft), jež bylo třeba převychovat. Mnoho návštěvníků přijíždělo i ze zahraničí. Důstojníci SS brali návštěvníky jen do vybraných částí tábora. Předváděli jim také blok č. 2, ve kterém žil český vězeň **Antonín Zápotocký**. Na rozdíl od mnoha přeplněných bloků zde žilo jen asi 100 vězňů a bylo tu obzvlášť uklizeno a čisto. Pouze vysoce postavení členové SS si mohli prohlédnout také trestní blok nebo takzvanou „stanici Z“, místo určené k likvidaci vězňů. Zápotocký musel pracovat jako retušér v závodech DAW (Deutsche Ausrüstungswerke), které provozovala SS. V řezbářské dílně vyráběl pro příslušníky SS zvířata a lidské postavy, které sloužily také jako dárek pro návštěvníky tábora.

» *Antonín Zápotocký, © Sládečkovo vlastivědné muzeum v Kladně*

Antonín Zápotocký

- » **19. prosince 1884** – narozen v Zákolanech (Rakousko-Uhersko)
- » **1907-1914** – funkcionář sociálnědemokratické strany a redaktor v Kladně
- » **1924-1939** – poslanec Národního shromáždění za Komunistickou stranu Československa a generální tajemník Rudých odborů
- » **11. dubna 1939** – zatčení při pokusu o překročení hranic do Polska, vězněn na Pankráci
- » **1940-1945** – vězněn v koncentračním táboře Sachsenhausen
- » **1945-1953** – předseda Ústřední rady odborů a člen předsednictva Ústředního výboru KSČ, předseda a náměstek předsedy Národního shromáždění a předseda vlády
- » **od 21. března 1953** – prezident Československé republiky
- » **13. listopadu 1957** – zemřel v Praze

Nucené práce jako trest. „Schuhläuferkommando“ koncentračního tábora Sachsenhausen

Když se z kůže stalo na začátku války v Německé říši nedostatkové zboží, vyvinula celá řada soukromých firem různé náhražky na výrobu armádní obuvi. V roce 1940 nechal Říšský úřad pro hospodářský rozvoj (Reichsamt für Wirtschaftsausbau) v koncentračním táboře Sachsenhausen

» *Erich Ziebarth, srpen 1938, © Spolkový archiv*

vytyčit trasu, na níž měly probíhat zatěžkávací zkoušky bot. Vězni byli nuceni v botách, které jim většinou „nepasovaly“, pochodovat na testovací trase okolo apelplacu po různém povrchu. Od listopadu 1943 museli navíc na zádech nosit těžké pytle s pískem. Toto tzv. „Schuhläuferkommando“ bylo v koncentračním táboře považováno za trestní oddíl. Mnoho vězňů tato každodenní muka v podobě až 40 kilometrů dlouhých pochodů ve vysokém tempu nepřežilo. Také Erich Ziebarth byl v roce 1943 přiřazen k tomuto trestnímu oddílu. Bylo mu vytýkáno, že jakožto starší bloku 63 umožňoval setkání vězňů, při nichž docházelo ke konzumaci alkoholu. Teprve po několika měsících byl z trestního oddílu „Schuhläufer“ přeložen do pobočného tábora Lieberose.

Erich Ziebarth

- » **1910** – narodil se v Landsbergu an der Warthe, vyrostl v Berlíně-Friedrichshainu
- » **od roku 1924** – příležitostné práce jako malíř
- » **1927-1935** – opakovaně odsouzen za menší delikty, např. krádež motorky nebo žebrání
- » **1937** – vazba v káznici Brandenburg-Görden kvůli vloupání, po propuštění byl bez rozhodnutí soudu podroben „plánovitému policejnímu dohledu“
- » **květen 1940** – uvalení „policejní preventivní vazby“ kvůli porušení povinností: po hádce se svou manželkou přenocoval u kamaráda, aniž by o tom informoval policii; převoz do koncentračního tábora Sachsenhausen
- » **začátek roku 1944** – transport do pobočného tábora Lieberose
- » **1945** – osvobození v koncentračním táboře Mauthausen a návrat do Berlína
- » **1964** – navzdory prosbě, aby nebyl předvolán jako svědek, vypovídal v procesu proti bývalému esesmanovi Erichu Schemelovi
- » **5. srpna 1974** – zemřel v Berlíně

Martin Schellenberg, Anna Milarch

Dokumentační centrum areálu říšských sjezdů NSDAP v Norimberku

Norimberk, bývalé město říšských stranických sjezdů, je – více než jakékoliv jiné německé město – spojován s obdobím nacismu. Představuje „vnější podobu“ nacistického režimu, je místem pachatelů a především místem přívrženců nacismu. Již ve středověku zde probíhaly říšské sněmy, proto byl Norimberk coby ztělesnění staroněmecké tradice zvolen jako místo konání každoročního říšského sjezdu NSDAP (Národně socialistické německé dělnické strany) v období „Třetí říše“. Poskytoval vhodnou kulisu a nahradil chybějící tradici „mladého hnutí“ NSDAP. Stavby v areálu sloužily k sebe prezentaci režimu, davy lidí během sjezdu byly významnou součástí zinscenování nacistické ideologie. Šlo tu především o fascinaci, „svůdný klam Třetí říše“ (Peter Reichel).

» Prohlídka bývalého areálu říšských sjezdů NSDAP, pohled na Kongresovou halu, © DoKuPäd, Arne Marenda

Kromě toho byli v Norimberku Židé a jiní „neárijci“ na základě Norimberských zákonů vyloučeni ze společnosti a postupně zbaveni svých občanských práv. K šíření stěžejních ideologických myšlenek genocidy velkou měrou přispěl Julius Streicher, vydavatel štvavého, silně antisemitistického plátku „Der Stürmer“. V neposlední řadě se zde konal Norimberský proces, při němž se museli zodpovídat hlavní váleční zločinci, jako Hermann Göring, Rudolf Heß nebo Albert Speer. Obvinění

byli mimo jiné i bývalí říšští protektoři v Čechách a na Moravě Konstantin von Neurath (1939–1943) a Wilhelm Frick (1943–1945).

Během říšských stranických sjezdů byl Norimberk centrem „Třetí říše“ a přitahoval pozornost veřejnosti doma i v zahraničí. Stavby v areálu říšských sjezdů NSDAP měly tvořit kulisu pro vlastní propagaci a masové průvody, přehlídky a shromáždění. Nacisté zde oslavovali své „hnutí“ a připravovali Němce na válku – v tomto areálu se pojí „fascinace a násilí“. I když byla dokončena jen malá část plánovaných monumentálních staveb, jejich pozůstatky dodnes propůjčují areálu nezaměnitelný charakter a připomínají tak roli Norimberku v době nacismu.

V roce 1985 byla v Norimberku v prostorách Zeppelinovy tribuny v bývalém areálu říšských stranických sjezdů otevřena výstava „Fascinace

a násilí“, z níž později vznikla současná expozice. Jednalo se o první výstavu, jež informovala o historii nacismu a o roli Norimberku v období „Třetí říše“. Od poloviny 90. let proto norimberská muzea plánovala zřídit v bývalé Kongresové hale celoročně otevřenou výstavu. Díky podpoře všech politických stran se podařilo tento záměr zrealizovat, zajistit finanční prostředky a najít architektonické řešení pro plánované Dokumentační centrum. V architektonické soutěži zvítězil

rakouský profesor architektury Günther Domenig. Nejvýraznější částí budovy je konstrukce ze skla a oceli, která diagonálně protíná průčelí Kongresové haly a symbolizuje protipól nacistické architektury. Zatímco jeden konec slouží jako vchod, druhý konec vyčnívá do vnitřního nádvoří a umožňuje návštěvníkům pohled na nedokončenou Kongresovou halu. Samotná výstava si – stejně jako architektura Günthera Domeniga – udržuje odstup od „exponátu Kongresové haly“, ať už svou podobou či výběrem materiálu.

Výstava „Fascinace a násilí“ v Dokumentačním centru se zaměřuje především na historii říšských sjezdů NSDAP, zabývá se stavbou areálu a přibližuje, jak se z Norimberku postupně stalo „město říšských stranických sjezdů“. Kromě toho však představuje i důsledky nacistického megalomanství a s ním spojených milionů obětí. Tematický závěr výstavy tvoří Norimberský proces, jemuž je od listopadu 2010 věnována expozice „Memorium“ umístěná přímo v Justičním paláci v soudní síni č. 600, jakož i způsob využití bývalého areálu říšských stranických sjezdů po skončení 2. světové války.

Návštěvu výstavy je možné prohloubit v takzvaném studijním fóru, kde mají skupiny k dispozici dvě místnosti. Dokumentační centrum je výukovým místem, místem pro zprostředkování informací a osvěty, jakož i místem historicko-politického vzdělávání.

Okresní kruh mládeže Norimberk-město (Kreisjugendring Nürnberg-Stadt) a jeho zařízení „DoKuPäd – Pädagogik rund um das Dokumentationszentrum“ (Pedagogika související s Dokumentačním centrem) je jedním z pěti kooperačních partnerů centra, z nichž každý pracuje s určitými cílovými skupinami, resp. tématy a zaměřují se na různé oblasti: zapsaný spolek Historie pro každého z.s. – Institut regionální historie (Geschichte für Alle e.V. – Institut für Regionalgeschichte), Vzdělávací akademie charity Pirckheimer Haus (Akademie Caritas Pirckheimer Haus), Norimberské centrum pro lidská práva (Nürnberger Menschenrechtszentrum) a Kancelář pro lidská práva města Norimberk (Menschen-rechtsbüro der Stadt Nürnberg) jakož i Umělecko-a kulturně pedagogické centrum města Norimberk (Kunst- und kulturpädagogische

Zentrum der Stadt Nürnberg). O nabídkách ve studijním fóru informuje společný leták.

Nabídka služeb

Okresní kruh mládeže Norimberk-město nabízí studijní dny zabývající se aspekty historie nacismu. Součástí těchto studijních dnů je i výstava v Dokumentačním centru. Kromě toho nabízí okresní kruh mládeže zvláštní programy pro žáky 2. stupně základních a speciálních škol a věnuje se oblastem politického vzdělávání, jako je například občanská statečnost, skupinový nátlak, lidská práva a výchova k demokracii.

» Workshop „Pravicový extremismus“, © DoKuPäd

Kontakt

Kreisjugendring Nürnberg-Stadt
(Okresní kruh mládeže Norimberk)
DoKuPäd – Pädagogik rund um das
Dokumentationszentrum
Bildungszentrum St.Paul
Dutzendteichstraße 24, 90478 Nürnberg
Tel.: +49 (0)911.810 07 40
e-mail: info@dokupaed.de
web: www.dokupaed.de

Vedoucí: Dr. Anja Pröhl-Kammerer
Pedagogická pracovnice: Julia Oschmann
Administrativní pracovnice: Susann Hofmann

Úřední hodiny: PO a ST 9:00 – 12:30 hod
ÚT a ČT 9:00 – 16:00 hod

Studijní dny a workshopy je možné domluvit flexibilně dle časových potřeb účastníků.

Praktické příklady programu s metodickými pokyny

Zařízení „DoKuPäd“, které spadá pod Okresní kruh mládeže Norimberk-město, nabízí od roku 2001 historicko-politické vzdělávání mládeže související s Dokumentačním centrem areálu říšských sjezdů NSDAP v Norimberku. Původně šlo zejména o historická témata, jako například „Mládež a výchova v období nacismu“, která probíhala formou studijních dnů a vždy ve spojení s návštěvou výstavy „Fascinace a násilí“ v Dokumentačním centru. Od počátku se konaly i prohlídky bývalého areálu říšských stranických sjezdů, kterých stále využívá hodně skupin. Zároveň však měla být věnována pozornost také aktuálním otázkám, které se historie „Třetí říše“ týkají jen okrajově. Proto po celou dobu existovaly dva projektové dny na téma občanská statečnost a „moc skupiny“.

Nabídka se rychle rozšiřovala a v současné době „DoKuPäd“ realizuje též workshopy zabývající se pravicovým extremismem, lidskými právy a otázkou participace. Studentům (speciálně) pedagogických nebo ošetrovateľských oborů je určen studijní den „Lékařství a obraz člověka v období nacismu“. Ve spolupráci s DGB-Jugend, mládežnickou organizací Německého svazu odborů, vznikl studijní den „Nucené práce v Norimberku v letech 1939–1945“. Děti ve věku 6 až 10 let se mohou vydat na „Stezku práv dítěte“ v norimberském městském parku. Těm, kteří chtějí odhalit stopy nacismu i mimo areál říšských sjezdů NSDAP, je určeno „Hledání stop ve Starém Městě“, které skupinám, jež nejsou místní, nabízí zároveň možnost poznat i norimberské historické centrum.

V „DoKuPäd“ jsou zaměstnány tři osoby (vedoucí, pedagogická pracovnice a administrativní pracovnice) a částečně zde působí také praktikant. „DoKuPäd“ disponuje vlastními seminárními prostory (včetně knihovny a počítačové místnosti) v bezprostřední blízkosti bývalého areálu říšských stranických sjezdů a Dokumentačního centra. Zhruba 300 nabídek ročně realizuje „DoKuPäd“ ve spolupráci s přibližně 20 externími spolupracovníky.

Politické vzdělávání v „DoKuPäd“ probíhá převážně formou spolupráce mezi školní a mimoškolní prací s mládeží. Mladí lidé využívají

nabídek „DoKuPäd“ zpravidla se svou třídou v rámci vyučování. „DoKuPäd“ si klade za cíl, umožnit mladým lidem vytvořit si svůj vlastní obraz o historii, o prostředí, v němž žijí, o svých spoluobčanech i sami o sobě. Mají převzít odpovědnost nejen sami za sebe, ale i za osoby ve svém okolí a za okolní společnost.

„DoKuPäd“ pracuje také s mezinárodními skupinami mládeže, kterým může zprostředkovat také ubytování, pokud se v Norimberku zdrží déle. V tomto případě je možné zvolit si a zkombinovat více nabídek.

Praktické příklady

Studijní dny

Hlavní součástí studijních dnů „Mládež a výchova“, „Lékařství“ a „Nucené práce“ je návštěva výstavy „Fascinace a násilí“ v Dokumentačním centru areálu říšských sjezdů NSDAP v Norimberku. Poté účastníci zpracovávají různé aspekty tematického zaměření na základě obrazového a textového materiálu formou samostudia.

Délka celkem: cca 6,5 hodiny

Cena za účastníka: 3,60 €

(+ 1,50 € vstup do Dokumentačního centra)

Mládež a výchova v období nacismu

K bezprostřední konfrontaci dětí a mládeže s nacistickou ideologií docházelo prostřednictvím státních mládežnických organizací Hitlerjugend (HJ) a Svazu německých dívek (BDM – Bund deutscher Mädel), nauky o rasách v rámci vyučování či vysílání dětí na venkov během 2. světové války (tzv. Kinderlandverschickung). Mnozí byli nabídkami Hitlerjugend nadšeni, jiní se nechali strhnout a někteří se také pokoušeli režimu vzepřít a zachovat si odstup. V rámci tohoto studijního dne je věnována pozornost různým aspektům každodenního života mladých lidí v období nacismu. Základem pro Mnoho diskriminujících akcí namířených proti Židům vycházelo z Norimberských zákonů. Na základě těchto zákonů mohou mladí účastníci diskutovat o vyloučení ze společnosti a jeho důsledcích (viz obrázek na str. 74 nahoře).

Podle zájmu účastníků je možné předem domluvit stěžejní témata, kterými může být např. běžný den v HJ a BDM, odpor mládeže nebo výchova v období nacismu. Vždy je součástí také kritická reflexe z dnešního pohledu.

Cílová skupina: žáci všech typů škol od 8. třídy a studenti pedagogických oborů

Lékařství a obraz člověka v období nacismu

Rasismus a eugeniku nevnalezli nacisté. V polovině 19. století existovaly v celé Evropě podobné myšlenkové směry a vznikaly podobné vědní disciplíny. Ale teprve nacisté vytvořili zákony a vydali nařízení k realizaci eugenických a rasistických opatření.

Jaký obraz člověka byl základem idejí, jež neslyšící ženě odpiraly právo na vlastní děti či osobě se zdravotním postižením právo na život? Z jakých ideologických a (pseudo)vědeckých názorů vycházely zákony, které takové jednání legitimizovaly nebo ho dokonce předepisovaly?

V souvislosti s diskuzemi v oblasti prenatalní diagnostiky o tom, jaký život stojí za to žít, nebo v souvislosti s možností rozhodovat o své vlastní smrti, je toto historické téma v současné době opět velmi aktuální.

Cílová skupina: studenti (speciálně) pedagogických a ošetrovateľských oborů

» Komentář k tzv. Norimberským zákonům

Nucené práce v Norimberku v letech 1939–1945

V Norimberku a okolí pracovalo během války v letech 1939 až 1945 přes 100 000 cizinců z více než 50 zemí. Totálně nasazení pracovali ve zhruba 150 firmách a žili přibližně ve stovce hromadných táborů.

» Prohlídka bývalého areálu říšských sjezdů NSDAP, pohled ze Zeppelinovy tribuny, © DoKuPäd

Jak se jim tam vedlo, odkud přišli a u jakých firem pracovali – to jsou jen některé z otázek, na které se během studijního dne snažíme nalézt odpovědi.

Cílová skupina: studenti technických a ekonomických oborů

„O praporečnicích, životě v táboře a ajntopfu“ – prohlídka bývalého areálu říšských sjezdů NSDAP v Norimberku

Po úvodu ve třídě či v seminární místnosti zahájíme prohlídku bývalého areálu říšských stranických sjezdů na místě, které bylo v době konání sjezdu výchozím bodem i pro většinu mladých účastníků: na (bývalém) nádraží Norimberk-Dutzendteich. Odtud se vydáme do areálu a navštívíme Zeppelinovu tribunu, hlavní přehlídkovou třídu Große Straße, Německý stadion a Kongresovou halu. Pomocí obrázků a různých aktivit se na jednotlivých stanovištích blíže seznámíme s obdobím konání říšských sjezdů NSDAP.

Kromě samotných faktických údajů se vždy zamýšlíme také nad tím, proč Hitler dokázal nadchnout tolik lidí. Zabýváme se megalomanstvím nacistů a více či méně skrývanými přípravami na válku prostřednictvím říšských stranických sjezdů.

Prohlídka je vhodná také jako úvod do tématu nacismu, neboť nejsou zapotřebí téměř žádné předchozí znalosti, jen je vítán zájem!

Délka: cca 4 hodiny

Cena za účastníka: 2,60 €

Cílová skupina: děti a mládež od 12 let

Hledání stop

Po stopách nacismu v historickém centru města Norimberk

Historické centrum města Norimberk sloužilo jako kulisa a bylo tak důležitou součástí říšských sjezdů NSDAP. Zároveň byl však Norimberk město jako mnohá jiná; docházelo zde k pronásledování Židů a k arizování jejich obchodů, odehrála se zde Křišťálová noc a ve válce byl Norimberk z velké části zničen. To vše zanechalo na nejrozumnějších místech historického centra více či méně znatelné stopy, které se účastníci v malých skupinách vydají hledat. Na závěr probíhá shrnutí výsledků v seminární místnosti.

Délka: cca 4 hodiny

Cena za účastníka: 3,60 € (včetně materiálu)

Cílová skupina: mládež od 8. třídy

Workshopy

K přímému spojení s historií nacismu zpravidla nedochází, ale s tím související otázky jsou prostřednictvím pedagogických her a divadelně pedagogických metod uváděny do praxe a přitom zkoumány příslušné mechanismy.

Délka: cca 4 hodiny

Cena za účastníka: 2,60 €

Cílová skupina: žáci a studenti všech typů škol od 8. třídy

Workshopy lze zkombinovat s předchozí návštěvou výstavy „Fascinace a násilí“ v Dokumentačním centru.

Délka celkem: cca 6,5 hodiny

Cena za účastníka: 3,60 €

(+ 1,50 € vstup do Dokumentačního centra)

„Moc skupiny“

Mladí lidé jsou součástí nejrozumnějších skupin, které jim poskytují oporu a pocit sounáležitosti. Zároveň však v sobě skupiny skrývají i určitá nebezpečí: skupinový nátlak a strach z vyloučení mohou vést k tomu, že jedinec jedná proti svému vlastnímu přesvědčení. Najít rovnováhu mezi individualitou a konformismem je důležitým předpokladem pro převzetí odpovědnosti za

vlastní jednání i spoluodpovědnosti za chování druhých.

Prostřednictvím metod z oblasti pedagogických her, pokusu a jeho následného vyhodnocení v malých skupinách a zároveň prostřednictvím her s přidělenými úlohami účastníci zažijí a reflektují různé aspekty, jež souvisí s tímto tématem. Účastníci se mohou dozvědět, nakolik se podílí na skupinových procesech a vyzkoušet si alternativní varianty svého vlastního chování.

Občanská statečnost

Politici i další představitelé veřejného života v současné době často vyzývají k občanské statečnosti. Co se však za tímto pojmem skrývá?

S pomocí metod z oblasti pedagogických her, diskuzí, živých obrazů a her s přidělenými úlohami se účastníci snaží interpretovat a zhodnotit běžné situace. Vypracují a otestují různé možnosti jednání a diskutují o jejich využití v každodenním životě. Při tom nejde vždy jen o velké hrdinské činy. K tomu, aby se situace vyvinula jinak, někdy stačí jen pohled.

Pravicový extremismus v běžném životě → jak ho poznat a jak s ním zacházet

Vycházíme z dosavadních znalostí účastníků a klademe si otázku, kdo jsou pravicoví extrémisté a o co vlastně usilují.

Seznamujeme se nejen s různou hudbou, ale i se symboly a stylem oblékání pravicové scény. Společně zkoumáme typické znaky a cíle pravicového extremismu, které porovnáváme s vlastními hodnotami a demokratickými základy. V diskuzi nebo v rámci argumentačního tréninku proti pravicově extremistickým heslům se rozebírají vlastní stanoviska, vymýšlí strategie, jak jednat s pravicovými extremisty, dochází k realistickému zhodnocení vlastních možností a rozšíření vyjednávacích kompetencí.

Je také možné zabývat se podrobněji pravicově extremistickými skupinami a tendencemi v České republice a diskutovat o jejich strukturách, respektive o stěžejních otázkách přeshraničního pravicového extremismu.

» Článek 1 Všeobecná deklarace lidských práv

Lidská práva – (ne)jsou samozřejmostí?!

Nejprve jde o to, seznámit se s lidskými právy a uvědomit si jejich univerzalitu, nezczizitelnost a nedělitelnost (viz Všeobecná deklarace lidských práv, www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/vseobecna-deklarace-lidskych-prav.pdf).

Účastníci si mají uvědomit, že lidská práva jsou jedním z nejvýznamnějších výdobytků lidstva a že ani v Německu nejsou samozřejmostí. Přitom by se díky nim mohlo na celém světě dosáhnout svobody a míru a mohly by všem lidem zaručit důstojný život.

Mladí účastníci workshopu mají pochopit, že je důležité zasazovat se o dodržování lidských práv. Pomocí konkrétních příkladů se seznámí s iniciativami a možnostmi, jakým způsobem se mohou v oblasti lidských práv angažovat, ať už v místě bydliště nebo celosvětově.

Biografie

Wilhelm Frick

- říšský ministr vnitra, říšský protektor v Čechách a na Moravě
- narozen 12. 3. 1877 v městečku Alsenz
- zemřel 16. 10. 1946 v Norimberku (popraven)

Narodil se v rodině učitele. Studoval práva na univerzitách v Mnichově, Göttingenu a Berlíně, v roce 1901 získal doktorát v Heidelbergu. V roce 1903 složil druhou státní zkoušku, od roku 1904 působil jako soudní čekatel u Vlády Horního Bavorska a od roku 1907 na Krajském úřadě ve městě Pirmasens. Od 1. 9. 1917 pracoval na policejním ředitelství v Mnichově, od 1. 5. 1919 do roku 1921 stál v čele Bavorské politické policie, od února 1923 do 9. 11. 1923 byl šéfem kriminální policie. Po Hitlerově pokusu o státní převrat byl do 1. 4. 1924 vzat do vazby a podmíněně odsouzen

k 15 měsícům vězení. Z důvodu porušení služebních povinností byl 31. 7. 1924 propuštěn a 6. 11. 1924 toto rozhodnutí Bavorský disciplinární soud zrušil. V letech 1924 až 1933 zasedal v Říšském sněmu, a to nejprve za Deutschvölkische Freiheitspartei, posléze za NSDAP (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei), do níž vstoupil 1. 9. 1925 a kde od roku 1928 vykonával též funkci předsedy frakce. Od roku 1926 do ledna 1930 a v období od 1. 1. 1932 do 30. 1. 1933 působil jako úředník pojišťovacího úřadu v Mnichově. Od 21. 1. 1930 do 1. 4. 1931 byl ministrem vnitra a školství v zemské vládě Durynska. Od 30. 1. 1933 do 18. 7. 1943 působil jako říšský ministr vnitra. Dne 20. 8. 1943 byl jmenován říšským ministrem bez portfeje a tuto funkci zastával do května 1945. Dne 24. 8. 1943 byl povolán do funkce říšského protektora v Čechách a na Moravě. Mezinárodní soudní tribunál v Norimberku ho 1. 10. 1946 odsoudil k trestu smrti.

Frick byl vyznavačem nacionalistických a antisemitských postojů. Již před Hitlerovým pučem využíval svých úředních pravomocí a se souhlasem svého nadřízeného Pöhnnera podporoval nacistické hnutí. Jeho zkušenosti z působení ve státní správě a na pozici ministra v Durynsku umožnily NSDAP v roce 1933 snazší převzetí moci. Frick se významnou měrou osobně podílel na přeměně právního systému v nástroj bezprávního státu, k níž docházelo prostřednictvím zdánlivě legálních správních předpisů, a na vypracování nelidského rasového zákonodárství. Byl iniciátorem přenesení policejní svrchovanosti ze spolkových zemí na Říši a jmenování Himmlera šéfem německé policie v roce 1936, což však zároveň urychlilo jeho vlastní ztrátu moci, o níž začal v důsledku odevzdání kompetencí na jiná ministerstva přicházet již v roce 1933. Ve válce přibývala rozmanitost odpovědností a dalších zvláštních pravomocí a Frick se navzdory svému dobrému vztahu s Hitlerem mohl stále méně prosazovat. Jako říšský protektor v Praze nakonec plnil pouze reprezentativní funkci.

Konstantin Freiherr von Neurath

- říšský ministr zahraničí
- narozen 2. 2. 1873 v Klein-Glatbachu/Württembersko
- zemřel 14. 8. 1956 v Enzweihingenu/Württembersko

» Obžalování v Norimberském procesu proti hlavním válečným zločincům: 1 = Konstantin Freiherr von Neurath | 2 = Wilhelm Frick
© National Archives, College Park, MD, USA

Syn velkostatkáře a nejvyššího komorníka württemberského krále, jeho děda byl ministrem zahraničních věcí württemberského krále. Neurath navštěvoval gymnázium ve Stuttgartu, poté vystudoval práva v Tübingenu a v Berlíně. V roce 1901 vstoupil do diplomatických služeb na ministerstvu zahraničí, poté pracoval v letech 1903–1908 jako vicekonzul v Londýně. Od roku 1909 působil na německém velvyslanectví v Konstantinopoli, nejprve jako legační rada a v letech 1914–1916 jako velvyslanec. Během 1. světové války se zúčastnil také bojů na frontě. Od roku 1917 byl šéfem civilní vlády württemberského krále. V roce 1919 se vrátil k diplomacii a stal se vyslancem v Dánsku, v letech 1921–1930 působil jako velvyslanec v Římě a do roku 1932 v Londýně.

Neurath nebyl příznivcem výmarské demokracie. Byl představitelem tradiční diplomatické elity, mimo jiné i ve svých antisemitských postojích vůči židovským kolegům, které považoval za outsidersy, jež se dostali na vyšší posty. Ve druhé polovině 20. let byl důvěrníkem prezidenta Hindenburga, který ho od jara 1929 favorizoval na pozici Stresemannova nástupce na ministerstvu zahraničí. Neurath nejprve odmítl, ale 2. 6. 1932 převzal ve vládě kancléře von Papena post ministra zahraničí. V této funkci setrval i za vlády kancléře von Schleichera a také po zvolení

Hitlera. V době, kdy Neurath působil jako ministr zahraničí, Německo mimo jiné vystoupilo ze Společnosti národů, proběhlo vyzbrojení a došlo k obsazení demilitarizovaného Porýní. V roce 1937 vstoupil Neurath do NSDAP a v září téhož roku ho Hitler jmenoval „gruppenführerem“ SS. Neurath sice souhlasil s Hitlerovým názorem na revizi Versaillské mírové smlouvy, nebyl však zastáncem diktátorovy dlouhodobé expanzivní zahraniční politiky (tzv. Lebensraumpolitik).

Jelikož se Neurath od Hitlerových válečných plánů distancoval, musel 4. 2. 1938 po Fritschově krizi předat funkci Ribbentropovi, jenž byl Hitlerovým oddaným stoupencem. Již před tím, než byl Neurath sesazen, však Ribbentropova kancelář spadající pod NSDAP (Büro Ribbentrop) postupně omezovala jeho manévrovací prostor, takže Neurath stále více sloužil k tomu, aby propůjčoval navenek Hitlerově zahraniční politice seriózní tvář. Neurath byl poté jmenován říšským ministrem bez portfeje, byl členem Říšské rady obrany a předsedou nově vzniklé tajné kabinetní rady, jež se však nikdy nesešla. Dne 18. 3. 1939 ho Hitler ustanovil říšským protektorem v Čechách a na Moravě se sídlem v Praze. Jako říšský protektor nesl zodpovědnost za utlačování českého národa, za počátky germanizace a zavedení Norimberských zákonů. Dne 27. 9. 1941 ho Hitler uvolnil z funkce; oficiálně z důvodu

vysokého věku, ve skutečnosti však proto, že jeho způsob vedení úřadu považoval za příliš mírný. Ve funkci ho jakožto zastupující říšský protektor nahradil nejprve Reinhard Heydrich a v srpnu 1943 se novým říšským protektorem stal Wilhelm Frick. Dne 19. 6. 1943 byl Neurath povýšen na „obergruppenführera“ SS. Mezinárodním vojenským tribunálem v Norimberku byl uznán vinným ve všech bodech obžaloby a odsouzen k 15 letům

odnětí svobody. Ze zdravotních důvodů byl Neurath z berlínské věznice Spandau propuštěn již v roce 1954.

Anja Pröb-Kammerer

» Zdroj: Hermann Weiß (Hrsg.), *Biografisches Lexikon zum Dritten Reich*, Frankfurt a.M., 2002; Autoren: Klaus A. Lankheit (Frick), Peter Widmann (Neurath).

Denacifikační soudy

Od roku 1946 jsou výkonným orgánem denacifikace. Zavedli je Spojenci v západních okupačních zónách. V americké okupační zóně musel každý Němec starší 18 let vyplnit podrobný dotazník, který v denacifikačním soudu (Spruchkammer) vyhodnotili laici. Za denacifikační proces tedy v té době zodpovídali Němci. Rozlišovalo se pět kategorií: hlavní viníci, viníci, menší viníci, pasivní spoluúčastníci, zproštění obvinění. Tresty se pohybovaly od peněžitě pokuty až k deseti letům v pracovním táboře. K odsouzení však docházelo jen zřídka.

Gestapo (tajná státní policie)

Téměř ve všech zemích Německé říše existovala před nástupem nacistů k moci v roce 1933 politická policie, jež měla za úkol potírat veškeré protistátní snahy. Organizace výslovně označená jako tajná státní policie (Geheime Staatspolizei – Gestapo) vznikla v roce 1933 v Prusku. Během několika málo měsíců se z ní stala samostatná represivní policejní složka fungující mimo ostatní tradiční jednotky. Po svém jmenování šéfem německé policie v červnu 1936 „říšský vůdce“ Heinrich Himmler centralizoval různé politické policie na území Říše a sjednotil je pod pruským označením gestapo. Úkolem gestapa bylo pronásledování protivníků nacistického režimu. Bez řádného soudního řízení posílalo gestapo lidi do vězení a koncentračních táborů, vraždilo politické vězně, cizince nasazené na nucené práce a válečné zajatce. Gestapo se významnou měrou podílelo na genocidě evropských Židů.

Koncentrační tábory (KT)

Vznikly v roce 1933 krátce po jmenování Hitlera říšským kancléřem – zpočátku pro internaci politických odpůrců, jako např. sociálních demokratů a komunistů, později také pro takzvané asociály a osoby štitící se práce (Arbeitsscheue), homosexuály, svědky Jehovovi, Sinty a Romy, sovětské válečné zajatce, odbojáře, Židy z celé Evropy a mnoho dalších. Vězni museli vykonávat těžkou fyzickou práci, především pro německý válečný průmysl. Mnoho z nich zemřelo v důsledku vyčerpání, hladu, zimy, nejruznějších epidemií,

lékařských pokusů či týrání ze strany dozorců. SS používala pro koncentrační tábory zkratku KL (v němčině „Konzentrationslager“), dnes se v Německu používá zkratka KZ.

KSC

Komunistická strana Československa

Nacismus

Politické hnutí; v roce 1920 založení Národně socialistické německé dělnické strany (NSDAP); od roku 1921 vedená Adolfem Hitlerem, v roce 1933 převzala moc v Německé říši; v roce 1945 po skončení války strana v Německu. Nacismus otevřeně šířil nenávist vůči Židům, bojoval proti demokratickému státu a pronásledoval osoby, jež měly jiné politické smýšlení, např. komunisty. Základem nacistické ideologie je myšlenka nadřazené silnější (takzvané árijské) „rasy“ a podřadných slabších „ras“. Po převzetí moci nacisty se toto přesvědčení stalo měřítkem státní politiky. Pojem „rasa“ je pojmem pseudovědeckým, ve skutečnosti mezi lidmi žádné rasy neexistují, jen různé národnosti, různá náboženská vyznání a různé jazyky.

NDR

Německá demokratická republika existovala jako stát od 7. října 1949 do znovusjednocení Německa 3. října 1990. Vznikla na území sovětské okupační zóny – jedné ze čtyř částí, do nichž bylo Německo po své porážce v roce 1945 rozděleno.

Německý svaz odborů (DGB)

Německý svaz odborů (Deutscher Gewerkschaftsbund, DGB) je zastřešující organizací pro osm členských odborových svazů s více než 6 miliony členů ve Spolkové republice Německo.

NKVD

Zkratka ruského označení pro Lidový komisariát vnitřních záležitostí (sovětská tajná policie fungující v letech 1934 až 1946); v roce 1946 přejmenován na Ministerstvo vnitra (MVD).

Norimberské zákony

„Norimberské zákony“, vyhlášené 15. září 1935 na říšském sjezdu NSDAP v Norimberku, představovaly právní základ pro diskriminaci a pronásledování židovského obyvatelstva v Německu. Na základě Zákona o říšském občanství (Reichsbürgergesetz) a Zákona o ochraně německé krve a německé cti (Gesetz zum Schutze des deutschen Blutes und der deutschen Ehre) byli židovští spoluobčané označováni za lidi s menšími právy. Na rozdíl od „říšských občanů“, což museli být občané německé či příbuzné krve, kterým příslušela plná občanská práva, mohli být němečtí Židé pouze tzv. „státními příslušníky“ Německé říše bez politických práv. Židem („Volljude“) byl ten, kdo pocházel přinejmenším od tří židovských prarodičů. Za občany s menšími právy se pokládali též „míšenci“ s jedním nebo dvěma židovskými prarodiči, kteří patřili k židovské náboženské obci nebo byli oddáni (v manželství) se židem. Zákon o ochraně německé krve zakazoval sňatky mezi Židy a Němci a trestán byl i pohlavní styk mezi takovými osobami, neboť byl považován za „hanobení rasy“.

Odsun

V německé jazykové oblasti označuje tento pojem především nucené přesídlení (Zwangs-umsiedlung) a vyhoštění (Ausweisung) německého obyvatelstva z Polska, Československa a jihovýchodní Evropy po konci 2. světové války. Tomu předcházela nacistická likvidační politika a deportace milionů lidí v celé Evropě. První fázi útěku a odsunu na konci války a bezprostředně po ní doprovázely akty odplaty vůči Němcům. Podle Postupimské dohody spojeneckých velmocí ze dne 2. srpna 1945 měl odsun probíhat spořádaně a lidsky. Do roku 1950 muselo své domovy opustit asi 12,5 milionů Němců.

Osvětim (KT)

Osvětim nechali v roce 1940 zřídit nacisté v okupovaném Polsku západně od Krakova (polsky: Kraków). Skládal se ze tří hlavních táborů: – kmenového koncentračního tábora Osvětim I., vyhlazovacího tábora Osvětim II. Březinka (Auschwitz-Birkenau) a pracovního tábora

pro potřeby německé firmy I. G. Farben, jakož i z mnoha pobočných táborů.

Příkaz k ochranné vazbě

Jedním z nejostřejších represivních opatření režimu byla tzv. „ochranná vazba“ (Schutzhaft). V roce 1933 zrušil říšský prezident celou řadu důležitých základních práv a legitimizoval neomezené a nekontrolované uvěznění „na ochranu německého lidu“. Nejprve posílalo gestapo do koncentračních táborů jako „politické vězně v ochranné vazbě“ (tzv. politische Schutzhäftlinge) německé představitele opozice, později také zahraniční účastníky odboje a nuceně nasazené pracovníky. Političti odpůrci nacistického režimu museli v koncentračních táborech nosit červený trojúhelník.

Říšská pracovní služba (RAD)

Od roku 1935 byla v nacistickém režimu půlroční pracovní služba pro mladé muže mezi 18 a 25 lety povinná, pro dospívající dívky dobrovolná. Říšská pracovní služba původně sloužila ke snížení nezaměstnanosti. Několik dní po začátku 2. světové války – 1. září 1939 – byla zavedena povinná pracovní služba i pro dospívající dívky. Pracovní služba a život v pracovním táboře s vojenským výcvikem byly součástí „nacistické výchovy“, jež měla ve smyslu národní pospolitosti odstranit společenské rozdíly a podpořit ideologické smýšlení.

SNS

Společenství nezávislých států. Mezinárodní organizace, jejímiž členy jsou některé z bývalých republik Sovětského svazu. SNS bylo založeno v roce 1991.

Speciální tábory

Sovětská tajná služba NKVD zřídila v květnu 1945 v sovětské okupační zóně deset tzv. speciálních táborů, v nichž zadržovala německé civilisty. Většinou se jednalo o nižší a střední funkcionáře NSDAP. K přezkoumání individuální viny nedocházelo. Speciální tábory byly téměř zcela izolovány od okolního světa. Rodinní příslušníci nebyli informováni o místě pobytu

a osudu zatčeného. Speciální tábory byly zrušeny začátkem roku 1950.

SS

Zkratka pro „Schutzstaffel“ (ochranný oddíl), založen v roce 1925 jako „osobní stráž“ Adolfa Hitlera, v roce 1929 se stává elitní jednotkou strany, v roce 1934 samostatnou složkou NSDAP a postupně se sloučil se státní policií. Zodpovídal za vnitropolitické zajištění moci a za vedení i ostrahu koncentračních táborů. Pro roce 1939 měl rozhodující úlohu při plánování a realizaci okupační politiky a masových vražd.

Sudetoněmecká strana

Sudetoněmecká strana (Sudetendeutsche Partei) hájila od roku 1933 národní zájmy německy mluvící menšiny v Československu. Od roku 1935 byla financována Národně socialistickou německou dělnickou stranou (NSDAP) a stala se mocensko-politickým nástrojem nacistů. Hitler a vůdce Sudetoněmecké strany, Konrad Henlein, požadovali připojení Sudet k Německé říši. Hrozbu války v roce 1938 odvrátila „Mnichovská dohoda“. Vynucené připojení sudetských oblastí k říši bylo prvním krokem vedoucím k rozbití Československa. V roce 1939 Hitler anektoval zbylé území Čech a Moravy (tzv. Rest-Tschechei). Sudetoněmecká strana se 11. prosince 1938 stala součástí NSDAP.

Trockismus

Trockismus je směr revolučního marxismu pojmenovaný podle Lva Trockého (1878–1940),

jakož i politické bojovné heslo, které používal Josef Stalin k diskreditaci a pronásledování politických odpůrců.

Versailleská smlouva

Versailleská mírová smlouva byla výsledkem jednání vítězných mocností první světové války na Pařížské mírové konferenci v roce 1919. Německá delegace se jednání zúčastnit nesměla. Německo se muselo vzdát sedminy svého území s desetinou svého obyvatelstva.

Jelikož Versailleská smlouva navíc označovala Německo za viníka války, ukládala mu povinnost splácet vysoké reparace. Především kvůli tomuto článku o válečné vině byla Versailleská smlouva, ať už extrémní pravici nebo sociální demokracií, zásadně odmítána jakožto „diktát“ a „hanebný mír“. V následujících letech byla Versailleská smlouva využívána jako silná agitace proti Výmarské republice a proti zahraničí. Nejen extrémní pravice vyčítala republikánským silám, že svým souhlasem a podpisem smlouvy přispěly významnou měrou k ponížení Německé říše a odmítnutí práva na sebeurčení. Zbavit se „Versailleských pout“ bylo tudíž během Výmarské republiky hlavním cílem německé zahraniční politiky.

Literatura

Protektorát

- **BRANDES, Detlef:** Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945. Prostor, Praha 1999.
- **ČVANČARA, Jaroslav:** Někomu život, někomu smrt. Československý odboj a nacistická okupační moc. Laguna, Praga 2002, 2003, 2008.
- **GEBHART, Jan; KUKLÍK, Jan:** Dramatické i všední dny protektorátu. Themis, Praha 1996.
- **KOKOŠKA, Stanislav:** Praha v květnu 1945. Historie jednoho povstání. NLN, Praha 2005.
- **MARŠÁLEK, Pavel:** Protektorát Čechy a Morava. Státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945. Nakladatelství Karolinum, Praha 2002.
- **PASÁK, Tomáš:** Pod ochranou říše. Práh, Praha 1998.

Terezín

- **VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla a kol.:** Biografický slovník českých zemí, svazek C. Praha, Libri 2008, str. 489-490; Terezínská pamětní kniha, díl první: židovské oběti nacistických deportací z Čechy a Moravy 1941-1945. Praha, Terezínská iniciativa – Melantrich 1995, str. 408.
- **Terezínská pamětní kniha, díl druhý:** židovské oběti nacistických deportací z Čechy a Moravy 1941-1945. Praha, Terezínská iniciativa – Melantrich 1995, str. 1078 a 1085
- **MAKAROVA, Elena:** Friedl Dicker-Brandeisová: život pro umění a ponaučení. Český Krumlov, Egon Schiele Art Centrum 2000.
- **ONDŘICHOVÁ, Lucie:** Příběh Fredyho Hirsche. Praha, Nakladatelství Sefer - Institut Terezínské iniciativy 2001.
- **TICHÝ, František:** Princ se žlutou hvězdou: život a podivuhodná putování Petra Ginze. Praha, Geum 2014.
- **TOMÁŠEK, Dušan:** Setkání s fašismem: památce reportéra Franty Kocourka. In: Terezínské listy, č. 26, 1998, str. 89-99.
- **Památník Terezín:** sbírka vzpomínek, vzpomínka Josefa Müllera z července 1967 na dobu věznění v koncentračním táboře v Litoměřicích, vzpomínka č. 209, sign. A 4001.

Lidice

- **Lidice. Příběh české vsi.** Eduard Stehlík; 2004; Praha; Nakladatelství V Ráji
- **Lidická vzpomínání.** Eduard Stehlík; 2007; Praha; Nakladatelství V Ráji
- **Osudy lidických dětí.** 2. vydání. Kolektiv autorů; 2011; Nymburk; Nakladatelství VEGA-L
- **Jako chlapce by mě zastřelili.** 2. vydání. Jaroslava Skleničková; 2012; Nymburk; Nakladatelství VEGA-L
- **webové stránky Památníku Lidice:** www.lidice-memorial.cz

Členové pracovní skupiny transnacionální práce na památných místech

Matthias Heyl (narozen 1965) Dr. phil., studium historie, psychologie a věd o výchově na univerzitě v Hamburku, v letech 1998–2002 vedoucí výzkumného pracoviště „Výchova po/o Osvětimí“ v Hamburgu, od roku 2002 pedagogický vedoucí Mezinárodního centra setkávání mládeže Ravensbrück a vedoucí pedagogického oddělení Památníku Ravensbrück. Pracovní zaměření: teorie a praxe vzdělávání v oblasti kultury vzpomínání.

Anna Milarch (narozena 1953) studium na Odborné vysoké škole státovědy „Edwin Hoernle“ ve Výmaru, od roku 1976 pracuje v pedagogickém oddělení Památníku a muzea Sachsenhausen.

Ing. Jan Lontschar (narozen 1974) od roku 2004 ředitel Koordinačního centra česko-německých výměn mládeže Tandem (součást Západočeské univerzity v Plzni). Vystudoval kombinované dvojjazyčné studium na elektrotechnické fakultě Západočeské univerzity a dlouhodobě působí v oblasti projektového managementu česko-německých výměn mládeže. Již 25 let vede česko-německé projekty na podporu spolupráce mezi partnerskými městy Plzeň – Regensburg. V roce 2005 absolvoval Kurz managementu neziskových organizací realizovaný agenturou neziskového sektoru Agnes.

MgA. Kateřina Oplatková Rezková (narozena 1985) studium na DAMU, Katedra dramatické výchovy, zakončeno titulem MgA. Publikování vzdělávacích projektů s využitím dramatické výchovy a divadelních prvků se zaměřením na 2. světovou válku a na osudy jednotlivých rodin. Lektorka celostátních dílen dramatické výchovy a dějepisných projektů. Od roku 2013 vedoucí vzdělávání v Památníku Lidice, Národní kulturní památky Ležáky a Kulturní památky Lety. Ředitelka mezinárodní internetové soutěže Lidice pro 21. století a dalších projektů Památníku Lidice.

Anja Pröbß-Kammerer (narozena 1966) Dr. phil., studium dějin umění a historie, od roku 2001 vedoucí zařízení „DoKuPäd“, které spadá pod Okresní kruh mládeže Norimberk-město.

V „DoKuPäd“ spoluvytváří nabídky historicko-politického vzdělávání v bývalém areálu říšských sjezdů NSDAP v Norimberku, v Dokumentačním centru areálu říšských sjezdů NSDAP a také nabídky politického vzdělávání k tématům pravicového extremismu, lidských práv a výchově k demokracii.

Nina Ritz (narozena 1971) studium židovských studií a filozofie na Vysoké škole židovských studií a na Univerzitě Ruprechta Karla v Heidelbergu. V letech 2000–2008 pracovala v Židovském muzeu v Berlíně, od května 2008 pedagogická vedoucí Studijního centra Maxe Mannheimera v Dachau.

Thomas Rudner (narozen 1961) Dipl.-Pol., studium politologie, sociologie a anglistiky v Regensburgu a Marburgu. V letech 1991/1992 působil v Hnutí proti apartheidu v Bonnu, od roku 1992 se věnuje profesionálně práci s mládeží, začínal u Zemského kruhu mládeže Bádensko-Württembersko ve Stuttgartu, pokračoval v Bavorské Německého odborového svazu mládeže (DGB-Jugend) v Mnichově a od roku 2006 je ředitelem Koordinačního centra česko-německých výměn mládeže v Regensburgu. V letech 2002–2006 zastával čestnou funkci viceprezidenta Bavorského kruhu mládeže.

Martin Schellenberg (narozen 1972) M.A., studium historie, divadelních věd/kulturní komunikace a filozofie v Berlíně a v Jeruzalémě. Dlouhodobý externí spolupracovník Domu konference ve Wannsee, mnohokrát působil v Izraeli, mimo jiné pro Památník Jad vašem, pro nadaci Heinricha Bölla pro organizaci Aktion Sühnezeichen Friedensdienste e.V. V letech 2007–2011 vědecký pracovník v Památníku Bergen-Belsen, od roku 2011 vedoucí pedagogického oddělení Památníku a muzea Sachsenhausen a Mezinárodního centra setkávání mládeže „Haus Szczypiorski“.

Christa Schikorra (narozena 1959) Dr. phil., studium věd o výchově, sociologie a politologie na univerzitě v Dortmundu a na FU v Berlíně.

V roce 1999 získala doktorát s prací na téma „asociální“ vězni v ženském koncentračním táboře Ravensbrück. Externí vědecká spolupracovnice a vzdělávací referentka pro různé památníky nacistické perzekuce, spolukurátorka stálé expozice otevřené v roce 2006 v Domě konference ve Wannsee, jakož i stálých výstav „Koncentrační tábor Flossenbürg 1938–1945“ a „Co zůstává – následky koncentračního tábora Flossenbürg“. Od roku 2010 vedoucí vzdělávacího oddělení Památníku Flossenbürg.

Bernhard Schoßig (narozen 1943) Dr. phil., studium sociologie, pedagogiky a historie, v roce 1971 vědecko-pedagogický asistent Mnichovské lidové univerzity, v letech 1972–1976 referent pro mládež v oblasti politického vzdělávání Německého svazu lidových univerzit pro oblast Mnichovské lidové univerzity, v letech 1977–1992 a 1996–97 docent a vedoucí odborného referátu politického vzdělávání v Institutu pro práci s mládeží Bavorského kruhu mládeže, v letech 1993–1996 vědecký pracovník Domu bavorských dějin, v letech 1997–2004 první pedagogický vedoucí

ubytovny mládeže v Dachau, od roku 2005 pravuje na volné noze a jako dobrovolník, mimo jiné přednáší v Historickém semináři Univerzity Ludwiga Maximiliana v Mnichově.

Mgr. Jan Špringl (narozen 1977) studium historie na Ústavu českých dějin FF UK; ještě během studií působil jako středoškolský pedagog a v současnosti pracuje jako vedoucí vzdělávacího oddělení Památníku Terezín; řešitel a spoluřešitel projektů souvisejících s činností Památníku Terezín: například cykly seminářů pro české i zahraniční učitele o holokaustu (od roku 2006); projekt Ghetto Terezín, holokaust a dnešek (2007–2009); projekt Školákem v Protektorátu (2010–2012); projekt Za pomníčky (od roku 2011) apod. Vedle toho se badatelsky zaměřuje na problematiku mládeže v Protektorátu Čechy a Morava. Zejména se zabývá Kuratoriem pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, českým školstvím v letech 1939–45 a historií českého trampingu. K těmto tématům publikoval řadu odborných a popularizačních statí.